

640. M8

**A BETŰKNEK
ELEMEIKRE VALÓ FELBONTÁSA
ÉS
A NÉMÁK
BESZÉDRE VALÓ TANÍTÁSÁNAK
MŰVÉSZETE.**

IRTA

JUAN PABLO BONET,

a király titkos szolgálattevője, a kasztillai koronavezér titkára.

Madrid, 1620. Francisco Abarca de Angulo.

Ő Felsége III. Fülöp királynak ajánlva.

Sic natura vincula solvit artis, ita ars naturae
vincula solvit.

(Miként a természet a művészet bilincseit feloldja,
akként oldja fel a művészet a természet bilincseit.)

FRANCIÁBÓL FORDITOTTA

ADLER SIMON,

a „lovag Wechselmann Ignác és neje Neuschloss Zsófia vakok tanintézete”
igazgatója.

A „SIKETNÉMA-INTÉZETI TANÁROK ORSZ. EGYESÜLETÉ”-NEK KIADÁSA.

1907.

Ára 2 korona.

28

4A 08/112

**A BETŰKNEK
ELEMEIKRE VALÓ FELBONTÁSA
ÉS
A NÉMÁK
BESZÉDRE VALÓ TANÍTÁSÁNAK
MŰVÉSZETE.**

IRTA

JUAN PABLO BONET,

a király titkos szolgálattevője, a kasztíliai koronavezér titkára.

Madrid, 1620. Francisco Abarca de Angulo.

Ő Felsége III. Fülöp királynak ajánlva.

Sic natura vincula solvit artis, ita ars naturae
vincula solvit.

(Miként a természet a művészet bilincseit feloldja,
akként oldja fel a művészet a természet bilincseit.)

FRANCIÁBÓL FORDITOTTA

ADLER SIMON,

a „lovag Wechselmann Ignác és neje Neuschloss Zsófia vakok tanintézete”
igazgatója.

BUDAPEST, 1907.

A „SIKETNÉMA-INTÉZETI TANÁROK ORSZ. EGYESÜLETÉ”-NEK KIADÁSA.

A
„Magyar Siketnéma-Oktatás”
melléklete.

640.118

2013

A fordító előszava.

A siketnéma-oktatás irodalmának első termékét, *Bonet* 1620. évben megjelent művét adjuk itt az olvasónak. Ha e mű irodalmi relikviánál nem volna egyéb, akkor is érdemes lenne azzal bővebben foglalkozni. Hisz kit ne érdekelne közülünk, hogy három évszázad előtt miként gondolkoztak a siketnémák oktatása ügyéről? Ki ne volna kíváncsi arra, hogy eleink, kiknek maguknak kellett utat törniök, milyen eljárást követtek az oktatásnál? Pedig e könyv több az irodalmi relikviánál, mert ez a siketnéma-oktatás alapköve, melyre a később jövők eljárásukat és módszerüket építették. És csudálatos, hogy a siketnéma-oktatás mindkét módszere, t. i. a hangzó- és jelbeszéd, e könyvben leírt eljárás alapján keletkezett. Mert bizonyos, hogy a hangzó beszéd későbbi tanítói *Bonet* műve után indultak; de ez után indult *Abbé de l'Épée* is, kiről tudva van, hogy midőn egy kétségbeesett anya kérelmére két siketnéma leány tanítását elvállalta, azokról a módszerekről és eljárásokról, melyeket előtte a tanításnál használtak és követtek, tudomása nem volt. Ekkor egy spanyol könyvet ajánlottak neki megvételre, melyben az *újj-ábécét* ábrázoló tábla is volt. A nemeslelkű abbé, ki nem tudott spanyolul, e tábla kedvéért megvette a könyvet és ez újj-ábécére alapította módszerét. És e könyv — *Bonet* könyve volt.

Bonet könyve már manapság a nagy ritkaságok közé tartozik. Tudomásunk szerint összesen négy példányban van meg. Egy-egy példány van a gröninguei, párisi és bécsi siketnémák intézeteiben, továbbá a francia nemzeti könyvtárban. Mindenütt féltett kincs gyanánt őrzik. Azért sokáig csak kivonatban ismerték a művet. Még *Walther* is nagy alapossággal összeállított történetében csak „különféle szerzők adatai alapján“ és nem egészen helyesen ismerteti azt. Mig végre 1889-ben a siketnémák párisi intézetének két tanára, névleg *E. Bassouls* és *A. Boyer* lefordították franciára és így a szakkörök közkinségévé tették. A fordítás eredetileg egy francia szaklapban (*Revue internationale de l'enseignement des sourds-muets*) jelent meg. Már megjelenése alkalmával ismerttettem azt fejezetenkint *Scherer* (Ákos) István barátom által szerkesztett „*Kalauz*“ c. szaklapban. Bármily részletes volt is ez ismeretetés, az eredetinek csak gondolatmenetét tükröztethette vissza. Sokáig töprenkedtem azon, hogy mily módon juttathatnám azt a magyar kollekták birtokába, míg végre a *Siketnéma-intézeti Tanárok Orsz. Egyesü-*

letének ügybuzgósága és áldozatkészsége lehetővé tette azt. Nagy örömmel vállalkoztam a fordítás munkájára és boldog lennék, ha megismertetve kartársaimmal e kiváló munkát, nekik némi szolgálatot tehettem.

A fordításra nézve csak annyit jegyzek meg, hogy igyekeztem a francia fordítók szavait hiven visszaadni, mert fölteszem, hogy ők az eredeti lefordításánál hasonlóképen jártak el. Egy pár dolgot azonban elhagytam. Így például nem tartottam szükségesnek, mert tárgyunkkal nem is függ össze, hogy lefordítsam *a titkos írásra* és *a görög nyelvre* vonatkozó értekezést, elhagytam nemkülönben a műben előforduló igeragozási táblázatok stb. Ezek azonban mind oly dolgok, melyek a mű lényegén mitsem változtatnak és semmiben sem hátráltatják *Bonet* eszméinek megértését.

Budapest, 1907. augusztus havában.

Adler Simon.

*

A könyvben idézett írók nevei.

Szent Ágoston, Aristoteles, Aristarchus, Aelius Donatus, Aspero Juniorio, Asperius, Antonio de Nebrija, Ambrosio de Salazar, Berosé, Biondo Flavio, Bernardo Alderete, Cassiodorus, Carisius, Cledonius, Clénard, Constantin Lascaris, Denys d'Halicarnasse, sicíliai Diodorus, Diomédész, Donatus, Diogénész Laertes, Despauterius, Erasmus, Flaccus Alcuin, Francisco Aluno Ferrares, Francisco Sanchez Brocenso, Szent Jeromos, Glosarius, Geronimo de Zurita, Herodotes, Szent Izidor, Josephus, Junior, Juan de Barros, Juste Lipse, Juan de Mariana, Julius Caesar Escaligero, Juan Gorepio Becano, Joseph Escaligero, Jean Baptist Porta, Juan Sanchez Valdes, Juan de Miranda, Lucain, Maniono, Maximus Victorinus, Marcianus Capella, Maurus Victorinus, Marius Valerius, Manuel Alvarez, Plinius, Plutarchus, Priscus, Palemon, Probus, Papia, Pedro, Diacono, Polydorus Virgilius, Poncianus, Pedro Gregorio Tolosano, Pierre de la Primaude, Quintilianus, Quintus Terentius, Rosinus, Sergius, Servius, Sebastian de Cobarrubias, Tukidides, Terentius, Tritemius, Vasco, Velius Longus és Victorino Afro.

*

A kasztíliai király szabadalomlevele.

A király.

Részletekről, *Juan Pablo Bonet*, az a jelentés érkezett hozzánk, hogy ti egy könyvet irtatok, melynek címe: *Reduccion de las letras, y Arte para enseñar los mudos, con otros tratados tocantes a la lengua Griega y cifras.* (A betűknek elemeikre való felbontása és a némák beszédre való tanításának művészete, továbbá két más értekezés a görög nyelvet és a titkos írást illetőleg.) Miután e könyv hasznos és célszerű, arra kértetek bennünket, hogy engedjük meg annak kinyomatását és engedélyezzünk nektek tíz évi, vagy tetszésünk szerinti kizárólagos szabadalmat. Tanácsunk tagjainak kedvező jelentése után (kik feladatukhoz hiven teljesítették mindazon kötelességet, melyet a könyvek-kinyomatására vonatkozó legutolsó parancsunk előír), kibocsájtjuk ezen rendeletünket, melynél fogva megengedjük nektek, — vagy

az általatok felhatalmazott személyeknek, — hogy a mai naptól számitandó tíz év alatt a szóban levő könyvet kinyomathassátok és eladhassátok. A könyvnek azonosnak kell lenni azzal, melyet tanácsunk megbírált és melyet *Diego Gauzales* udvari titkárunk aláírt és pecsétjével ellátott. Mielőtt a könyv elárúsítás végett átadatnék, kötelesek vagytok az eredetit bemutatni, hogy meglátszassék, hogy az a kinyomott könyvvel megegyezik; vagy kötelesek vagytok egy általunk megnevezendő bírálónak jelentését bemutatni, ki az eredetit látta és ehhez képest a nyomást kijavította.

A munkával megbízott nyomdásznak egyelőre egy példánynál többet nem szabad a szerzőnek vagy megbízottjának átadni és pedig arra a célra, hogy a szükséges javítások eszközöltessenek és a könyv ára megállapíttassék. Megparancsoljuk, hogy a címlapot és az első ívet mindaddig ne nyomja, míg a könyvet tanácsunk tagjai ki nem javították és árát meg nem állapították. Csak ha ez megtörténik, szabad a címlapot és az első ívet is nyomni és az első íven jelen rendeletünket, megbízottaink véleményét, a könyvnek árát és a sajtóhibákat kell közölni; különben el kell tűnnie majd a büntetéseket, melyeket erre birodalmunk törvényei és rendeletei ily esetben szabnak.

Megparancsoljuk, hogy a meghatározott tíz év alatt a ti engedelmek nélkül e könyvet senki se nyomathassa ki és ne árúsíthassa, különben elveszti valamennyi könyvet, továbbá a betűket és készülékeket, melyekkel a könyvet nyomták; azonfelül 50,000 Maravedi*) pénzbírsággal sújtassék, melynek egyharmada pénztárunkat, egyharmada a bírót, ki az ítéletet meghozza és egyharmada a feljelentőt illeti.

Megparancsoljuk tanácsunk tagjainak és hivatalnokainknak, kik királyságunk városaiban és helységeiben vannak, hogy ezen rendeletünket figyelembe vegyék, azt teljesítsék és ne engedjék, hogy azt bárki is megszegje, különben elvesztik kegyünket és 10,000 Maravedi pénzbírsággal sújtatnak.

Kiadatott Madridban, 1620. május 23-án.

En a király.

Urunk és királyunk parancsából.

Pedro de Contreras.

*

Manuel Mola atya, a Szt-Domokos rend tagjának és a madridi Atocha-templom hitszónokának bírálata.

Különös gonddal olvastam a „*Reduccion de las letras, y Arte para enseñar a hablar los mudos, con los tratados tocatis de cifras, y lengua Griega*“ című könyvet, melyet *Juan Pablo Bonet* irt és melyet *senor Don Andres de Artisti*, a toledói szentegyház kanonoka és Madrid városának vikariusza adott át nekem. E könyv nemcsak hogy nem tartalmaz olyasmit, ami szent katolikus vallásunk-, nevelési elveink- és jó erkölcsainkkal ellenkeznék, sőt azt találtam, hogy ezáltal érthetővé lesz az írás szava: „*sapientia aperit os mutorum.*“

*) Egy maravedi 0-7 fillér.

(A bölcsesség megnyitja a némák száját.) Hogy a bölcsesség megnyitotta a néma száját, azt szerző kiváló arravalósága tanúsítja és ezzel Spanyolországunk dicsekedhetik. Így tehát nagyon igazságosnak és szükségesnek tartom, hogy megadassék neki a könyv kinyomatására kért engedély, különös tekintettel a némákra, kik e könyvben ismeretett művészet alapján egyházunk szentségeiben részesíthetők; nemkülönben az általános oktatás szempontjából. Ez az én véleményem.
Kelt 1620. évi április 23. Atocha szentegyház.

Manuel Mola testvér.

*

Főtisztelendő Antonio Perez atyának, a Szt-Benedekrendnek Madridban lévő Szt-Mártonzárdá apátjának bírálata.

Felséged meghagyásából megvizsgáltam *Juan Pablo Bonet*, a koronavezér titkárának könyvét, melyet ő a némák beszédtanításáról irt. Véleményem szerint nemcsak megengedhető annak kinyomatása, de elrendelendő lenne a szerzőnek megjutalmazása is, mert nagy hivatottsággal és művészettel tárgyal egy rendkívül fontos kérdést, mellyel Spanyolországunkban behatóan foglalkoztak, mióta *Pedro Ponce de Leon* szerzetes arra a csodálatos eredményre jutott, hogy némákat megtanított beszélni, miért is őt a hazai és külföldi tudósok nagyon megcsodálták. De ez a csodálatos lángész sohasem foglalkozott azzal, hogy művészetére másokat is megtanítson. Általánosan elismert dolog, hogy sokkal nehezebb mestereket képezni, mint mesternek lenni, azért ezen munka különösen méltó arra, hogy napvilágot lásson.

Kelt Madridnak Szt-Márton kolostorában, 1620. évi április utolsó napján.

Antonio Perez testvér.

*

Az aragoniai király szabadsalomlevele.

Don Philipp, Isten kegyelméből Kasztília, Aragonia, Leon, a két Szicília, Jeruzsálem, Portugália, Magyarország, Dalmátia, Horvátország, Navarra, Granada, Toledo, Valencia, Galicia, Mayorque, Szevilla, Szardínia, Cordova, Corsika, Murcia, Jean, Algarve, Algeziras, Gibraltár, a Kanári szigetek, Kelet- és Nyugat-India és az Óceán szigeteinek és szárazföldeinek királya; Ausztria főhercege; Burgundia, Brabant, Milanó és Athén hercege; Habsburg, Flandria, Tirol, Barcelona, Roussillon és Cerdania grófja; Oristan márkija. Részletekről *Juan Pablo Bonet* az a jelentés érkezett hozzánk, hogy szorgalmatokkal és munkáttal egy könyvet irtatok ily címmel: *Reduccion de la letras, y arte enseñar a hablar los mudos*. Miután e könyv hasznos és célszerű és azt az aragoniai koronához tartozó országokban ki akarjátok nyomtatni, arra kértek tehát bennünket, hogy erre az engedélyt adjuk meg. Tekintettel a fentebb mondottakra és mert a nevezett könyvet a tudományban jártas egyén szorgosan átvizsgálta és tartalmát helyeselte, tehát hogy rátok is némi haszon háramoljon, megadjuk a kért engedélyt. Ennek

következtében, az ügyek teljes ismerete és királyi hatalmunknál fogva megadjuk nektek *Juan Pablo Bonet*, vagy a ti meghatalmazottotoknak a jogot, hogy a mai naptól számitandó tíz évig csak ti (és más nem), kinyomathatjátok és eladhassátok az említett „*Reduccion de la letras, y arte enseñar a hablar los mudos*” című könyvet az aragoniai királyság tartományaiban.

Megtiltjuk tehát mindenkinek, hogy e tíz év alatt e könyvet a ti engedelmetek nélkül kinyomassa és azt, ha bárhol lenne is kinyomtatva, országainkba eladás végett behozza. És hogy ha e szabadalomlevél közhirrre tétele után, ez idő alatt az említett könyvet bárki is utánnyomatná és eladná, akkor az ötszáz aragoniai aranyforint bírságra ítéltessek, mely összeg egyharmadrésze kinstárunkat, egyharmadrésze titeket *Juan Pablo Bonet* és egyharmadrésze a feljelentőt illeti. E pénzbírságon kívül, ha a hamisító könyvnyomdász lenne, elveszíti a betűket és a már kész könyveket. Jelen rendeletünkkel egyidejűleg az abban foglaltakat a jelen és jövőendő országaink hivatalnokainak kötelességévé tesszük; akik ez ellen vétének, haragunkat magukra vonják és elvesztik kegyünket, azonfelül 1000 aragoniai aranyforintot kell pénztárunkba fizetniök; sőt ügyeljenek arra, hogy e szabadalomlevélben foglaltak betartassanak. Jelen rendeletünk hitelesítésére megparancsoljuk, hogy az királyi pecsétünkkel látassék el.

Kelt Madrid városunkban, 1620. évi június 4. napján.

En a király.

Vidit *Royg Vicecha ucelarius.*
 „ *Comes Thesauro Generalis.*
 „ *Perez Manrique Regens.*
 „ *Villar Regens.*

Vidit *D. Sal. Fonta R.*
 „ *Sentis Reg.*
 „ *Franc. de Cast Regens.*
 „ *Orlan. Conser gulis.*

Indiversorum Aragon. XV y Fol. 187.

Dominus rex mandavit mihi Hieronimo Villanueva, visa per Roig. Vicech. Comit. general. D. Salva. Fontanet. Perez Manrei, Sentis, Villar, etc D. Franc. de Castelvi Regentes Cancel, etc Orlandis conser. genl.

*

Dr. Miguel Beltran testvér, a Montesarend tagjának, Borrianai Szt-János perjelének és király káplánjának bírálata.

Miután nagy figyelemmel és érdeklődéssel olvastam az aragoniai legfelsőbb tanács meghagyásából a „*Reduccion de las letras, y Arte enseñar a hablar a mudos*” című könyvet, melyet az aragoniai származású *Juan Pablo Bonet* irt, azt itélem, hogy az nemcsak hogy nem áll ellentétben katolikus vallásunkkal és a katolikus erkölccsel, sőt annak megértését könnyebbé teszi; ezért megérdemli, hogy kinyomattassék. A jól beszélés művészetéhez (mely kérdéssel sok spanyol lángész foglalkozott), új csodát fűz, t. i. beszélni tanítani azokat a szerencsétleneket, kiktől a beszédet a természet megtagadni látszott és ez Spanyolország újabb dicsősége. E könyv reánk nézve annyival értéke-

sebb, mert módot nyújt arra, hogy a görög R kiejtése javíttassék. Továbbá e művészet által a némák a beszédképességben Demostheneshez hasonlók lehetnek. És a csodán kívül, hogy a némák száját felnyitja, még előidézi, hogy: *Linguae infantum disertus facit.* (Beszédesé teszi a gyermekek nyelvét.) Ha tehát Isten tiszteletére énekeket énekelnek, akkor azt „Jánosnak“ kell tulajdonítani, ki a néma Zachariás száját felnyitotta. A könyv szerzőjéről, kit szintén Jánosnak*) hívnak, el lehet mondani azt, amit Szt-Ambrus elődjéről mondott: *Respicite Johannem, quanta fit vis ejus vocabuli (hujus ingenii) cujus nuncupatio (hujus reductio et ars) reddit muto vocem.* (Emlékezzetek Jánosra, mily nagy az ő szavának ereje (itt a szerző lángesze), melynek kimondása (itt a szerző műve) a némának beszédét visszaadja.

Madrid, 1620. május 11-én.

Dr. Miguel Bertran testvér.

*

A könyv ára.

Alulírott *Diego Gonçalez de Villeroel* urunk, királyunk és tanácsa tagjainak titkára, igazolom, hogy Ő Felségének egyik szolgálja, *Juan Pablo Bonet* egy könyvet mutatott be, melynek címe: *Reduccion de la letras, y Arte para enseñar a hablar los mudos.* A könyv engedély alapján lett kinyomtatva. A tanács tagjai a könyv egyes ívét (minden ív 8 oldal) 6 Maravedira becsülték és megparancsolták, hogy ez áron adassék el és nem olcsóbban. Ezen megállapított ár minden példány első lapján legyen tüntetve. Miután az egész mű 45 ívből áll, a könyv ára 270 Maravedi legyen.**)

A fent említett személyek parancsára és *Juan Pablo Bonet* kérésére ezen írásomat ezennel kiadom.

Kelt Madridban, 1620. június 21-én.

Diego Gonçales de Villeroel.

*

(A könyvben két görög és egy latin epigramm és egy spanyol költemény van, melyek a szerzőt dicsőítik.)

*

Ajánlás.

Felség!

Felségednek kívántam szolgálni, midőn e könyvet megírtam, mely az általános jólétet van hivatva előmozdítani. Miután minden hű szolgának kötelessége, hogy tetteit és műveit annak ajánlja, aki neki és cselekedeteinek ura: alázattal kérem Felségedet, kegyeskedjék e művet is, mint azokat, melyeket különféle alkalomból Franciaországban,

*) Juan = János.

**) Mai pénzértékünk szerint körülbelül 189 fillér.

Szavojában és Berberiában irtam, elfogadni és királyi szemeivel megtekinteni. Tudom, hogy ezzel sokat kérek, de remélem, hogy a könyv tárgya ritkaságánál fogva felkelti Felsőged kíváncsiságát. Isten tartsa meg Felsőged katolikus személyét, amiért a kereszténység és Felsőged szolgálói fohászknak.

Juan Pablo Bonet.

*

Bevezetés.

Az idő, melynek a legrégibb kor óta tett felfedezéseket köszönjük, mely azokat kipróbálta és tökéletesbbitette, mindig foglalkoztatott kiváló embereket azzal, hogy kellő világításba helyezzek ezen felfedezéseket, melyek az élet fenntartásához immár nélkülözhetetlenek. Bátoran állíthatjuk, hogy e találmányok a természet kiegészítő részét képezik, amennyiben a természet munkáját támogatják és javítják elannyira, hogy némely dolognak, mely a természettől fogva kezdetleges és formátlan, e felfedezések adták meg a valódi értékét. Ezért őseinknél a feltalálók különös kegyben álltak. Azoknak, kik az emberiséget valamely hasznos felfedezéssel gazdagították, mindig biztosították a felfedezések tulajdonjogát. Életükben tisztelettel elhalmozva, haláluk után istenként imádva, az előnyök, melyeket életükben élveztek, utódaikra szálltak; nemcsak jutalomképen a jóért, melyet műveltek, hanem tanúbizonyságául annak, hogy a hála érzete sohasem szűnik meg. Mégis, dacára, hogy a becsvágyat ily módon mindig sarkalták; dacára, hogy mindjobban növekszik a szükség érzete feltalálni a természet fogyatékosága ellen gyógyszert, mégis bizonyos irányban nem tettek semmit; különösen a némaság ellen nem, mely fogyatkozás pedig a lélek megnyilatkozását meggátolja. A némákat mindig alsóbbrendű lényeknek tartották, mert embertársaikkal nem tudnak közlekedni és bennük csak a természet mostoháit látták, kik a legnagyobb szájalomra méltók ugyan, de kiknek alakjukon kívül más emberi tulajdonságuk nincs. És az ókor bölcsei, valamint az újabb kor nagy gondolkodói, dacára, hogy oly sok időt és oly sok munkát szenteltek arra, hogy módot találjanak szenvedéseink enyhítésére, nem kerestek, vagy legalább nem találtak gyógyító irt erre a fogyatékos-ságra, mely oly általános és nem gyógyíthatatlan. Mert e fogyatékos-ságot szorgalommal és egy tudományos eljárással meg lehet gyógyítani. Ez a tudományos eljárás oly biztos és alapos, hogy ezzel a némát nemcsak a beszédre lehet megtanítani, hanem az olvasásra, írásra, számolásra és egyáltalában mindenre, amire a halló-beszélőket meg lehet tanítani. Elegendő, ha az írás vagy az *újj-ábécé* útján intézünk hozzá kérdést és ő gondolatait oly tisztán és érthetően fogja kifejezni, hogy a hallás hiányát nem is fogjuk észrevenni. Ezt úgy érhetjük el, hogy *megismertetjük a némát a beszédben használatos hangokkal és arra képesítjük őt, hogy ezeket kiejteni tudja*. Nem szükséges, hogy e célból valamely titokzatos eljáráshoz folyamodjunk, hanem épen úgy, mint a hallóknál és beszélőknél tesszük, tudományos módszert kell követnünk, anélkül, hogy bántó eszközöket alkalmaz-

nánk vagy torkát kinoznánk. E módszer egyszerű és könnyen keresztülvihető és igyekeztem azt, amennyire csak tehettem, világosan megmagyarázni, hogy általánossá válhassék és hasznát minél többen láthassák.

Hogy e munkára vállalkozzam, arra az a szeretet és ragaszkodás készítetett, mellyel a koronavezér családja iránt viseltetem. Öexcellenciájának egyik fivére e fogatkozásban szenved, nem születése, hanem két éves kora óta. Anyja, a hercegnő, mindent elkövetett a baj gyógyítására, ügyes és tudós emberekkel tanácskozott és nem kimélt sem áldozatot, sem költséget, hogy ily magasállású úr gyógyulás nélkül ne maradjon. Miután meg voltam győződve, hogy az eredmény nem marad el, ha arra minden erőnkől törekszünk, mint a hercegi háznak hű és odaadó szolgálja, kutatni kezdtem. A természetet vizsgáltam minden oldalról, mert meg voltam győződve, hogy valamely hiányzó érzék vagy tehetség a többi érzéknél vagy tehetségnél van felosztva. Ily irányban próbálkoztam, míg végre feltaláltam a kívánt útát, mely titkos és szűk egyrészt, de másrészt nagyon kényelmes és széles.

Abból a feltevésből indultam ki, hogy a hangok, melyeket használunk, oly egyszerűek, hogy elegendő, ha azokat megértetni akarjuk, egyszerűen kimondani. Másrészt a természet a némáktól nem tagadta meg az értelmet, sőt nagyobb megfigyelőképesseggel ruházta fel, pótolni akarván őket a hallás hiányáért. Miután arra a meggyőződésre jutottam, hogy megtaláltam a betűk egyszerű neveit, szükségesnek találtam a betűkkel könyvem első részében foglalkozni. Ez annyival is fontosabb, mert ez által nemcsak a némák tanítása lesz lehetővé, hanem *halló gyermekek ez úton 10—12 nap alatt megtanulhatnak olvasni*. E végből igyekeztem megállapítani a betűknek azt a nevét, melyet a betűk első feltalálói adtak és kikutatni az okokat, melyek őket szellemdús feltalálásukban vezérelték. Csodálatos felfedezés, melyről *Juan de Barros*, a híres történetíró azt mondja, hogy az inkább isteni eredetű, semmint emberi elmében fogamzott. És mennyivel inkább mondhatta volna még, ha láthatta volna, hogy mily hatást fog e könyv előidézni. Még nagyobbra becsülte volna, nem a betűket általában, hanem a latin betűket különösen, mert ezek az egyedüliek, melyek a betű elnevezést megérdemlik. Ezek előnye oly nagy, hogy nem átalom kimondani, hogy ezek érdemlik csak meg a természetes betű elnevezést. E természetes betűk segítségével tanulhat meg a néma beszélni, a többi betűk segítségével nem, mert ezek összetett nevei a megmagyarázásra és a megértésre nem alkalmasak. A mű végén még néhány megfigyelés található, mely újdonságánál fogva is érdeklődésre tarthat számot.

Ezután következik egy értekezés arról, miként lehet a titkos írást megtanulni, egy másik pedig megmutatja az útát, miként lehet nyolc nap alatt a görög olvasást megtanulni, mint a spanyolt, részletesen kimutatva a két nyelv betűi közt levő összefüggést.

Tudvalevő, hogy új dolgokat feltalálni nagyon nehéz és még nehezebb azokat a gyakorlati életbe átvinni. Munkám folyamán gyakran megesett, hogy nem ragaszkodtam szigorúan a szabályokhoz, melyeket felállítottam, de ez nem azt jelenti, hogy a szabályok nem pontosak, hanem azért van, mert rövidsége törekedtem, pedig tárgyam több kötetet is megtöltene. Az anyag oly nagy és oly általános természetű,

hogy alig van tárgy, melyet némi haszonnal ne lehetne érinteni. Magam részéről meglegésem azzal, ha azt találják, hogy e mű közreadásával hasznos munkát végeztem és nagyobb szellemekre bízom, hogy a most még nem eléggé tisztázott eszméket világosabban leírják, hozzáfűzve mindazt, amit szükségesnek találnak.

Ajánlom e művemet Spanyolországnak, mely lakóhelyem és Aragoniának, mely szülőföldem. Csak azt kívánom, hogy az az általános jólétet szolgálja. Ha olvasóim valamelyike munkámat tökéletesitené, nagyon hálás lennék, mert ámbár azt tartják, hogy könnyebb valamit tökéletesíteni, mint feltalálni, részemről ily tökéletesbitést a legnagyobb tiszteletreméltónak tartok.

Juan Pablo Bonet.

ELSŐ KÖNYV.

A betűknek elemeikre való felbontása.

I. FEJEZET.

A kasztíliai nyelvben alkalmazott betűk, latin betűk, melyeknek elnevezését a hagyomány módosította.

Sok tudós író, spanyol és külföldi egyaránt, kifejtette nézetét kasztíliai szójárásunkról és a latin betűkről, melyeket az használ, annyira, hogy e tárgy kimerítve látszik. Sietek tehát kijelenteni, hogy ha jelen munkámban nyelvünkkel és annak betűivel foglalkozom, velük egészen ellenkező álláspontra helyezkedem, dacára, hogy álláspontjuk hasznát elismerem. Könyvemnek nem célja, hogy az eddig írottakat kiegészítse és a meglévő iratokkal csak látszólagos hasonlatossága van. Nem akar ez az eddig kimondott véleményekkel vitatkozni, sőt nem is foglalkozik azokkal.

Mint már bevezetésemben említettem, nagyon rövid leszek és figyelmen kívül hagyok mindent, ami nem okvetlenül szükséges, hogy kimutassam a hibákat, melyek a betűk elnevezésénél előfordulnak, mert módszeremnek épen ez az alapja és ez az oka, hogy a gyermekek oly lassan tanulnak meg olvasni, holott tizennégy napon belül, sőt még rövidebb idő alatt is, meg lehetne őket az olvasásra tanítani.

A művészet könnyen kijavíthatja a természetnek még legnagyobb hibáit is és neki köszönhető, hogy a némákat beszélni taníthatják, amit a közvélemény vagy csodának fog tartani, vagy egyáltalában kételkedni fog benne. Sokan úgy vélekednek, hogy a természetet, mely annyira felette áll a művészetnek, kijavítani nem lehet és minden erre vonatkozó kísérlet merészség számba megy.

Visszatérve kiindulási pontomhoz, kijelentem, hogy sok író azon a nézeten van, hogy a kasztíliai nép nyelvébe több más nép nyelve vegyült, mert mindazok a népek, melyek Spanyolországot lakták, nyelvüknek egy bizonyos részét ott hagyták; különösen áll ez a héber, görög, latin és arab nyelvre. Ami pedig a kiejtést és a betűket, melyeket a spanyolok használnak, illeti, kétségtelen, hogy az a latinnak köszönhető; hiszen a huszonnégy latin betűt a kasztíliai írás is alkal-

mazta. Igaz, hogy mint az *Juan de Mariana* jelentéséből kiviláglik, kezdetben *Ulphilas* gót püspök által feltalált betűket használták, de ezek nem sokáig voltak használatban.

VI. *Alfonzó* spanyol király a gót írást Toledóban eltiltotta és helyébe az előnyösebbnek látszó latin írást vezette be. *I. Ramiró* király pedig, mint az *Germino de Zurita* emlékirataiból kitűnik, Aragoniában hasonló rendeletet adott ki.

Térjünk azonban vissza betűinkhez. A betűk, melyeket mi használunk, a következők: *a, b, c, d, e, f, g, h, i, l, m, n, o, p, q, r, s, t, u,**) *x, y, z*. Mindenki ismeri nevüket, melyet a használatban kaptak. Felosztatnak a következőképen: magánhangzókra, mássalhangzókra, félhangzókra, néma hangokra és folyékony hangokra. Az öt magánhangzó neve az, amint használják, hangos és jellemző hangok, amint azokat kiejtik. Ami a többi tizenhetet illeti, ezeknek nincs az a nevük, melyet feltalálásuk alkalmával kellett azoknak kapniok, mit a következőkben akarok bizonyítani. Minden, amit hagyomány útján tanulunk, nagyobbitásnak vagy kisebbitésnek van alávetve és lesz alkalmunk a kérdést tisztázni, hogy a hibák, melyeket mi a tizenhét betű elnevezésénél kárhoztatunk, a betűk feltalálása alkalmával keletkeztek-e, avagy a hagyomány idézte-e elő azokat? E célból kutattam az okok után, melyek a csodálatos felfedezés felfedezőit vezették. Nem fogunk meglepőt találni abban, hogy a hagyomány a betűk neveit módosította, mert a nevek oly egyszerűek, hogy azokat nem lehet leírni. Azonfelül nemcsak a szóbeli, hanem még az íráson alapuló hagyományok is változásnak vannak alávetve, mit legjobban bizonyít az a körülmény, hogy mily nagy különbség van mai beszédmodorunk és a még csak pár év előtti használatos beszédmodor közt. Régibb művekben oly kifejezésekre is akadunk, melyeket csak nagyon nehezen értünk meg. Még a latin nyelv is, mely a magánhangzók kiejtésének két különböző módját nem engedi meg, ki van téve az esélynek, hogy oly módon ejtessék ki, hogy felismerhetetlenné váljék, mint azt *Joseph Scaligero Stephano Ubertohoz* intézett levelében bizonyítja. *Scaligero* egy ízben egy angol társaságában volt, ki egy negyed óráig beszélt vele latinul anélkül, hogy többet értett volna beszédéből, mintha törökül beszélt volna. Midőn az angol beszédét befejezte, *Scaligero* közös barátjukhoz fordult, kérve, mentse ki őt a beszélőnél, hogy nem tud angolul: ugyanis abban a hiszemben volt, hogy az illető angolul beszél. Látható, hogy mily különbség lehet egy és ugyanazon nyelvnél, ha azt különböző országbeliek beszélik; oly nagy a különbség, hogy *Scaligero* nagy latin tudománya dacára sem ismerte fel a latin beszédet, miért közös barátja, kit mentsége előadásával megbizott, ugyancsak kigúnyolta.

II. FEJEZET.

A latin betűket feltalálták-e, és ha igen, mily módon történt a feltalálás?

Hogy kik voltak a betűk első feltalálói, arra vonatkozólag azok, kik e kérdéssel foglalkoztak, nem egyeztek meg. Némelyek azt állítják, hogy az egyiptomiak vagy sziriaiak találták fel a betűket, mások pedig

*) A *v* betű nincs felsorolva.

azt tartják, hogy a betűk feltalálásának dicsősége a feníciaikat illeti meg, mert *Cadmus* vitte a következő tizenhét betűt: a, b, c, d, e, g, h, i, l, m, n, o, p, r, s, t, u, Feniciából Görögországba és e betűkhöz függesztették azután a többieket. Végül némelyek azt mondják, hogy a betűket *Seth* fiai találták fel, kik csillagászzal foglalkoztak és írásait két oszlopba vették.

Hogy kik voltak a feltalálók, azt most nem akarjuk eldönteni; sokkal fontosabb reánk nézve megtudni az okokat, melyek őket vezették; továbbá, hogy a latin betűk feltalálói a betűknek összetett neveket adtak-e, vagy egyszerűt. E kérdés megoldásánál majd alkalmunk lesz a kérdésről, mellyel foglalkozunk, világosabban nyilatkozni.

Hogy ezen kérdéssel bővebben foglalkozunk, annak oka az, hogy egész módszerünk ezen alapszik; másrészt pedig e kérdéssel nem foglalkoztak még és hogy csak megdönthetetlen bizonyítékok alapján lehet azt eldönteni.

Ami a latin betűket illeti, azokat vagy feltalálták, vagy pedig utánozták. Mind a két esetet meg fogjuk beszélni.

Nézzük előbb azt a feltevést, hogy e betűket feltalálták. Mindenekelőtt megjegyezzük, hogy a beszéd mechanikai része a száznak huszonegy különféle állására redukálódik. E különféle szájállásokat a nyelv, a fogak és az ajkak idézik elő a hangzó kilélegzés alkalmával. A hangzó kilélegzés tehát éppen annyi hanggá változik, ahány különféle szájállás van. E hangok aztán, egymással összekötve, képezik a szótagokat, szavakat és végül a beszédet, mely a gondolatok kifejezésére szolgál. Tehát, támaszkodva arra a tényre, hogy mindazt, amit kimondanak, le is írható, állíthatjuk, hogy csak huszonegy egyszerű hang van.

Ha a most elismert kiejtésen kívül még egy más is léteznék, akkor a grafikai jelek közt hiányt fedeznénk föl. Az *n* fölött levő *tildára**), a *c* alatt levő *cedille***) -re, a *C* és a *G* külön-különböző kiejtésére később még visszatérek.

A huszonegy hang ábrázolására ugyanannyi jelt állapítottak meg, melyet mi betűknek nevezünk. Az *A* betű azt a hangzó levegőt jelzi, melyet akkor boesájtunk ki, ha szájunkat kinyitjuk és a nyelvet mozdulatlanul hagyjuk. A *B* betű kevésbé erős és kevésbé hangzó levegőt jelez, melyet az ajkak összeszorítása által visszatartunk és aztán ajkainkat kissé felnyitjuk, hogy a levegő kitódulhasson. Így jártak el a többi betűnél is. Később ismertetni fogjuk, hogy miért választották az egyes betűknél az illető alakot, mert tévedés lenne azt hinni, hogy csak a képzelet vagy véletlen játszott szerepet a betűk alakjának megállapításánál, pedig ellenkezőleg, e munkánál a legnagyobb gondossággal jártak el és minden betű mintegy képét mutatja annak a hangnak, melyet ábrázol.

Első pillanatra nagyon nehéznek látszik nyelvünk különféle hangjait úgy megkülönböztetni, hogy mindegyiknek megfelelő jelt adjanak, de ez olyan dolog, mint *Polidoro Virgilio* nagyon helyesen meg-

*) Tilda (tilde) ~ forma a spanyol *n* fölött, midőn ez *ny*-nek ejtendő ki.

**) Cedille kis jegy a *c* alatt, mely által az az *a*, *o* és *u* előtt is sziszegő hangot nyer.

jegyzi, ami naponta előfordul; például egy gyakorlott zenész minden nehézség nélkül megismer bármely hangot anélkül, hogy látná a húrt, mely azt előidézi; a gyakorlat képesíti őt erre. A gyakorlat teszi a mestert, mondhatjuk itt is, mert a gyakorlat által jut a zenész arra az eredményre, hogy a hangokat megismerje. Hasonló esetet látunk a némáknál is a látást illetőleg. Ugyanis ők leolvassák a legtöbb szót a beszélő szájáról, míg mi hallók, kik nem vagyunk kényszerítve leolvasni, arra nem vagyunk képesek. A betűk feltalálói is, minden kétségen kívül, úgy jártak el, mint a némák.

Mint már megjegyeztük, huszonegy jel van az írásnál; valójában azonban huszonkettő van használatban; a *K*-t, mely a spanyol nyelvben nem használatos, figyelmen kívül hagyjuk. A huszonkettedik betű az *y*, melyet *ípsziionnak* (görögben: *igrec*) nevezünk és a latin *i*-nek felel meg, de miután külön fonetikai értéke nincs, szintén nem jó figyelembe. Nem föltétlenül szükséges, de megtartható az *ábécében*, mert sok szóban előfordul és így a helyes írás miatt is kell tanítani, bár sok író nem is használja. Így például *dr. Bernardó Alderete* művében, melyet a kasztíliai nyelv eredetéről írt, csak az *i*-t használja; nemkülönben *Simon Abril* mester is görög nyelvtanában szintén csak a kis *i*-t alkalmazza. Az *y* neve is, továbbá, hogy a latinok csak a görög eredetű szavakban használták, azt bizonyítja, hogy az nem latin eredetű, hanem a görög *ábécé*-ből származik. *Antonio de Nebriga* szótárában e betűnek nem szentel különös figyelmet, egyszerűen ezt mondja: *y* = görög magánhangzó.

III. FEJEZET.

Ha a latin betűk más betűk utánzatai, melyek lehetnek ez utóbbiak és mily mértékben utánozták ezeket?

Ha a latin betűket feltalálták, akkor az másképen nem történt, mint azt leírták. De ha, ami valószínűbb, a latin betűk más betűk utánzatai, kötelességünk kimutatni, melyek azok a betűk, melyekből azokat vették.

Ha valamely betűt egy már meglévőből képeznek, akkor ez utóbbinak eredetéhez kell visszatérni. Így jártak el kétségtelenül a latinok is. Hogy hangjaiknak a legmegfelelőbb írásjelét megállapítsák, bizonyára kiválasztották az idegenek közül a legmegfelelőbbeket és a többiekre nem vetettek ügyet. Ilyen alkalommal észrevehető, hogy ha valamely betűt más nyelvtől kölcsönöznek, akkor nem annyira a betű alakjára, hisz az alak mellékes, mint arra a hangra vannak tekintettel, melyet a betűnek jeleznie kell abban a nyelvben, melynek részére át akarják venni. Ha ennek a nyelvnek kevesebb hangja van, mint a másiknak, akkor kevesebb betűre is van szüksége.

A betűk közül a héber, görög és latin betűk a legismertebbek, melyekről Szent Izidor azt mondja, hogy ezekkel írtak (e nyelven beszéltek) a pátriárkák, próféták, evangélisták és egyházatyák, továbbá mások is, kik szent vallásunkról írtak. És mert e betűk a legismertebbek voltak és azokat mindenki megérthette, Krisztus keresztyén is e betűk voltak. Nyomós okaink vannak föltenni, hogy e három nyelv

közül a héber volt az anyanyelv. Részünkről e nézetet nem kell külön megokolni, megtette azt *Szt Ágoston* „*Civitas Dei*“ és *Szt Izidor* „*Etymologies*“ című művében. Mindketten a héber nyelvet a bábeli nyelvzavarig vezetik vissza, mely ideig csak egy nyelv létezett, mint az a világteremtés könyvében olvasható. Hozzáteszik, hogy ez az egyetlen nyelv volt az, melyet *Héber* és utódai használtak és mely tőlük nyerte nevét, mert addigelé egy nyelv létezvén csak, külön elnevezés nem volt szükséges.

Miután megállapítottuk, hogy a nyelvek közt a héber a legrégebb, kutassuk, hogy melyik a legrégebb írott nyelv. *Josephus* (Flavius) „*A zsidó nép régiségei*“ című munkájában leírja, hogy Ádám unokái, Seth fiai két oszlopot emeltek, az egyiket téglából, a másikat kőből és erre írták tudományos ismereteiket. A történetíró (*Josephus*) idejében a kőből emelt oszlop még létezett Szíriában. *Szt Izidor* azon a véleményen van, hogy a latin és görög betűk a héber betűkből eredtek és hogy ez utóbbiak nem régiebbek, mint a törvények, melyeket Isten Mózesnek írva átadott. *Szt Ágoston* régiebbnek hiszi és bebizonyítja, hogy már azelőtt is voltak betűk, hisz Mózes, mielőtt az írott törvényt megkapta volna, kiválasztott férfiakat, kik neki segítségére legyenek, hogy a népet Isten betűire megtanítsák. Bátran állíthatjuk tehát, hogy a héber betűk voltak a legrégiebbek és hogy a görögök és latinok ezeket utánozták.

Ha valamely köztársaság mások törvényeit át akarja venni, akkor a legjobbakat és legtekélyesebbet fogja kiválasztani, melyek szükségleteinek legjobban megfelelnek. Így történt a latin betűknél is. Ha a latin betűk a héber betűk utánzásából keletkeztek, akkor bátran állíthatjuk, hogy ezek lényegét választották ki, mert a résznek, melyet átvettek, ugyanazon ereje van, mint az egésznek. Hogy jobban megértessük magunkat, vegyünk példákat: A héber *ábécé*-ben az első betű neve *Aleph*, mely név öt hangból áll és ennek leírásához ugyanannyi betű szükséges. Ámbár e szót oly gyorsan ejtjük ki, hogy az öt hangot alig lehet egymástól megkülönböztetni, az öt hang tényleg megvan. Ezt könnyen beláthatjuk, ha e betű nevét úgy próbáljuk kiejteni, hogy abból egyik-másik hangot kihagyunk. Például, ha a betű nevét az *A* nélkül ejtjük ki, akkor *leph* lesz, ha *l* nélkül, akkor *aeph* lesz, *e* nélkül pedig *alph*. Így tehát minden elhagyott betű megváltoztatja a nevet. De a latin olvasásnál, éppen úgy, mint a héber olvasásnál, nem ejtik ki a betű összetett nevét, hanem csak az első betűt, az *A*-t. Midőn tehát a betű nevéből a *leph*-et elhagyták, ezt az eljárást igazán csodálatraméltónak kell tartanunk, mert az *A*, mint már említettük, az egésznek leglényegesebb részét (kvintesszenciáját) képezi. Így képezték a *Béth**)-ből a *b*-t, *Gímel**)-ből a *g*-t, a *Dalet**)-ből a *d*-t stb. Itt talán valaki azt az ellenvetést tehetné, hogy ezek nem a héber betűk, hanem csak azok nevei és hogy a latin betűnek nem nevét, hanem csak írásjelét adtuk itt. Ezen ellenvetésre csak azt jegyezzük meg, hogy a szavak képzésénél a héber betűk összetett neveit nem használják, hanem csak egy részét, épen úgy, mint a

*) Az illető betűk héber neve.

latin szavak kiejtésénél. A latinok, nagyobb tökéletességre törekedve, betűjüknek azt az egyszerű nevet adták, mely a kiejtésnél használatos, mely nem írható, de jelentőségteljes, mint például az *a*. Hogy magunkat nagyobb határozottsággal fejezhessük ki, e két szót: *írható* és *jelentőségteljes*, közelebből akarjuk meghatározni. Írhatónak mondjuk azt a hangot, melynek leírásához több betű szükséges. Nem írhatónak, hanem jelentőségteljesnek pedig azt, mely oly egyszerű, hogy csak egy hangot fejez ki és leírásához csak egy betű szükséges. Így tehát azt mondhatjuk, hogy nyelvünk betűi nem írhatók, mint a többiek, mert az *Aleph* névből, mely írható, csak az *a*-t vettük ki, mely egyszerűségénél fogva nem írható.

Midőn a latinok a héber betűk közt válogattak, csak azt vették át, amire okvetlenül szükségük volt, a feleslegest pedig, amire szükségük nem volt, figyelmen kívül hagyták. Így tehát a latinok betűi részekre nem oszthatók és azok nevében a betű minden lényege bennfoglaltatik és azokhoz nem lehet semmit hozzátenni, sem azokból valamit elvenni anélkül, hogy lényegük ne változnék. Csak a latin betűknek van meg az a jellemző tulajdonságuk, hogy úgy olvassuk, amint írjuk és megfordítva. Azon népek közül, kik a latin betűket használják, egynek sincs oly kifejlett népnyelve, mint a spanyolnak, melyet latin betűkkel úgy írunk, mint ahogy kiejtjük.

Igaz, hogy a latin mássalhangzóknak is összetett nevük van, de ez a tökéletlenség nem természetükben rejlik, hanem a szokás idézte azt elő. Ugyanis a mássalhangzókat később mindig erősebben akarták kiejteni, mint azok valójukban voltak és ezáltal eredeti egyszerűségüket mindinkább elvesztették. Erről azonban később még lesz szó.

IV. FEJEZET.

Ha a latin betűk nem a héber betűk utánzatai, hanem a görögök által találtattak fel, ezek közül ki találta fel és milyen nevet adtak azoknak?

Nem lenne igazságos, ha elhallgatnók sok kiváló írónak azt a nézetét, hogy a latin betűket a görögök találták fel. Mert ha ez igaz, akkor nem szabad őket e dicsőségtől megfosztani és hálátlanság volna ezt elhallgatni. Igaz, hogy reánk nézve tökéletesen mindegy, vajjon a betűk héber eredetűek-e, avagy a görögök vagy aboriginesek ajándékai-e, mint az ebből a fejezetből majd kiténik.

Azt állítottuk fentebb a latin betűkről, hogy azok a héber és nem a görög betűkből származtak, ami megegyezik *Szt Izidornak* már idézett nézetével. Ő, valamint más író, az *y*-ről és *z*-ről beszélve, azt állítja, hogy ezek görög eredetűek, miből azt lehet következtetni, hogy a többiek nem. Most nem akarunk a kérdésben döntenit, hanem ki akarjuk kutatni a betűknek nevét, melyet legelőször adtak azoknak. És itt ahhoz csatlakozunk, amit *Szt Izidor* egy más helyen mond, hogy *Carmenta* nimfa volt az első, aki a latin betűket Itáliába hozta. A *Carmenta* (latinul: *Carmen* = vers) nevet onnan kapta, mert a jövő eseményeket versekben megénekelte. Valódi neve, mint *Briondo Flavio* egyik művében (*Romae triumphantis*) említi: *Nicostrate* volt. *Dionisio Halicarnassus* e prófétanőről és Itáliába való érkezéséről

többször megemlékszik; beszél nagy tudományáról és jóslatairól, melyeket csodának tartottak. Itáliában telepedett meg, hol a pelasgok (görögök) és az aborigenesek laktak. Ugyanez az író más helyen azt mondja, hogy midőn *Faunus* Itáliában uralkodott, hatvan évvel *Aeneas*nak megérkezte előtt, az arkádiai származású *Evander*, *Merkur* és *Carmenta* fia, anyja rábeszélésére Itáliába jött, hol *Carmentát*, kit később *Nicostratának* neveztek, a betűk ismerete és jóslási képessége miatt bölcsnek tartották. Ugyanezt a megjegyzést találjuk *Rufino* munkájában is. *Plinius* azt állítja, hogy a pelasgok (görögök) hozták a betűket Itáliába. *Tukidides* „*A peleponezusi háború*“ című művében csak a pelasgokról beszél és azt mondja, hogy a görögök, csak *Deucalion* fiának, *Hellen*nek megérkezése után nevezték magukat helléneknek, mely elnevezés később általános lett. Ez idő előtt országuknak csak egy kis részét nevezték *Graeciának* és minden néptörzsnek külön elnevezése volt, melyek közt a *pelasgusi* volt a leghasználatosabb. Még nyelvük is különféle volt. A közös nyelven kívül, mint *Constantinus Lascaris* mondja, volt ión, dór, attikai és aeoli nyelvjárás. Ha tehát az írók azt mondják, hogy a pelasgok, vagy *Carmenta* hozták a latin betűket Itáliába, úgy ezek a görögök voltak. *Priscus* a betűkre vonatkozólag ezt írja: „Ha figyelemmel kísérjük, úgy azt találjuk, hogy a latinban csak tizen-nyolc betű van, még pedig tizenhat régi, melyet a görögöktől vettek át és két újabb, úgy mint az *f* és az *x*, mely ugyancsak görög eredetű.“ Ez *Szt Izidor* állításával ellentmondásban áll, de ezen ellentmondás csak látszólagos, ha föltesszük, hogy ő azt akarta mondani, hogy a latin betűk nem közvetlenül, hanem csak közvetve származtak a héber betűkből, éppen úgy, mint a görög betűk nem közvetlen a héberektől vétettek át, hanem a fenicieik közvetítésével. Erre nézve *Herodotos* azt mondja, hogy a fenicieik, kik *Cadmussal* jöttek Görögországba, ott tartózkodásuk ideje alatt egyéb tudományokon kívül a betűket is tanították, melyeket addig nem ismertek Görögországban. Ezt a véleményt megerősítik *Diodoro* és *Bérose* is és ebből magyarázható meg, hogy miért nevezték a görögök betűiket *feniciai betűknek*. *Lucianus* is megerősíti ezt a következő versben:

„Phoenices primi famae si credimus ausi
Mausuram rudibus vocem signare figuris.“

(Ha a hirnek hinni lehet, a fenicieik voltak az elsők, kik a hangot, hogy állandó legyen, képekkel jelölték meg.) *Polydore Virgilio* is idézi e verset annak bebizonyítására, hogy a görögök nem közvetlenül a héberektől vették át a betűket és így kell értelmeznünk *Szt Izidor* idézetét is. Bátran mondhatjuk tehát, hogy a héber betű a többi betűnek az volt, ami Ádám az emberiségnek.

Tökéletesen mindegy tehát, hogy a *pelasgok*, kik Itáliába jöttek és az aborigenesek által lakott tájékon, melyet később *Latiumnak* neveztek, tanították a betűket, avagy *Carmenta* és fia *Evander*, az eredmény ugyanaz. t. i. hogy egy művelt és tanult nép adta és egy barbár nép fogadta el. Igaz ugyan, hogy a görögök *barbárnak* mondtak minden más népet, de *Latium* őslakóiról ezt jogosan mondhatták. Ez oly körülmény, mely e könyvben kifejtett nézetek helyességét meg-

erősíti és egyszersmind megfelel arra a kérdésre, mely elől ki nem térhetünk: hogy mi készítette a görögöket arra, hogy a latin betűket tanítsák és hogy miért nem tanították az aborígeneseket saját betűikre: hisz három okuk mégis volt a görögöknek arra, hogy saját betűiket tanítsák, t. i. a célszerűség, a nemzeti büszkeség és a tekintély. Először is a görög betűket legjobban ismerték, tehát legkönnyebben taníthatták volna. Másodszor minden népnek az a törekedése, hogy terjessze saját törvényeit és szokásait és ez a törekvés különösen megvolt a görögöknél, kik magukat a világ első népének tekintették és kik barbároknak nevezték azokat a népeket, kiknek az övéiktől elütő szokásuk volt. Végül bebizonyított tény, hogy a görögök tudományuk miatt nagyon híresek voltak és az egész világ ismerte őket. Nagy önmegtadadásukba került tehát a görögöknek, hogy nem saját betűiket tanították, melyekben bizonyára valamely hibát találtak, hanem más betűket, melyekben e hibák nem voltak meg.

Ez a kifogás is nézetünket erősíti meg. Abból a feltevésből indulunk ki, hogy a betűket tanítók műveltek voltak, a tanulók pedig barbárok és tudatlanok, amiből az következik, hogy az előbbiek kénytelenek voltak tanítványaikhoz alkalmazkodni, mert minden tanítónak kötelessége a tanításnál a legkönnyebb útát választani, még ha az neki nehézségeket okoz is, ha az tanítványaira nézve könnyebbéssel jár. Ha tehát a görögök nem azokat a betűket tanították, melyeket jól ismertek és amelyek tanítása reájuk nézve könnyebb lett volna, akkor bizonyára tanítványaik alacsonyfokú ismerete és tehetsége készítette őket arra, hogy újakat találjanak fel, vagy módosítsák saját betűiket, melyeket aztán a nép könnyebben megértett. Ez készítette őket arra, hogy a betűk nevei gyanánt azt az egyszerű hangot adják, melyet az írásnál és olvasásnál használnak és így midőn az ős tanítványok a betűk neveit ismerték, már tudtak olvasni is. Ez eljárás nem más, mint a betűknek előnyös egyszerűsítése, melyről az előbbi fejezetben szözlöttünk, azzal a különbséggel, hogy ez az egyszerűsítés nem azoknak a munkája volt, kik a betűt tanulták, hanem azoké, akik tanították. Ez utóbbiak a görög betűket egyszerűsítették, mint azt előbb a héber betűkkel tették, t. i. az *Alpha*-, *Béta*-, *Cappa*-, *Delta*- stb.-ből lett *A*, *B*, *C*, *D*. A betűk nevei tehát oly egyszerűek voltak, hogy az olvasásnál elegendő volt azokat gyorsan kiejteni és csak az egyes szók közti szüneteket kellett figyelembevenni. Másrészt azonban a hangok írott jele mintegy rajza volt annak a mozgásnak, melyet a száj, az ajkak, a fogak és a nyelv a hang kiejtésénél véghezvitt, úgy, hogy csak látni kellett e rajzokat és rögtön megismerhették az általuk jelzett hangokat. Erről különben minden egyes betű tárgyalásánál fogunk szólni. Ebből látható, hogy a görögök mindent elkövettek, hogy a betűk tanítását megkönnyítsék és így találták fel a latin betűket, melyért őket dicsőség illeti. Különben a latin és görög betűk közt levő hasonlatosság is megerősíti e rokonságot. Így tehát a fentebb említett kifogás elesik. Igaz, hogy a feltevések ott, hol bizonyítékok hiányzanak, nagy szerepet játszanak, de mégis állíthatjuk, hogy az országot, melyben e barbárok laktak, *Latium*-nak hívták, miből a *Latin* elnevezés származott és a betűket *litteras latinas* (latin betűk) nevezték, mert

Latiumban találták fel, hiszen ha más országból hozták volna, akkor erről nevezték volna el. A görögök tehát a betűk megismerését oly könnyűvé tették, hogy a félvad népek is megtanulhatták azokat. És a természet is bizonságul szolgál, mert a néma, kivel oly mostohán bánt el, a latin betűket fel tudja fogni, másokat pedig nem. Így tehát végleg megállapíthatjuk, hogy akár feltalálták vagy utánozták, illetve tökéletesítették a latin betűket, azoknak eredetileg az egyszerű hangot adták név gyanánt, melynek kifejezői voltak és ha némelyiknek összetett neve van, akkor ez a későbbi rossz szokásnak tulajdonítható.

Ennyit állapíthattunk meg a latin betűk eredetéről. Oly sok század után bajos lenne eldönteni, hogy feltalálták-e azokat, vagy utánzásból eredtek, annyiival is inkább, mert hiányzanak írásbeli bizonyítékok. Miután pedig más bizonyítékok nincsenek, nézetünk helyességét nem lehet kétségbe vonni, különösen ha belátjuk, hogy a tényekből az okokra lehet következtetni.

V. FEJEZET.

Minden betűnek az a hang a neve, melyet megjelöl.

Említettük, hogy az általunk használt hangok száma huszonegy, melynek ugyanannyi betű felel meg. A betű szerepe abból áll, hogy emlékezetbe hívja vissza a hangot és ábrázolja annak a hangját, aki ír. Vegyük példa gyanánt a zenét, mely tárgyunknak legjobban megfelel. Egy zenésznek csak a hangjegyekre kell néznie és már is megismeri és utánozhatja azt a hangot, melyet a hangjegy kifejez. Amint a hangjegy megkívánja, magasabb vagy mélyebb hangot használ és a zenedarabot úgy adja elő, mintha maga a szerző adná elő. Ugyanezt teszi az, aki valamely írást elolvas. Minden betűnek megadva a kellő értékét, t. i. azt a hangot, melyet a betű ábrázol, szótagokat és szavakat képez. E grafikus jelek segítségével, melyek olyanok, mint a rajzok, az olvasó megtalálja az író kifejezéseit. Azért nem hihető, hogy a feltalálók a betűknek más nevet adtak volna, mint azt az egyszerű hangot, melyet a betű kifejez, mert ha a betűknek összetett neveket adtak volna, akkor ezekkel nem tudták volna a kiejtett szavakat leírni. *Maximus Victorinus*, az ó-kor nyelvésze, azt mondja, hogy minden betűnél három dolgot kell megkülönböztetni t. i.: *nevét, alakját és értékét*. A *név* alatt nem a betűk általános elnevezését kell érteni, hanem minden egyesnek meghatározott nevét, mely abból a hangból áll, melyet ábrázol. Az *alak* a betűk írott jele, melyet minden hangnak adtak, például az *A*. Nem volt semmi ok arra, hogy a betűk alakját egy bizonyos szabály szerint állapítsák meg, ez tetszés szerint történhetett, csak arra kellett ügyelni, hogy azok ne hasonlítsanak nagyon egymáshoz, különben könnyen felcserélhetők. Végül harmadszor minden betűnek megvan az *értéke* és ez képezi oktatásunknak alapját. Ámbár *Maximo Viktorino* a betűnek a fentnevezett három tulajdonságát különböztette meg, a betű értékének lényegét nem ismerte fel. Ő t. i. a betű értékét a kiejtés hosszúságára vagy rövidségére vonatkoztatta. Pedig a betűnek valódi értéke abban áll, hogy általa egy bizonyos hang megjelöltetik és ezáltal az olvasónak lehetővé lesz, hogy ugyanazon hangot létrehozza és így az író gondolatait megismerje. Ismernünk kell tehát

a betűk értékét, hogy az annak megfelelő hangot képezzük. Ha tehát valamely szónak minden egyes hangja helyett a megfelelő betűt tesszük, akkor az illető szót leírtuk. Ha a betűk nem felelnek meg a hangok számának és értékének, akkor az olvasó nem ejtheti ki ugyanazokat a hangokat és nem érti meg azt, amit az író megértetni akart. Ha valamely kép lemásolásánál a festő az eredetiből valamit elhagy, vagy ahhoz valamit hozzátesz, akkor a másolat nem fog az eredetihez hasonlítani. Ugyanez az eset fog beállni, ha valamely mű olvasásánál a szavak nem határozott jelképei azoknak a hangoknak, melyeket a szerző kifejezni akart. Ebből a következő következtetéseket vonhatjuk le: Minden írott szó hieroglifa gyanánt szolgál, melyet a gyakorlat által tanultunk megismerni, anélkül, hogy a betűk értékére súlyt helyeznénk, vagy azt kell mondanunk, hogy ha a tizenhét betű (t. i. a mássalhangzók) le van írva és azokat egymással kapcsolatban kiejtjük, akkor más nevük van, mintha külön-külön ejtenők ki, mert az olvasásnál a betűk neveit nem használjuk. A következőkben be fogjuk bizonyítani, hogy a betűnek csak az egyik (az egyszerű) neve szükséges, a másik fölösleges, mert csak zavart okoz.

Midőn e tizenhét betűt feltalálták, akkor nem azt a nevet adták azoknak, melyek ma használatban vannak, hanem valószínűleg az a hang volt a nevük, melynek kifejezésére szolgáltak, mert abban az időben *nem nevet kerestek a feltalált írásjelhez, hanem inkább jeleket (betűket) kellett keresni, hogy a különféle hangokat, melyekből a szavak állanak, megjelöljék* és így e hangok voltak a betűk nevei. És ha maga Ádám találta volna fel a betűket, még akkor is a hang előbb volt meg, mint a betű, hisz a természet öregebb, mint a művészet. Ebben az esetben Ádám is kénytelen lett volna a betűket találni fel a hangok részére és nem a hangokat a betűk részére. Ugyanez a véleménye *Flacio Alcuinónak*, Nagy Károly nyelvtan-tanítójának is. Ha tehát a betűnek a hangot kellett jelképeznie, akkor nagy hiba lett volna, ha más nevet adnak annak, mint éppen azt a hangot, melyet jelképez. Nem volt semmi ok arra, hogy a betűnek, mely egy egyszerű hang helyett van, összetett nevet adjanak. Teljesen bebizonyítotttnak tekinthetjük tehát, hogy minden betűnek az a hang volt a neve, melyet megjelöl.

VI. FEJEZET.

A hang elemzése.

A hangoknak nevei általánosan ismeretesek, mi azokat a hagyományokból ismerjük. Alapjában véve e nevek oly egyszerűek, hogy azokat leírni alig lehet. A következőkben igyekezni fogunk az egyes betűket olyképen magyarázni meg, hogy a hagyományokkal ne hozzuk összefüggésbe, mint eddigelé. Együttal rámutatunk, hogy a betűk nevei mily tökéletlenek és e tökéletlenségük nemcsak zavart okoz, hanem *az olvasás megtanulását is megnehezíti*. Legelőször is meg fogjuk magyarázni, hogy mi a betű és hogy a gyakorlatban betűinkre vonatkozólag mily hibák keletkeztek. Egyszersmind rámutatunk majd, miként lehet e hibákat kijavítani és ebben a tekintetben a tapasztalatra fogunk támaszkodni, mely minden teoriánál többet ér. E végből a betűket

kevesebb csoportra osztjuk, mint az eddig szokásban volt, miáltal könnyebben véljük célunkat elérni. Mert a betűket azért találták fel, hogy a hangot szolgálják, ennek is okvetlenül szükségesnek tartunk néhány sort szentelni. *Szt Izidor* azt mondja, hogy a hangot a kilélegzett levegő idézi elő és a szerint, hogy tagozott vagy zavaros, lehet irni vagy nem. *Doktor Juan Sanchez de Valdes* szerint a hang egy gyöngye légáramlat, melyet a nyelv hegye módosít. *Flacio Alcuinó* egyik tanítványának kérdésére válaszolva ezt mondja: „A hangnak négyféle alakja van: lehet tagolt, tagolatlan, írásban kifejezhető, vagy írásban ki nem fejezhető. A tagolt hangok gondolatot fejeznek ki, mint például „Hősöket éneklek....“ A tagolatlan hangoknak nincs értelmük, ilyen például a zaj, melyet valamely tárgy eltörése okoz, vagy az ökör bőgése. Az írásban kifejezhető hangot le lehet írni, az írásban ki nem fejezhető pedig nem.“ Ugy látszik, mintha a tagolt hangok megfelelnek az írásban kifejezhető hangoknak, a tagolatlanok pedig az írásban ki nem fejezhetőeknek, pedig ez nem így van, hiszen oly tagolt hangok is vannak, melyek írásban kifejezhetők, pedig nincs értelmük. Ezt a nézetet vallja *Priscianus is*, ki szintén tagolt és tagolatlan hangokat különböztet meg, de bebizonyítja, hogy nem minden hang, mely leírható, tagolt is egyszersmind, mert például ily szavak mint *cra*, *croax* stb. leírhatók, de még sem tartoznak a tagoltakhoz, mert nincs értelmük. Leghelyesebben járunk el tehát, ha a *tagolt* elnevezéshez még e szót: „*jelentőséges*“, hozzáfűzzük, mert az írók a *tagolt* elnevezést csak azokra a hangokra értik, melyeknek jelentőségük van. Ha tehát a betűk neveiről szólunk, akkor ez alatt *tagolt*, leírható és *jelentőséges* nevet értünk, míg a betűk egyszerű nevei csak *jelentőségesek*, de nem *tagoltak* és le nem írhatók. A magánhangzók azonban, mint már említettük, kivételt képeznek.

VII. FEJEZET.

Melyek az összetett betűk és mily szerepet játszanak ezek az olvasásnál?

A tizenhét betű, melyek a már említett zavart okozzák, a következők: *b, c, d, f, g, h, l, m, n, p, q, r, s, t, y, x, z*. Ha teljes nevüket akarjuk leírni, így hangzanak: *bé, cé, dé, efe (ef), gé, ache (há), elle (el), emme (em), enne (en), pé, qu, erre (er), esse (es), té, ixe, (iksz), igrec, (görög y, ipszilon)* és *zed (zé)*. Nevük tehát leírható, mert egy más betűvel összekötve kimondhatók, tehát tagozottak, mert teljes, önálló és érthető részek. Valamennyi összetett és ezek közül hét, u. m.: *bé, cé, dé, gé, pé, qu* és *té* egy-egy magánhangzóval van összekötve, tehát egy szótagot képeznek, a többiek két szótagból állanak. Mások a betűknek oly neveket adtak, melyek az előbbiektől némileg különböznek, e nevek a következők: *a, bé, cé, dé, e, ef, ge, há, i, el, em, en, o, p, qu, erre, es, té, v, x, ypszilon, zéta.**) Ez az elnevezés némileg különbözik az előbbtitől, de a zavart nem szünteti meg és megerősíti azt az állításunkat, melyet fentebb a hagyományról tettünk, mert nem tehető fel, hogy a betűknek feltalálásuk alkalmával többféle

*) Ez az elnevezés csekély eltéréssel megfelel a magyar betűk elnevezésének.

nevet adtak volna, hanem okvetlenül csak egyet, mely változatlan. Itt újból meg kell jegyeznünk, hogy a tizenhét betűnek nevét az olvasásnál nem használjuk, ezek a betűknek összetett nevei, melyeket csak akkor használunk, ha azokat külön akarjuk megnevezni. Akkor sem használjuk a betűk neveit, ha valamely szót leírunk. Vegyük például az *e*fe betűt. Ha az írásnál valamely szóban ezt a betűt használjuk, sohasem írjuk *e*fe, hanem csak *f*. Éppen úgy, mint az írásnál az előtte és utána álló két magánhangzót (*e—e*) elhagyjuk, a beszédben sem ejtjük ki, mert nem mondjuk *e*fe, hanem *f*. Ugyanez az eset áll a többi betűnél is. Megállapíthatjuk tehát, hogy a betűket úgy az írásnál, mint a beszédnél csak mint egyszerű hangokat használjuk és sohasem alkalmazzuk összetett nevüket. Ha például az *f* betűt, melynek neve *e*fe, az *i* magánhangzóval összekötjük, akkor ebből az *e*fei szótag keletkeznék, pedig mi a *fi* szótagot akarjuk megkapni. Ha még ehhez a szótaghoz az *n* betűt akarjuk csatolni és a betűnek összetett nevét: *ene* használnók, akkor tulajdonkép *e* szót kapjuk *e*fe*ene*. Ha pedig a betűk egyszerű neveit alkalmazzuk, kapjuk a *fin* szótagot, melyet tulajdonképpen le akartunk írni, illetve ki akartunk mondani. A betűk összetett nevének alkalmazása tehát meggondolatlanság volt, mert ez által a betűk elveszítik egyszerűségüket, mely feltalálásukat oly szellemessé teszi, mi abból áll, hogy három pontban megegyeznek egymással és e tekintetben a világnak egy nyelve sem mérkőzhetik a miennkel. E három pont a következő: *a* hang, melyet kiejtünk, a betűnek *külön neve* és a betűnek az olvasásnál *kiejtett neve ugyanaz*. Nincsenek más ily betűk, melyek e tulajdonsággal dicsekedhetnek és így csak a mi betűinket lehet valójában betűknek nevezni, mert ezek segítségével lehet olvasni. A többi betűk csak hieroglifai alakok, mert ezek segélyével nem lehet olvasni és hogy ha neveiket összekötjük, akkor ezekkel szavakat képezni nem lehet. Ha betűinknél nevük fölösleges részét elhagyjuk, melyek különben nem tartoznak természetükhöz, akkor feladatuknak nemcsak hogy megfelelnek, hanem ekkor látszik meg csak valódi erejük és lényegük. Hogy olvasóink ne nagyon csodálkozzanak újításunkon, melynek célja a betűk neveit egyszerűsíteni, a következőkben ismertetjük több írónak a betűkről adott magyarázatát. E magyarázatok nem a mi céljainkra irattak ugyan, de nézetünk helyességének bebizonyítására nagyon alkalmasak.

VIII. FEJEZET.

A régi grammatikusoknak a betűkről irt magyarázata az egyszerű betűkre vonatkozik.

Constantin Lascaris görög nyelvtanában azt mondja, hogy a betű a legkissebb rész, melyre a hangot fel lehet bontani. *Aelius Donatus*, a már általunk idézett (VI. Fejezet) magyarázatában szintén azt mondja, hogy a betű a tagolt hang legkissebb része. Ezek a magyarázatok a mi nézetünket erősítik meg. Mert valóban, ha tagolt hang alatt olyat értünk, ami írásban kifejezhető és jelentőséges, akkor ez az elnevezés a tizenhét betű összetett nevére vonatkozhatik csak, melyet a szokás adott nekik és nem magukra a betűkre, melyek, mint

azt említettük, a hangok legkisebb részei. Hogy a betűk összetett nevei leírhatók, azt már kimutattuk; azt is, hogy jelentőségesek, mert ha egyik vagy másik betűt megnevezünk, határozottan tudjuk, hogy e megnevezés mely betűre szól, ennél fogva tehát a betűk nevei *tagoltak*. Hang alatt tehát a tagolhatót, leírhatót és jelentőségeset értjük. Ha azonban a hang kisebb részekre osztható, akkor — az idézett írók szerint, — e részek, még a legkisebbek is, betűk lesznek. A hangok összetett nevei tehát két, három, négy vagy öt részre oszthatók, mint *dé* (d), *efe* (f), *athe* (h), *ise* (x) stb. *Alcuino* szintén azt mondja, hogy a betűk kisebb részekre nem oszthatók; a mondatokat szavakra, a szavakat szótagokra és ezeket betűkre lehet felosztani, de a betűket már nem lehet felosztani. *Sergius Gramaticus* ugyanezt mondja. Tehát megdönthetetlen az az állításunk, hogy a betűk egyszerű nevei a valódiak, mert ezeket nem lehet kisebb részekre osztani. Ha azonban némelyek azt, amit az idézett írók állítottak, a betűk összetett neveire akarják vonatkoztatni, akkor ők maguk adnak fegyvert kezünkbe, mellyel nézetünket az övéikkel szemben megvédhetjük, mert amig valamit (az összetett neveket) kisebb részekre fel lehet osztani, addig nem értünk el a betűkhöz, mert ami kisebb részekre osztható, az lehet mondat vagy szó, de nem betű. Azért a felsorolt tizenhét betű közül egyet sem tekinthetünk egyszerűnek mindaddig, míg azok a leírásnál vagy kiejtésnél mint szótagok szerepelnek. Természetesen ez nem vonatkozhatik a magánhangzókra, ámbár ezek is szótagok, de egyszerűségük miatt kisebb részekre nem oszthatók.

Velius Langius „*Latin helyesírás*“ című művében különféle író magyarázatával ismertet meg bennünket. Ez írók közül némelyik azt állítja, hogy a betű a tiszta és érthető hang eleme; mások azt állítják, hogy a betűk a beszédnek legkisebb részei; még mások, hogy a betű a leírható hang jele, de egy sem állítja, hogy a betű (t. i. a betű összetett neve) jelentőséges hang, mert le lehet írni oly hangokat is, melyeknek nincs értelmük, tehát nem jelentőségesek, például: *tít*, *tis* leírhatók, ámbár nem jelentőségesek. A valódi magyarázat tehát az, hogy a betű a tiszta és érthető hang eleme. Ha a betűk a tiszta és leírható hang elemei, akkor az összetett betűk elemei is, mert a betűk nevei is leírható és tiszta hangokat ábrázolnak, tehát nem az összetett név, hanem ezek elemei tekintendők betűeknek; ezek az elemek pedig az egyszerű hangok, mint a *tis* szótagban a *t*, az *i* és az *s*.

Kiindulva abból az elvből, hogy a tizenhét betű neve összetett hangból áll és ennél fogva (egyszerű) betűnek nem tekinthető: a betű tehát ez összetett névnek az első hangja. Például a *bé*-nél, mely érthető, leírható és kisebb részekre osztható, az első hang a *b* képezi a betűt. *Priscianus* ezt még élesebben határozza meg, midőn azt mondja, hogy a betű a hang elemének jele, mintegy képe a hangnak. Miután a betűk nevei több hangból vannak összetéve, nem lehet azokat elemeknek tekinteni, mert az *elem mindig egyszerű*. Még tovább azt mondja ez az író, hogy az elem abban különbözik a betűtől, hogy az előbbi a *kiejtés*, utóbbi pedig az *írott jel*, nagy hiba volna tehát e kettőt összezavarni.

Ezek az indokok tehát, melyeket oly elismert íróktól kölcsönöz-

tünk, felbátorítanak annak a kimondására, hogy az írásjeleknek vagy betűknek nem azt azt összetett nevet adhatták, melyek használatosak, hanem oly egyszerű nevet, amilyen egyszerűek az elemek, melyeket kifejeznek és melyeknek képét alkotják. Azokat, akik e kérdésről bővebb tájékozást akarnak szerezni, *Capella*, *Terencianus Maurus* és *Victorinus* műveire utalom. *Justus Lipsius* idézi valamennyit és leírja a magyarázatokat, melyeket ezek az írók minden betűnek kiejtéséről adtak. Így például az *m*-ről, mely két szótagból áll (*eme*), *Martianus Capella* ezt mondja: *Labris imprimitur* (az ajkak összeszoríttatnak); *Terencianus* ezt mondja: *Clausoq uasi mugit intus ore* (mintegy a szájban összeszorítva zúg); végül *Vitorinus* azt mondja: *Impressis invicem labris mugitum quendam intra oris specum attractis naribus dedit*. (Kölesönösen összeszorított ajkak és felhúzott orrlyukak mellett a szájüregben egy bizonyos zúgás keletkezik). Az írók ezt bizonyára nem az *eme*-ről mondják, mely nem *mugitus* (bögés) és melyet nem *ore clauso* (csukott szájjal) mondunk ki, hanem az egyszerű *m*-ről mondják, ahol a két *e* hiányzik. Tehát nem tévedés a betűknek egyszerű nevet adni, hanem ez által eredeti jellegét adjuk vissza, melyet változtatlanul kell fentartanunk. Könyvünk további folyamán minden egyes betűnek képzését és kiejtését fogjuk tárgyalni, még pedig bővebben, mint a fentebb említett írók és megmondjuk, hogy hogyan ejtjük ki azokat, mi spanyolok, mert nem minden nép, mely a latin betűket használja, ejti ki azokat úgy, mint mi.

IX. FEJEZET.

Hogyan osztották fel a betűket a régi grammatikusok és mely beosztás a legmegfelelőbb, hogy tanításunk művészetét legjobban megértessük.

A betűk számát illetőleg az egyes írók eltérnek egymástól. Némelyek azt mondják, hogy csak tizenhat latin betű van, mert a *h*-t csak egyszerű kilelegzésnek, a *k*, *x*, *y* és *z* betűket pedig görög betűknek tekintik, melyek csak a görög nyelvből átvett szavakban fordulnak elő. Midőn pedig a betűket felosztják magánhangzókra, mássalhangzókra és némahangokra, az *y*-t nem említik, így tehát a *k* betűvel együtt huszonkét betű van és levonva ezekből az öt magánhangzót, u. m. az *a*, *e*, *i*, *o*, *u* magánhangzókat, csak tizenhét mássalhangzó marad. Néha az *i* és *u* magánhangzókat is a mássalhangzókhoz sorozzák, t. i. abban az esetben, ha elvesztik magánhangzói jellegüket és mássalhangzó gyanánt használatnak.*) E tizenhét mássalhangzót felosztották nyolc félhangzóra: *f*, *l*, *m*, *n*, *y*, *r*, *s*, *x*, melyek közül *l*, *m*, *n*, *r* folyékony hangoknak is neveztetnek és kilenc némára, u. m.: *b*, *c*, *d*, *g*, *h*, *k*, *q*, *t*. Miután célunkra nézve nem fontos, nem kutatjuk ez elnevezésnek az okát. Akik arról részleteket akarnak tudni, megtalálhatják azokat *Poncianus*, *Aelius Donatus*, *Servius Maurius*, *Maximus Victorinus*, *Terentianus* és mások műveiben. Ami minket illet, a használatban levő huszonkét betűvel fogunk foglalkozni, mely számba a *h* és *y* is fel van véve. Ellenben tekinteten kívül hagytuk a *k*-t, mely nem használatos, de fonétikai

*) Tudvalévő dolog, hogy régebben az *i* és *u* betűket használták, a *j*, illetve *v* hang megjelölésére is.

értéke ugyanaz, mint a *c*-nek, mely az *a* előtt áll,*) mint azt *Donatus Cledonius* és *Maximus Victorinus* megjegyzik. A huszonkét betűt őt magán- és tizenhét mássalhangzóra osztjuk, ez utóbbiaknak azért adjuk ezt a nevet, mert a hozzájuk kapcsolt magánhangzókkal együtt ejtetnek ki. Így tehát csak kétféle betűről fogunk szólni, mert ha a gyermekeket olvasni és a némákat beszélni tanítjuk, nem szükséges tudni, hogy melyek a félhangok, folyékony hangok és némák. Ezzel nem akarjuk mondani, hogy ez a beosztás elítélendő, csak egyszerűen megjegyezzük, hogy a tanításra, mellyel foglalkozunk, nem fontosak. Miután pedig a legkönnyebb utat keressük, mindent figyelmen kívül hagyunk, ami zavart vagy nehézséget okozhatna. Amellett maradunk tehát, hogy a betűk magán- vagy mássalhangzók; az előbbieket egyszerűek, az utóbbiak pedig összetettek. Az egyszerű betűk előnyeiből meg fogjuk ismerni az összetett betűk hátrányait és ezeket is oly egyszerűvé fogjuk tenni, mint a milyen egyszerűek a magánhangzók. Vegyük például e szót: oia (olv. oja), mely az *oggo* (hallok) igéből származik; ez a szó feltünteteti teljesen a betűk értékét. Ha szigorúan elemezzük, azt fogjuk látni, hogy három hangból áll és a leírásához három jel (betű) szükséges, melyek közül mindegyik egy külön hangot képvisel. Mindegyik betű a szóban is ugyanazt a hangot képviseli, melyet különállva, tehát *o*, *i*, *a*; ha a három betűt gyorsan ejtjük ki, az *oia* szót képezzük, még ha nem is akarnók. És ebben rejlik a tökéletesség, mely a betűk szellemdús feltalálását jellemzi. Ez onnan ered, hogy a betűk névének azt a hangot adták, melyet kifejeznek. Miután e hangok egyszerűek, a szó, melyet a hangok jeleiből (a betűkből) képezzünk, helyesen lesz képezve. A mássalhangzók összetettek, anélkül, hogy ez szükséges lenne, hiszen mindig mint egyszerű hangok használtatnak, mint azt a magánhangzókknál láttuk. Ha tehát minden betűnek egyszerű nevét ismerjük és azokat gyorsan egymás után kiejtjük, akkor a szavakat helyesen fogjuk képezni, vagyis tudunk olvasni.

X. FEJEZET.

Hogy a halló gyermekek az olvasást oly nehezen tanulják meg, annak az az oka, hogy a tanításnál a betűk neveit használjuk.)**

A gyermekeket huszonkét betűre tanítjuk, melyek közül tizenhétnek összetett neve van. Ha most már a betűket ismerik, ami bizony nagy fáradságba került, előáll annak a szükségessége, hogy nevüket ismét elfelejtsék vagy legalább is, hogy a betűk neveit ne használják, mert ha felszólítanak őket, hogy a betűket kössék össze (vagy mint mondani szokás, hogy betűzzenek), akkor erre nem lenné-

*) A spanyol nyelvben, éppen úgy, mint a latinban és franciában a *c* az *a*, *o* és *u* előtt *k*-nak hangzik.

**) E fejezet nemcsak a siketnémaoktatás szempontjából, hanem az irvaolvasás tanításának története szempontjából is rendkívüli érdekes és ennek tartalmáról mindenkinek, aki tanítással foglalkozik, tudomást kellene szereznie. Ime már háromszáz év előtt akadt valaki és ez siketnémaoktató volt, ki az olvasás és írás tanításánál a hangoztatási módszert ajánlotta. És ugyancsak sok időbe került, míg ezt a módszert elfogadták. Különben az irvaolvasási módszer buzgó előharcosai mind

nek képesek, mert hamis alapon tanították őket. Például, ha azt akarnák, hogy az *m*, *i* betűket kössék össze, akkor nem így mondanák *mi*, mint ahogy az szükséges, hanem *mei*. Ez a körülmény késlelteti a gyermekeket, hogy megtanuljanak egy oly könnyű dolgot, mint az olvasás, mert sok időt kell arra fordítani, hogy a betűk neveit megtanulják és ugyanannyi időt kell arra szánni, hogy belássák a betűk neveinek fölösleges voltát és az egyik éppen oly nehéz, mint a másik. Miután pedig a tanulók még nincsenek abban az értelmes korban, hogy a szükségeset a feleslegestől meg tudják különböztetni, sokat kell szenvedniök és sok időt elveszíteniök, míg betűzni tudnak. Ez az eredmény csak a hosszas gyakorlat után következik be és miután az olvasást nem a betűk nevei alapján tanulják meg, nincs tehát semmi ok arra, hogy a betűk neveinek megtanítására annyi időt veszttegessünk. Térjünk vissza az *oia* szóhoz. Ez a szó három betűből és a kiejtésnél ugyanannyi hangból áll. Ha e hangokat, melyek a betűk neveivel megegyeznek, kiejtjük, akkor a szót helyesen képezzük. E szónak helyes képzése onnan ered, hogy a betűk nevei úgy a kiejtésnél, mint a leírásnál egyszerűek. E betűkkel tehát egyesegyedül úgy képezzük a szót, hogy gyorsan egymásután mondjuk ki azokat. Az e szóban írott betűk nem állanak ellentétben a hanggal, melyet kifejeznek. Oly szavakban azonban, melyek magán- és mássalhangzók-ból állanak (és ez az eset a leggyakoribb), a hangok és azok kiejtése nem egyezik meg a betűknek azzal a nevével, melyet akkor használunk, ha a betűk külön állanak. Ezt a *Francisco* szón akarjuk megmagyarázni. E szó kilenc hangból áll, melyek gyorsan kiejtve adják a szót. Ha leírjuk, akkor ehhez ugyanannyi betűt használunk. De itt a kiejtés nem áll összhangzásban a betűk neveivel, mint azt az *oia* szónál láttuk. Mert ha *Francisco* szónál a betűk neveit fogjuk leírni és kiejteni, mint azt az *oia* szónál tettük, akkor nem a *Francisco* szót fogjuk kapni. Ugyanis a kilenc betűnek, melyből e szó áll, neve a következő: *e*fe (ef), *e*re (e), *a*, *e*ne (en), *ce*, *i*, *e*se (es), *ce*, *o*; ha tehát a betűk neveit összekapcsoljuk, akkor a következő szót kapjuk: *e*fe*e*re*a*e*n*ce*e*i*e*se*c*e*o* (eferaenceiescéo), mely szónak nincs értelme. A *Francisco* szóban egyetlenegy *e*-t sem találunk, míg ha azt a betűk nevei szerint írjuk le, akkor nem kevesebb, mint tíz *e* van e szóban. Látható tehát, hogy a betűk nevei mily céltalanok és hogy mily nehézségeket okozunk, ha azokat megtartjuk, pedig e nehézségek valójában nincsenek meg. A betűk nevei tehát megfosztják betűinket és nyelvünket tökéletességüktől.

olyanok voltak, kik siketnémák tanításával foglalkoztak. *Stephani* és *Graser*, kiket az írva olvasási módszer feltalálójának tartanak, szintén tanítottak siketnémákat. *Simon Antal*, a váci siketnéma-intézet igazgatója, már *Graser* előtt írta meg „Igaz mester stb.” című művét, mely az írvaolvasás tanításával foglalkozik. Két évvel később *Schönbauer*, ugyanezen intézet tanára, *Simon* művét németre fordította. Az „Izr. Tanügyi Értesítő” 1891. március 1-én megjelent számában különben éppen *Bonet*, *Stephani*, *Graser* és *Simon Antal* művei alapján kimutattam, hogy az írvaolvasási módszert először a siketnémák oktatásánál alkalmazták és innen vitétt át a népiskolába. Ezt a körülményt, bár utóbbi időben oly behatón foglalkoznak az írás és olvasás tanításának módszerével, senki sem említi fel. *Fordító.*

XI. FEJEZET.

A betűknek más elemzése, mely azok használatát megmagyarázza.

A betűknek túlságos egyszerűsége volt az oka, hogy a mássalhangzóknak összetett neveket adtak. Miután azok némák voltak, hangzatosabbakká akarták tenni és magánhangzókkal kötötték össze. Ezt azért tették, hogy a tanítást megkönnyítsék, de az ezáltal elért eredmény nem felelt meg a várakozásnak. A betűk nevei ugyanis a tanításnál csak akadályul szolgáltak, másrészt pedig az olvasásnál nem szolgálhattak alapul, miután megakadályozták, hogy összeköttetésük által szavakat alkossanak. Ezt az eszmét megtaláljuk egy más magyarázatban is, melyet *Szt Izidor*, *Pedro Gregorio Tolsanó*, *Diomedes Priscianus*, *Sergius*, *Cledonius Senator Romanus*, *Flaco Alcuinus* és *Maurus Victorinus* a betűk használatáról adnak t. i.: „*Littera dicta est quasi ligitera, eo quod quasi legentibus iter ad legendum ostendit.*“ Vagyis a *littera* (betű), a *legere* (olvasni) és *iter* (út) szavakból látszik összetéve lenni, tehát a betű az út, mely az olvasót az olvasásra vezeti. Ha a betűk nevei egyszerűek, akkor tényleg az olvasásra vezető utat képezik, amint azt az *oia* szónál láttuk, ellenben pedig, ha a betűknek összetett neveket adunk, akkor ezekkel nem képezhetünk érthető szavakat és így azok segítségével nem is olvashatunk, mint azt a *Francisco* szónál kimutattuk. Ha valaki azt az ellenvetést tenné, hogy nem helyes a betűknek egyszerű nevet adni, mert ez által némák lesznek, annak azt feleljük, hogy a betűket sohasem használjuk magukban, így tehát nem szükséges hangzó nevet adni azoknak. A hangzó név csakis a magánhangzóknál szükséges, mert ezeket önállóan is használjuk és magukban is van értelmük. A mássalhangzóknál ez az eset nem áll fenn, mert sem a mi nyelvünkben, sem a latin nyelvben kizárólag mássalhangzókkal nem képeznek szavakat; így tehát nincs semmi ok arra, hogy azoknak összetett neveket adjunk. Már többször beszéltünk azokról a nehézségekről, melyeket a betűk összetett nevei okoznak, míg a betűk egyszerű nevei azt eredményezik, hogy általuk tizenkét, sőt néha kevesebb nap alatt is meg lehet tanulni olvasni. De a némáknak is nagy hasznára vannak (t. i. a betűk egyszerű nevei) és így a természet is megerősíti állításunkat, ami a legjobb bizonyítékul szolgál. A néma ugyanis, ki a természetől fogva fogyatékos, a betűket szemével úgy megérti, mint mi fülünkkel. Oly tökéletesek tehát a betűk egyszerű nevei, hogy ezek segítségével *egy hiányzó érzék egy másik által pótolható*, a természet hibája tehát kijavítható, erre azonban a betűk összetett neveivel nem volnánk képesek, mert ha ezekre meg is taníthatók a némák, hiszen a betűk nevei rövidek és kiejtésükhöz nem sok szájmozdulat szükséges, nem érthetnők meg velük, hogy a kiejtésnél a betű nevének mely része szükséges és melyik hagyandó el, így tehát a betűkkel nem képezhetnének szavakat, vagyis lehetetlen volna őket a beszédre megtanítani.

Ha ennek dacára mégis volnának olyanok, kik azt hiszik, hogy a betűk neveit nem kell megváltoztatni, ezeknek be kell látniok, hogy az olvasás tanításánál célszerűbb a betűknek nem összetett, hanem egyszerű neveit alkalmazni, mert ha ezeket a tanuló ismeri, tud olvasni is.

XII. FEJEZET.

Hogyan értendő a betűk összetett neveinek egyszerűsítése.

Az öt magánhangzó *a, e, i, o, u* úgy tanítandó, mint az eddig is történt. Ezeknél nem kell semmit sem változtatni, mert ezeknek nevei egyszerűek. Ami a *b, c, d, f, g, h, l, m, n, p, q, r, s, t, x, y, z* mássalhangzókat illeti, ezeknél a fölösleges hangokat el kell hagyni és csak azt az egyszerű hangot meghagyni, mely nevük gyanánt fog szolgálni. El kell választani e hangoktól a magánhangokat, melyekkel szótagot képeznek. A nagyobb világosság kedvéért vegyük például a *b* betűt, melynek nevét így írjuk *be* (bé). Ha e betű nevét egyszerűsíteni akarjuk, akkor elhagyjuk azt a hangot, mely a betűt leírhatóvá teszi, vagyis nem mondjuk ki az *e* betűt. Aki azt hiszi, hogy e betű neve nem választható el, tegye meg a következő kísérletet. Előbb ejtse ki a betű teljes nevét, ezután a *b* hangot ne ejtse ki, marad tehát az *e* hang. Ezután próbálja ennek ellenkezőjét megtenni és ne ejtse ki az *e* betűt, akkor a *b* egyszerű nevét fogja kiejteni. Ha a többi mássalhangzóval, t. i. az *f, h, l, m, n, r, s, x, y, z* mássalhangzóval ugyanezt tesszük, akkor ugyanerre az eredményre jutunk, mint azt az *f* betűnél is ki akarjuk mutatni. E betűnek írott neve *efe*. E betűnél úgy az írásban, mint a kiejtésnél el kell hagynunk az *e* betűt, mely kétszer fordul elő. Ha először az első *e*-t hagyjuk el, akkor így hangzik: *fe*, ha ennek ellenkezőjét tesszük, akkor így hangzik: *ef*. Ha most e két eljárást egyszerre követjük, vagyis mind a két *e*-t elhagyjuk, akkor az egyszerű *f* hangot kapjuk. Ugyanez lesz az eredmény a többi mássalhangzónál is. Azt a kifogást tehetné most valaki, hogyha a mássalhangzó nevéből csak az egyik *e*-t, legyen az bár az első vagy utolsó, hagyjuk el, akkor az a megmaradó *e* hanggal még mindig hangzik. Ha azonban mind a két *e*-t elhagyjuk, akkor a megmaradó hangot nem lehet kiejteni, hacsak egy más magánhangzót nem veszünk segítségül. Igaz, hogy e kifogás minden mássalhangzónál emelhető, de ez csak oly nehézség, amit az ember készakarva talál. Ha azonban teljesen lehetetlennek tartja valaki, hogy egy mássalhangzót segélyhang nélkül ejtsen ki, akkor e segélyhangot sohase ejtse ki a mássalhangzó előtt, hanem utána, tehát így ejtse ki: *fe* és nem *ef*. Ez a kiejtés azért szükséges, mert ha valamely mássalhangzót kimondunk és nem figyelünk eléggé, akkor a mássalhangzó végén úgyis hallunk valamely magánhangzót. Ugyanis ha egy mássalhangzót kiejtünk, akkor a mássalhangzó képzéséből fenmaradó levegő elégséges valamely gyöngye hang képzésére, mely hang nem tiszta ugyan, de hasonlít egy magánhangzóhoz, még pedig ahhoz, melynek állásában a száj a mássalhangzó kiejtése után megmaradt. Ha azonban a mássalhangzót nem egymagában ejtjük ki, akkor a fentemlitett hiba nem következik be, mert a mássalhangzó kiejtése után fenmaradó levegő nem képez egy külön magánhangzót, hanem a mássalhangzót követő hang képzésére fog felhasználtatni, mellyel együtt egy szótagot képez.

Hogy állításunk helyességét ellenőrizhessük, elegendő lesz, ha a tizenhét mássalhangzó egyikének képzési alakját figyeljük meg,

Úgy tetszik, hogy a *p* betűt legnehezebb egyszerűen, más hang

segítsége nélkül és úgy kiejteni, hogy a hang végén valamely magánhangzó ne hallatszék, mert e hang képzése után oly erős levegő áramlik ki a szájból, hogy okvetlenül valamely utóhang keletkezik. Ha megfigyeljük a száj állását, melyben az a *p* kiejtése után megmarad, azt találjuk, hogy a száj olyan alakot foglal el, mint az *a* kiejtésénél és tényleg a *p* kiejtése után egy gyöngé *a* hallható; ha a száj más alakot foglal el, akkor más hang hallatszik. Hogy meggyőződjünk arról, hogy a hang kiejtése után fenmaradó levegő csak akkor idézi elő ezt a hatást, ha a mássalhangzót egymagában ejtjük ki, tegyük a következő kísérletet: tartsuk tenyerünket szájunk elé és mondjunk *p*-t, de ügyeljünk, hogy a velehangzó *e*-t ne mondjuk ki; ezután tenyerünket mindjobban távolítsuk el szájunktól, mindaddig, míg a levegő kiáramlása csak éppen hogy megérezhető. Ezen eljárással megállapítottuk azt a távolságot, ameddig a *p* képzése után fenmaradó levegő hatol és ekkor még mindig egy nagyon gyöngén hangzó *e* fog hallatszani. Ha már most tenyerünket ezen távolságban megtartjuk és egy oly szótagot ejtünk ki, mely *p*-vel kezdődik, például a *per* szótagot, akkor azt találjuk, hogy a levegőáramlat tenyerünket nem fogja úgy elérni, mint az előbbi esetben és tenyerünket ugyancsak közel kell szájunkhoz tennünk, hogy a levegőáramlatot megérezzük és ekkor is csak egy gyenge kilélegzést fogunk érezni. Ez onnan ered, hogy egy szótag képzéséhez egy lehelet-kibocsátás szükséges.

Ez a kísérlet arról győző bennünket, hogy ha egy mássalhangzót ejtünk ki, akkor az illető hang kiejtése után még fentmarad olyan levegőáramlat, mely elegendő arra, hogy (bár akaratlanul) egy gyöngé magánhangzót képezzünk, míg ez az eset nem fog beállni, ha egy szótagot ejtünk ki, bármilyen legyen is a száj állása.

Nem kevésbé értékes a példa egy más szótagnál, mely egy teljesen hangzó mássalhangzóval végződik, mint például *pal*. Az *l* betű kiejtésénél ugyanis nagyon nehéz az *e* hangot elhagyni, míg ha ezt (t. i. az *l* betűt) más betűvel kötjük össze, akkor, még ha a szótag végén áll is, a kiejtésnél magánhangzó nem hallatszik. Ebből tehát az következik, hogy ennél a szótagnál a leheletkibocsátás a *p*, *a*, *l* képzésére lesz felhasználva és nem marad fenn elég levegő, hogy akár a *p*, akár az *l* után valamely magánhangzó képeztesse. Ha tehát valamely mássalhangzót egymagában ejtünk ki, akkor ennek végén mindig egy gyöngé *e* fog hangzani, ez azonban nem képez akadályt, hogy a mássalhangzót a következő betűvel összekössük, sőt azt lehet mondani, hogy a mássalhangzót követő légáramlat nemcsak nem káros, hanem a következő betű képzésére föl lehet használni. A magánhangzóknál ezt a hibát nem találjuk, mert a magánhangzó kiejtésénél fentmaradó levegő nem fog másféle, hanem ugyanolyan hangot képezni, mely az eredeti hangnak mintegy továbbrezgése és arra a célra szolgál, hogy a magánhangzót szükség esetén meghosszabbítsa, de a hangnak minden része megfelel a magánhangzó nevének.

Sokan talán azt fogják találni, hogy e kérdést nagyon hosszadalmasan tárgyaltuk, de szolgáljon mentségül annak eredetisége. E tárgyat rendkívülinek tartották, mint az egy francia írónak *Pierre de la Primandaye* következő szavai is bizonyítják: „A beszéd, melyet tár-

gyalni akarunk, a természet titkai közt kiváló helyet foglal el és méltó a csodálatunkra. A böcsészek és tudósok, kik minden természeti jelenségnek okait kutatják, azt mondták, hogy a beszédet a kítaszított levegő alkotja, tagolt hangokat képezvén. De hogy hogyan jön létre a beszéd: az oly kérdés, melyre az emberi ész nagyon nehezen tud megfelelni.

Az írónak ez a véleménye egyszersmind mentségünkre szolgál, ha nem tudjuk teljesen megértetni azt, amit a beszéd képzéséről mondani akarunk. Igaz, hogy magyarázataink hosszadalmasak, de ha akadnának olyanok, kik azt fölöslegesnek tartják, vannak olyanok is, kik szükségesnek találják és még hosszabb magyarázatokat kívánnának.

Visszatérve ahhoz, amit a kezdeten mondtunk, hogy a betűk immár nem függnek egyedül a hagyománytól, mely neveiket módosította, most a betűket meg akarjuk magyarázni és e magyarázat alapján kimutatni, hogy mi módon lehetséges a némákal a beszédre megtanítani. Minden betű leírásánál egyszersmind meg fogjuk mondani, hogy mi okból alkalmazták a most használatos és nem más írásjelet, egyszersmind megismertetjük az egyes betűknek a latin nyelvben való jelentését.

*

A száj állása az egyszerű betűk kiejtésénél. — Az ok, mely miatt a jelenlegi alakjokat adták, előnyben részesítve ezeket mások felett. — A rövidítések, melyet az egyes betűk kifejeznek, továbbá a betűk számértéke a latin és spanyol nyelvben.

XIII. FEJEZET.

A.

Az *A* betű *ábécénkben* az első, ugyanaz, mint a héberben az *Aleph* és a görögben az *Alpha*; a kaldeusok és szamaritánusok *Aleph* vagy *Alephe*-nek, az arabok és törökök *Aliph*-nek, az egyiptomiak *Alomos*-nak, az arameusok *Aip*-nak, a fenicieiek *Alios*-nak, az asszirusok *Aluz*-nak és a szlavoniaiak *As*-nak nevezik. Valamennyi zöngés levegővel, *A*-val kezdődik és valamennyinél az *ábécé*-nek első betűje. A többi betűnek sorozata az egyes népeknél különböző, ami különben nem nagy jelentőségű. A héber *ábécé*-nek utolsó betűje a *T*, melynek neve *Tav*; a görög *ábécé* utolsó betűje az *Omega*, vagyis a hosszú *ó*, mely különbözik a rövid *o*-tól, ami szintén megvan ebben a nyelvben. A betűk száma szintén különböző az egyes nyelvben, tehát a különféle *ábécé* csak abban egyezik meg egymással, hogy ugyanazzal a betűvel (t. i. az *a*-val) kezdődik. Ámbár e betű neve nem oly egyszerű, mint a mi nyelvünkben, de mindenütt a név elején áll, mert annak egyedüli eleme.

Hogy miért tették meg mindenütt az *A* betűt az elsőnek, annak oka kiejtése könnyűségében rejlik; az újszülött is ezt a hangot hallatja először és e hang előfordul az első ember nevében is.

Az *A* hangot úgy képezzük, hogy a zöngés levegőt szabadon kibocsátjuk, anélkül, hogy a nyelvvel, ajkakkal vagy fogakkal bármilyenü mozgást tennénk.

Már említettük, hogy a betűk alakjának megállapításánál nem a véletlenség játszott szerepet, hanem igyekeztek a betűnek körülbelül

oly alakot adni, amilyen alakja a szájnak, a fogaknak és a nyelvnek az illető hang kiejtésénél van. Miután az *A* kiejtésénél a szájnak nyitva kell lennie, tehát a betűnek ily trombita alakot adtak \triangleleft ; ez az alak elsőben is a nyitott szájat jelképezi, a két vonal által képezett szög a géget jelzi, honnan a zöngés levegő kiindul; a két szár közt levő függőleges vonal az ajkaknak összecuszkodását látszik meggátolni és azt jelezni, hogy a szájnak nyitva kell maradni. Ami a betűnek a helyzetét illeti, hogy függőlegesen (A) alkalmazzák, ahelyett, hogy vízszintesen \triangleleft alkalmazzák, ez azért történik, hogy szabályosabban írassuk le.

Az *A* betű jelentésére nézve különféle írók és grammatikusok műveiben a következőket találjuk: E betű ponttal utána (*A.*) latinban a következő szónak a rövidítése: *Augustus, Aulus, ager, ante, ant* stb.; egy vonallal fölötte (\bar{A}): *aut, aliquando, alia, anno, . . .* kettő egymás mellett (*A. A.*) *Augustalis, Augusta, apud. (A. A. C.) Ante auditam causam . . .**)

Az *A*-nak számértéke ötszáz (500), egy vonallal fölötte (\bar{A}) ötezer (5000).

XIV. FEJEZET.

B.

A *B* az első betű, melynek a szokás összetett nevet adott és melyet mássalhangzónak nevezünk. E betűnek hangját úgy képezzük, hogy a csukott ajkakot félig kinyitjuk és így bocsájtjuk ki a levegőt. E betű alakja nem kevésbé jellegzetes, mint az *A*—é. Azért adták ugyanis ennek ezt az alakot: *B*, mert a két félkör a két csukott ajkat jelzi.

XV. FEJEZET.

C.

A *C* betű éppen úgy, mint a *G*, két különböző hangot jelez, az *a, o, u* előtt torokhang.**) E hang a garatba zárt levegő kitöréséből keletkezik, a szájat ugyanis félig kinyitjuk és így bocsájtjuk ki a levegőt; a nyelvet visszahúzzuk és hátul meggörbítjük és e görbülete gyöngéden érinti a felső szájpadlást.

A hang, melyet a *C* az *e* és *i* előtt jelképez, egészen különböző. Ezt a hangot úgy képezzük, hogy a nyelv hegyével az alsó fogakat érintjük és a levegőt erősen kibocsájtjuk, hogy egy könnyed sziszegést idézzünk elő. A betű két neve közül az első használatosabb, mert három magánhangzóval kapcsolatban használtatik, míg az utóbbit csak kettővel. E betű kiejtésénél a száj félig nyitva van és a levegő nem egyenesen megy ki a szájból és a szájpadlást érintve, félkört képez és ez magyarázza meg a *C* alakját, e görbület mutatja ugyanis a belső szájat, melyen a levegő keresztülmegy.

*) A többi jelentésüket és számértéküket, mint amelyek reánk nem fontosak, elhagyjuk

**) A spanyolban (mint a franciában és latinban is) a *c* az *a, o, u*, valamint a mássalhangzók előtt *k*-nak hangzik; az *e* és *i* előtt a magyar *sz*-hez hasonlít, de kissé keményebben ejtendő ki, mint a *dsz. (Fordító.)*

XVI. FEJEZET.

D.

A *D* betűnek neve az a hang, melyet a szájból kitóduló levegő akkor képez, ha a nyelv hegye a felső fogakon fekszik. A levegő megérinti azt a helyet, ahol a nyelv hegye fekszik, de a levegőt erőltetés nélkül kell kibocsájtani, mert ha erőltetéssel bocsájtanók ki, akkor a betűt az *e* hang is követné. A *D* képzésénél a nyelvnek a felső fog-sor foghúzához erősen kell odatapadnia, hogy a levegő kiáramlását megakadályozza és így annak rezgése a fejben dongást idéz elő.

A betűnek alakja mutatja a nyelvnek a szájban való görbületét (*D*). A betű alakjában nincs nyílás, mi azt jelenti, hogy a levegő kiáramlását meg kell gátolni.

XVII. FEJEZET.

E.

Ez a betű a második magánhangzó; neve azon hangnak, melyet a szabadon kiáramló, sóhajtásszerű levegő képez, a nélkül, hogy a száj mozogna. Az *E* hangot a gégében képezik; az ajkak a száj mindkét oldalán kissé eltávolodnak egymástól és minél határozottabb lesz az ajkaknak ezen állása, annál erősebb lesz a hang. Az *E* betű közepén levő kis vonal azt jelzi, hogy a kilélegzés mérsékelte.

XVIII. FEJEZET.

F.

Az *F* betű neve azon levegőáramlatnak, mely a szájon kívül hangzik. E hangot zárt szájjal úgy képezzük, hogy a felső fogsort az ajakra helyezzük és a felső ajkat kissé előretoljuk és ez magyarázza meg az *F* betű alakját, melynél a felső ajkakat a betűnek felső vízszintes vonala jelzi; az alsó ajak, miután azt a fogak befedik, a betű alakjában nincs jelezve.

XIX. FEJEZET.

G.

Ezen betűnek is két hangja van.*) Az *a*, *o* és *u* előtt keményen, gutturalisan hangzik, az *e* és *i* előtt gyengébben. E két hang közül az első használatosabb és a betű alakja is megfelel a száj azon állásának, melyet e hang kiejtésénél elfoglal. A *G* ugyanis a gégében hangzik, a nyelv fölfele domborodik és közepével a szájjpadlást érinti, a levegőáramlat egy kicsit bejebb keletkezik, mint a *C*-nél.***) A hang *dongást idéz elő a fülekben****)* és az alsó állkapocs kissé magasabbra emelkedik, mint a *C*-nél.***) Ebben különbözik a két betű alakja is

*) A *G* a spanyolban az *a*, *o* és *u* előtt úgy hangzik, mint a magyar *g*; az *e* és *i* előtt mint *th*.

**) Itt a *K* értendő.

****) Ezzel a kifejezéssel vagy ehhez hasonlóval (mint a *D*-nél is láttuk) a szerző azt akarja kifejezni, hogy az illető mássalhangzó *zöngés*.

egymástól, különben teljesen megegyezik. Erre vonatkozólag *Victorinus* azt mondja, hogy a két betű hangja annyira hasonlít egymáshoz, hogy nem lehetett azoknak különböző alakot adni. Az alsó állkapocsnak magasabbra emelkedését mutatja az a jel, amiben a *G* a *C*-től különbözik.

A másik hang, amit a *G* jelez (t. i. a *kh*), gyöngébb, mint az előbbi, a nyelv ennél is domborodik, de e domborodás csak a nyelv hegye felé érinti a szájpadrást. A fülben nem érezni dongást és a levegő szabadon hagyja el a száját.

XX. FEJEZET.

H.

Valamennyi latin író ezt a betűt csak kilélegzésnek nevezi. Magában állva, nincs fonetikai értéke, csak a többi betűt kíséri és támogatja. Megjegyezzük, hogy ezen betű abban különbözik a többi mássalhangzótól, hogy míg a többi mássalhangzó képzésénél a levegőt az ajkak és a nyelv elzárják vagy módosítják, addig a *H*-nál a levegő nem találván semmiféle akadályra, csak kilélegzés alakjában hagyja el a száját. A száznak ugyanaz az állása van, mint az *A* kiejtésénél, azonban a hangot nem szabad kiejteni*) és akkor a levegő csak mint erős kilélegzés fog eltávolodni, mely teljesen hangtalan.

A betű alakja *H* nagyon jól van megválasztva. Ugyanis vízszintesen elhelyezve \equiv mutatja a különbséget, mely e hang és az \triangleleft közt van. A két vonal nem találkozik és így nem képez trombitát, mely a zöngést jelzi, hanem mindkét oldalon egyforma távolságban van egymástól; a két szár közt $+$ levő függőleges itt is azt jelzi, hogy a száznak nyitva kell maradni.

XXI. FEJEZET.

I.

Az *I* a harmadik magánhangzó, melynek egyszerű és jelentős hangja van, mint a többi magánhangzónak. A hangot, mely a betű nevéül szolgál, a következőképen képezzük. A levegőt közvetlen a nyelv fölött bocsátjuk ki, a nyelv a szájpadrás felé kissé emelkedik és a száj elő részében, a fogak mögött helyezkedik el. A száj félig nyitva van és ezen keresztül megy a kibocsájtott levegő. A betű alakja, mely egy egyenes vonal $—$ mutatja az utat, melyet a levegő a nyelv fölött megtesz.

XXII. FEJEZET.

L.

E betűnek hangját úgy képezzük, hogy a nyelv hegyével a szájpadrás közepét megérintjük olyformán, hogy a nyelvnek befelé félkör alakja legyen. A levegő nem hatol a szájpadrásig, hanem, miután a nyelvbe ütközik, mely itt akadályt képez, annak két oldalán áramlik ki.

*) Szerző itt azt akarja mondani, hogy nem szabad a hangszalagokat rezegtetni.

E betű alakját kétféleképen lehet megmagyarázni. Az egyik magyarázat szerint a betű alakja a nyelvnek azt a mozgását jelzi, midőn hegyével a szájpadrást érinti ily alakban **┘**. Hogy a betűt mi megfordítva írjuk, ennek az az oka, hogy a héberekkal és arabokkal ellentétben, balról jobbfelé írunk. A második magyarázat szerint a betű szintén a nyelvnek azt a helyzetét ábrázolja, midőn hegyével a szájpadrást érinti, ezt a betű függőleges vonala jelzi, míg a vízszintes vonal a levegőt jelzi, mely az első fogak felé vezető úton áramlik ki.

XXIII. FEJEZET.

M.

Ez a betű a legkevésbé hangzó az egész *ábécé*-ben. A hang a csukott szájbán visszatartott levegő által keletkezik. Az ajkak csukva vannak és *Victorinus* kifejezése szerint a levegő a szájüregben bizonyos módon ordít és aztán az orron át elillan.

Az *M* alakja megmutatja azt a különféle utat, melyet a levegő megtesz, ugyanis először fölfelé megy a fej felé, aztán a szájüregbe száll alá, majd az orrüregbe száll fel és az orron át eltávozik.

XXIV. FEJEZET.

N.

E betű hangjának némi hasonlatossága van az *M* hangjával. E hangot úgy képezzük, hogy a nyelv a szájpadrást érinti, de a nyelv hegye kissé befelé van fordítva. Az *N* is a szájbán hangzik és ámbár a száj nincs csukva, a levegő mégis az orron át megy ki. Az ajkak félig nyitva vannak és a hang nem oly hosszú, mint az előbbi betűnél, ezért az *N* alakja egy vonallal kevesebb, mint az *M*-é.

XXV. FEJEZET.

O.

Ez a negyedik magánhangzó; e hangot a levegő szabad kibocsátása által képezzük, a nélkül, hogy a száj bármilyen mozdulatot is tenne. E hang kiejtésénél a nyelv visszahúzódik, hogy a kiáramló levegőt ne zavarja, az ajkak egy kissé előre vannak tolva és az *O* alakját mutatják.

XXVI. FEJEZET.

P.

E betű hangja nagyon hasonlít a *B* hangjához. Az egyedüli különbség az, hogy a *B*-nél az ajkak félig kinyílnak, hogy a levegőt ki-eresszék, míg a *P*-nél a levegő a szájüregbe van zárva és nagy erővel megy ki onnan, mintha kényszeritené az ajkakot, hogy kinyíljanak. És mert a levegő ereje főleg a felső ajkakot mozgatja, azért adták e hangnak ezt a jelet: *P*. A *B* és a *P* kissé hasonlítanak egymáshoz és alakjuk meghatározásánál ezt akarták kifejezni.

XXVII. FEJEZET.

Q.

E betű nevének hangja a *c**) és *u* összetételéből áll. E betűt sok író fölöslegesen tartja, miután helyettesíteni lehet azzal a két betűvel, melyből össze van téve. Például *Quintilianus quos* helyett *cos-t* ír, *Velio Longio* pedig *quis* helyett *cuis-t*. Ez a betű tehát nem egyszerű hangból áll, mint a többiek és csak az *u* betűvel egyesül.

E betű alakjának meghatározásánál számolni kellett annak összetett jellegével, ezért az *U*-t a *C*-be írták, de hogy a jel egységes legyen, a *Q* jelet fogadták el.

XXVIII. FEJEZET.

R.

E betűnek neve az a hang, melyet egy erős levegőáramlat idéz elő, midőn a szájpaddás közepe felé emelkedő nyelv hegyét megrezegteti.

A betű alakja azt mutatja, miként keletkezik a hang a szájüregben, a szájpaddás felől. A levegő fönt összegyülemlik és alul távozik, még pedig szabálytalan útát követve, mint amilyen szabálytalan az a vonal, melyben az *R* végződik és mely egyszersmint a rezgést is jelzi.

XXIX. FEJEZET.

S.

Az *S***) betű hangja egy nagyon gyöngye sziszegés, mely úgy képeztetik, hogy a levegő a felső foghús közelében elhelyezett nyelv hegyét érintve, a fogak közt kimegy.

E betű jelét nem a száj után képezték, hanem egy sziszegő állat, t. i. a kigyó után állapították meg alakját.

XXX. FEJEZET.

T.

A *T* betű hangja nagyon hasonlít a *D* hangjához, miért is *Victorinus* egyszerre foglalkozik velük, noha az *ábécé* sorrendjében nagyon távol állanak egymástól.

A *D*-nél és a *T*-nél a nyelv egyforma helyzetben van, a különbség az, hogy a *D* a száj belsejében hangzik, anélkül, hogy a nyelv megmozdulna, hogy a levegőt kibocsássa, addig a *T*-nél a kibocsájtott levegő ereje helyéből kimozdítja a nyelvet és keresztültör a fogakon és ajkakon. A két betű alakja lényegesen különbözik egymástól, hogy megmutassa a különbséget, mely a kiejtésben van. A *T* kiejtésénél a nyelv kimozdul helyéből és a levegő nagy erővel tör ki és ez van a *T* alakjánál jelképezve. Ugyanis a félkör helyett, melyet a *D*-nél látunk, a *T*-nél vízszintes vonal van, mely a félkör áttörését és a levegőnek a fogak és az ajkak közt megtett útját jelzi.

*) K.

**) Az *S* a spanyolban úgy ejtik ki, mint a magyar *sz*.

XXXI. FEJEZET.

V (U).*)

E betű az ötödik és utolsó magánhangzó. E betű hangját a szabadon kiáramló levegő úgy képezi, mint az *O*-nál. Az *O* és *Ű* közt csak az a különbség van, hogy ez utóbbi betűnél az ajkak nyílása kisebb. A betűnek alakja < a hanghoz illeszkedik. A kis függőleges vonal hiányzik, hogy a száj nincs annyira nyitva, mint az <-nál. E betűnek is trombita alakja van, mi azt jelzi, hogy ez a magánhangzó az összes magánhangzók közül a legjobban rezegve hagyja el a mellet.

XXXII. FEJEZET.

X.

Néhány író (*Szt Izidor, Alcuin, Victorinus*) azt állítja, hogy ez a betű kettős, mert a *c***) és *s****) hangot foglalja magában. Mások állítása szerint a *g* és az *s* hangból van összetéve. A betű neve tényleg két betű hangjából van összetéve, melyek közül mindegyik félig hangzik. Az *x* kiejtésénél a száj és a nyelv fokozatosan abba a helyzetbe jutnak, mint a *c* és *s* kiejtésénél és így a kibocsájtott levegő az *x*-et fogja képezni. Az *x*, valamint az *y* és *z* eredetileg nem tartoztak a tizenhét latin betűhöz, hanem csak később soroztattak azokhoz, így tehát alakjuk nincs összefüggésben a hangot létrehozó szervekkel, mint ezt a többi betűnél láttuk.

XXXIII. FEJEZET.

Y (Ipszilon).

Ennek a betűnek hangja, mint már mondtuk, ugyanaz, mint a latin kis *i* betűé, azért erről nem beszélünk oly részletesen, mint a többről.

XXXIV. FEJEZET.

Z.

E betű *ábécénkben* az utolsó. Neve pedig egy erősebb és hosszabb hang, mint azé a *C*-é, mely az *e*, vagy *i* előtt áll. A *Z* rendesen a szó végén fordul elő, a szó elején ritkán. *Antonio de Nebrija* csak tizenöt *Z*-vel kezdődő szót talált. A szó közepén a betű hosszan ejtetik ki, mint a spanyol nyelvben való használatának is megfelel.

A *Z*-re vonatkozólag *Victorinus* azt jegyzi meg, hogy az nem egy hangot, hanem egy szót képez.

Antonio de Nebrija azt mondja, hogy „e betű görög és latin szókban nem alkalmaztatik.” *Szt Izidor* szintén azt mondja, hogy a latin *ábécé* a görögöktől vette át az *y* és *z* betűket és hogy a rómaiak *Augustus Caesar* idejéig a *Z* helyett *ss*-t és az *Y* helyett *V* (u)-t használtak. *Cassidorus* megerősíti ezt a véleményt és több példát hoz fel annak megerősítésére.

*) A spanyol *U* úgy hangzik, mint a magyar.

) K. *) sz.

Donatus azt állítja, hogy az *y* és *z* betűket a görögöktől azért vették át, hogy a görög eredetű szokat leirhassák. Ebből magyarázható meg az a nézet, hogy csak tizenhét latin betű van, mert a *h*-t csak egyszerű kilélegzésnek, az *x*-et összetett betűnek, a *k*-t és *q*-t fölöslegesnek, az *y*-t és *z*-t pedig görög eredetűnek tekintik.

Mindazonáltal beszéltünk mindazon betűkről, melyeket a spanyolban használnak; nem beszéltünk a *k*-ről és az *y*-ről, mert az elsőt mi nem használjuk, a második pedig ugyanaz, mint a latin *i*. Miután *e* betűk nem latin eredetűek, nem találunk alakjukban semmi oly jellegzetest, mint a többi betűnél; azért úgy, mint az *x*-nél tettük, a *Z*-vel sem foglalkozunk ebből a szempontból.

XXXV. FEJEZET.

Ç (ç cedille).*)

A *Ç* hangja kevésbé erős, mint a *Z*-é. Azért, ha valamely spanyol szó *e* hanggal végződik, akkor az mindig erős és sohasem írják *ç*-vel, hanem *z*-vel.

Ha *e* betű után *a*, *o* vagy *u* magánhangzó áll, tehát *ça*, *ço*, *çu*, akkor az nem így hangzik *ca*, *co*, *cu*, hanem úgy, mint a *c*, ha *e* vagy *i* következik utána. Ez utóbbi magánhangzók előtt nem használjuk a cedille-t, sőt helyesírási hiba lenne használni. Elvégre nincs is ok arra, hogy miért használnók, hiszen ha a *ce*- és *ci*-nél erősebb szótagot akarunk képezni, akkor egyszerűen a *ze* vagy *zi* szótagot írjuk.

XXXVI. FEJEZET.

Jota (J).**)

A nagy *I* (*J*)-t egy teljes hang kifejezésére használjuk, melynek *Jota* a neve. A betű aszerint módosul, amint *a*, *o* és *u*, vagy *e* és *i* előtt áll. Ez utóbbi esetben nem is szükséges, mert akkor a betűnek ugyanaz az értéke van, mint a *g*-nek. Így tehát a *g* és *j* felváltva használtatik az öt magánhangzó előtt és bizonyos tekintetben ugyanazt a hangot képezik a szájnak és nyelvnek ugyanazon mozdulatával: *ja*, *ge*, *gi*, *jo*, *ju*, tehát a *J*-t úgy képezzük, mint a *G*-t, ha *e* vagy *i* előtt áll.

XXXVII. FEJEZET.

Ñ***) (N tildával).

A tildának kettős jelentősége van; ugyanis valamely magánhangzó fölött állva az *n* vagy néha az *m* betűt pótolja, ez azonban manapság már nem használatos. Ha *e* jel *qu* betű felett áll, akkor egyszerűen a *que* szó rövidítését jelenti. Másik jelentősége, ha az *N* fölött áll,

*) A *cedille* — mint már előbb megjegyeztük — kis jegy, mely a *c* alatt áll, mely által ez az *a*, *o* és *u* előtt is sziszegő hangot nyer.

**) A spanyolban a *j* úgy ejtetik ki, mint a *g*, t. i. *ch*-nak.

***) Ny.

midőn egy külön hangot fejez ki, mely a többiektől különbözik és nyelvünkben, valamint az olasz nyelvben nagyon használatos.

Ámbár az olasz nyelvben e hang gyakran előfordul, azt nem az *N* fölötti tildával fejezik ki, hanem a *g* betűvel pótolják. Ez már bevett szokás, de a *g* és *n* hang értékével összefüggésben nem áll. Például az olasz így írja: *degno* és így ejti ki: *deño* (denyo); *bisogno*, *bisoño* (bisonyo); *ogni*, *oñi*, (*onyi*) stb. Az *N̄* (ny) hang az *N*-től csak abban különbözik, hogy az *N̄* (ny) kiejtésénél a nyelv erősebben nyomja az inyt, mint az *N*-nél.

Miután e hang a többitől nagyon különbözik, külön jelet adtak annak.

Mindazonáltal könnyen megmagyarázható, hogy e hangot miért jelezték az *N* feletti vonallal, ugyanis azért, mert az nem más, mint egy hosszabb és erősebben kimondott *N*.

XXXVIII. FEJEZET.

Mit kell az egyes betűkből elvenni, hogy egyszerű nevüket megkapjuk?
Nemely betű kiejtésének különféle módja.

Megmondtuk a betűkről és ami azokkal összefüggésben van, mindazt, ami csak lehetséges volt. Most meg fogjuk próbálni megjelölni a módot, miként lehet azokat értelmességgel alkalmazni. Akinek olvasni kell tanulnia, annak a betűket egyszerű nevükkel kell megneveznie, mint azt kifejtettük. Hogy ne legyen kénytelen kutatni, melyek a *magánhangzók*, amelyekből mit sem kell elvenni, miután azok egyszerűek és melyek a *mássalhangzók*, melyeknél elemeikre való felbontását alkalmazni kell, egy táblázatot állítottunk össze. E táblázatban mindaz a betű, melynek összetett neve van, azzal a névvel fog szerepelni, mely ma használatos és ugyanabban a sorban fel fogjuk sorolni, hogy mit kell e névből elvenni, hogy a betűnek valódi kiejtése maradjon meg.

- a* magánhangzó.
- b* *be* az *e* nem ejtendő ki.
- c* *ce* az *e* nem ejtendő ki.
- d* *de* az *e* nem ejtendő ki.
- e* magánhangzó.
- f* *e**fe* a két *e* nem ejtendő ki.
- g* *ge* az *e* nem ejtendő ki.
- h* *hache* az *ache* nem ejtendő ki.
- i* magánhangzó,
- l* *ele* a két *e* nem ejtendő ki.
- m* *eme* a két *e* nem ejtendő ki.
- n* *ene* a két *e* nem ejtendő ki.
- o* magánhangzó.
- p* *pe* az *e* nem ejtendő ki.
- q* *qu* egészen kiejtendő.
- r* *ere* a két *e* nem ejtendő ki.
- s* *ese* a két *e* nem ejtendő ki.

t te az e nem ejtendő ki.
x íxe az i és e nem ejtendő ki.
y ígrec a grec nem ejtendő ki.
z zed az ed nem ejtendő ki.

Ha a betűk egyszerű nevét tanítottuk és az tapasztaljuk, hogy a kiejtésnél a mássalhangzók nem teljesen mentesek a magánhangzóktól, akkor arra kell ügyelnünk, hogy a magánhangzó a végén, nem pedig az elején hangozzék, mint azt a XII. fejezetben ajánlottuk.

A betűk, melyek különféleképen hangzanak, a következők:

ca, co, cu, ce, ci,
ça, ço, çu,
ga, go, gu,
ja, ge, gi, jo, ju,
cha, che, chi cho, chu,
na, ne, ni, no, nu.

E betűk különféle kiejtésére nem térünk vissza, megtalálhatók azok az előbbi fejezetekben, hol mindegyiket külön tárgyaltuk.

Ha a tanuló ismeri e különféle kiejtést, akkor csak azt kell neki mondanunk, hogy a betűk egyszerű nevét gyorsan ejtse ki és csak a szó végén tartson szünetet. Ily módon hamar megtanul olvasni, annál hamarabban, minél jobban ismeri a betűk egyszerű neveit. Ily módon egy értelmes tanuló négy nap alatt meg fog tanulni olvasni és ez nem túlzás. Az eljárás nagyon könnyű és a némáknál is nagyon könnyen alkalmazható, mint azt e munkánk második részében fogjuk megmutatni.

(Vége a betűk elemeikre való felbontásának.)

MÁSODIK KÖNYV.

A némák beszédre való tanításának művészete.

I. FEJEZET.

A némaság okai; melyik a legkedvezőbb kor, melyben a néma beszéd-tanítása megkezdődjék.

Az ember némasága két okból származhatik. Ez a két ok azonban néha egy embernél együttesen is megtalálható. Az első és legáltalánosabb ok a *siketség*. A beszéd nem lévén egyéb, mint a hallott hangok utánzása, a hallás hiánya magával hozza, hogy aki e fogyatkozásban szenved, nem tudja kimondani azt, amit hallott, ámbár nyelve normális és képes elvégezni mindazokat a mozgásokat, melyek a beszéléshez szükségesek; így például kinyújtható, felemelhető a szájpadról, leereszthető, forgatható, vele a fogak megérinthetők stb.

A némaság második oka a nyelv beteges állapotában rejlik és hasonló ahhoz, amit a siketség idéz elő. A nedvek épen úgy megbeníthatják a fület, mint a nyelvet. Valamint az is lehetséges, hogy a

némaság e két fontos szerv hibás képződéséből származik. Tehát egy halló egyén is lehet néma, ha a baj a nyelvtől származik, másrészt azonban akadnak oly egyének is, kiknél a némaság két oka együtt található. Azokat, kik *sikettségük* miatt némák (és ez a legáltalánosabb), a *művészet* segítségével meg lehet tanítani beszélni; ami a többieket illeti, ezeknél tanítási eljárásunk nem alkalmazható, kivéve ha a nyelv bénasága nem teljes, mely esetben lehetséges őket beszélni tanítani és pedig annál jobban, minél mozgékonyabb a nyelvük.

Hogy mely korban kezdődjek meg tanításunk, az rendkívül fontos kérdés. *Művészetünk* szempontjából logikusabbnak látszik a tanítás megkezdésével addig várni, míg tanítványunk az értelmes kort eléri; másrészt azonban számolni kell azzal a körülménnyel, hogy ámbár a néma nyelvének alkotása nem hibás, mégis e szerv éveken át való tétlensége folytán sok nehézséget fog okozni. Itt is hasonló tünet fog beállani, mint aminőt észlelhetünk oly embernél, aki egészséges karját hosszabb ideig állandó nyugalomban tartja. A kar a tétlenség folytán eredeti mozgékonyágát elveszti és jó ideig fog tartani, míg azt ismét visszanyeri. A hosszas tétlenség, melyre a siketnémák beszédszervei kárhoztatva vannak, azt eredményezi, hogy azok a szervek, melyek a hang létrehozására közreműködnek, merevek lesznek. (És e szervek számtalanok. A hang — mint már mondtuk — gyöngye levegőáram, melyet a nyelv különféle mozgása átalakít. Maga a nyelv azonban sok idegtől függ. Ezekhez járul a tüdő, a légcsőszálak, a légcső, a gége, a nyelvcsap, a száj, a fogak, az ajkak és nyelv; mindmegannyi föltétlenül szükséges a hangképzéshez. Mert a tüdőben van a hang beraktározva, innen vezettetik a légcsőszálakon keresztül a légcsőig, mely aztán szabályozza és szebbé teszi).

Azért e különböző okoknál fogva azt hisszük, hogy a *hattól nyolc évig terjedő életkor a legkedvezőbb a siketnémák tanításának megkezdésére.*

II. FEJEZET.

A néma nem képes más módon beszélni tanulni, mint e művészetben megjelölt módon.

A nyelv nem képezvén akadályt, a legtöbb esetben (mint már említettük) a fül hibája okozza a némaságot. A hallás hiányán úgy akartak segíteni, hogy a siketnémákat a mezőre vagy völgyekbe vezették, hol a hang erőteljesebbé lesz. Itt aztán kényszerítették őket, hogy hangosan kiabáljanak, elannyira, hogy néha e szerencsétlenek vért köptek. Más esetekben, hogy hallókká tegyék őket, hordókba helyezték, hol a hang kevésbé szóródván szét, erősebben hangzik. Ezek azonban kínzó és fölösleges kísérletek voltak; hogy ezt bebizonyítsuk, szükségesnek tartjuk megmagyarázni, hogy hogyan jut a hang az értelemhez.

A hang megértéséhez két dolog szükséges, először az általános érzék, melyet *belső érzéknek* nevezünk, azután a részleges érzék, melyet *külső érzéknek* nevezünk (t. i. a látás, a hallás, az ízlelés és tapintás*).

A belső érzék a külső érzék által nyilvánul, melyeket az agyból jövő idegek mozgatnak. Az idegek közül kettő a fülekben végződik,

*) A szaglást a szerző nem említi.

még pedig közel minden fülnek az üregéhez. Az üreget egy kivájt görbe csont alkotja, melyet az orvosok száraznak, keménynek és porogósnek mondanak. A csont kivájása arra szolgál, hogy visszatartsa a levegőt, nehogy közvetlenül hatoljon a fülbe, mert ez ártalmas lenne. Ami az idegeket illeti, ezeknek az a feladatuk, hogy az értelmet a külvilággal összeköttetésben tartsák. Ugyanis valamely hang által mozgásba hozott levegő benyomást gyakorol az idegekre, e benyomás felkelti a *halló-képességet*, mely össze van kötve az agyban levő *akarat-sejtekkel*, végül pedig a *lélek* felismeri a kiejtett hangot.

Hogy tehát e különféle cselekmények végbemenjenek, négy dolog szükséges: először is a *ható erő*, másodsor *megfelelő szerv*, azután a *lélek figyelme*, végül pedig a *hangvezető*. A *ható erő* nem más, mint a *halló-képesség* és a megfelelő szerv segítségével *normalis füllel* hallunk.

Ami a *figyelmet* illeti, azt okvetlenül teljesen a tárgyra kell irányítani; ez annyira nem választható el az értelemről, hogy a jobban való megértésre az ember még lélegzetét is vissza szokta tartani. Tényleg, ha valaki nagyon akar figyelni, akkor észrevétlenül is visszatartja lélegzetét, mert ez az egyedüli mód, melyet a lélek fölhasznál, hogy a fülnek a hang felfogását megkönnyítse. Már *Aristoteles* is ezt mondja: „*Jobban hallunk, ha lélegzetünket visszatartjuk.*” Végül, ami a *hangvezetőt* illeti, ez nem egyéb, mint a levegő, mely a hangot a fülhöz vezeti.

Ha e négy dolog közül csak az egyik is hiányzik, elégséges, hogy siketséget idézzon elő. Azonban a néma ebben a tekintetben kétszeresen van sújtva, ugyanis a füle hiányosan van képezve és így nincs halló-képessége. A *figyelem* és a hangvezető megvan nála, de ez mitsem használ. Bármily erős legyen is a kiejtett hang, hiábavaló fáradtság, mert még a legnagyobb figyelem mellett sem hallaná meg és nem hogy javítaná a hallás szervét, hanem még rosszabbítaná. Hiszen, ha fel is tudná fogni ily módon a hangokat, azok agyához csak zavaros lármá alakjában jutnának, miről az agy semmiféle fogalmat nem alkothat. Azért biztosabb módszerhez kell folyamodni és ezek közül egyik sem alkalmasabb annál, mint az, mellyel mi ezen munkában foglalkozunk. E módszer összhangzásban van a természettel, mert az első eszköz, melyet felhasznál: a jelnyelv, mely kiválóan *természetes nyelv*. Bátran állíthatjuk, hogy kiválóan *természetes nyelv*, mert két siketnéma, ki először látja egymást, e nyelvet használja és így meg is érti egymást. Igaz ugyan, hogy ezzel ellentétben áll az az eset, melyet *Herodot* elbeszél. Ugyanis *Psametic* egyiptomi király két csecsemőt adott át egy pásztornak, hogy őket a vadonban nevelje fel, de szigorúan megparancsolta, hogy emberi hangot ne halljanak soha. Midőn a gyermekeket négy éves korukban a király elé vitték, az ő jelenlétében többször ejtették ki e szót: *beccus*, ami frigiai nyelven *kenyeret* jelent. Ez az eredmény nagyon valószínűtlen, mert nem lehet valamely nyelven beszélni, anélkül, hogy azt tanultuk volna. Ezt az esetet csak a következőképen magyarázhatjuk meg: A két gyermek sohasem hallott emberi hangot, de miután nevelő atyjuk pásztor volt, gyakran hallották a bárányok bégetését és valószínűleg ezt utánozták, midőn a *beccus* szót kimondták. De nem is kell ily messzire mennünk,

a siketnémák is tanulságos például szolgálhatnak. Nem kell őket a pusztaságba vinni, hiszen úgy se hallhatják sem az emberek, sem az állatok hangját és mégsem fordult elő sohasem, hogy maguktól megtanultak volna frigiai, vagy más nyelven beszélni. Ellenben tudjuk, hogy művészet által meg lehet a némát beszélni tanítani (hiszen mi is tanítottunk néhány ilyen szerencsétlent) és hogy ezek jobban tudtak beszélni, mint azok a gyermekek, kiket a vadonban neveltek fel. Pedig ezeknek a beszéd létezéséről nem lehetett fogalmuk, ha láttak is embereket, sohasem hallották őket beszélni, míg a siketnémák jól tudják azt, hogy mi beszélünk. Ha mégis némelyek azt gondolják, hogy (a két gyermek esetéből kiindulva) a *frigiai*, vagy mint sokan állítják, a *héber* a *természetes* nyelv, akkor csak azt mondhatjuk, hogy ezt a siketnémáknál megerősítve nem látjuk. És ha *Ádám* héberül beszélt is, anélkül, hogy e nyelvre tanították volna, akkor ebből nem lehet azt a következtetést vonni, hogy ezt minden ember megtehetné, mert ősatyánknak ezen veleszületett tudománya hiányzik leszármazottjainál.

III. FEJEZET.

A betűkre a némákat jelek által kell megtanítani.

Mint már az előbbi fejezetben mondtuk, a fület (t. i. a hallást) nem vehetjük igénybe, hanem kénytelenek vagyunk ezt az érzéket egy másik által pótolni. A *látás* segítségét kell tehát igénybe vennünk; igaz, hogy a szem nem foghatja fel a hangokat, de megkülönböztetheti a mozgásokat, melyek azt létrehozzák, még pedig oly határozottsággal és oly teljességgel, hogy a néma képes lesz a hangot úgy utánozni, mintha hallotta volna.

Itt meg kell jegyeznünk, hogy a néma nagyon jól fel tudja fogni azokat a jeleket, melyeken mások mutatnak és így ezek bizonyos mértékben helyettesítik a hiányzó hallást, mint ahogy a néma jelei által helyettesíti a beszédet, amennyiben jelek által igyekszik megértetni magát. Az eszköz, melyet a tanításra kiválasztunk, az lesz, melyet a legnagyobb ügyességgel mozgathatunk, azonkívül megmutatjuk neki a szervek állását, midőn a betűket tanítjuk. A dolog könnyű lesz, mert a betűk — megszabadítottván összetett nevüktől — (mint azt e mű első részében a tizenhét mássalhangzóra vonatkozólag láttuk) nagyon alkalmasak arra, hogy a némák megtanulják. Nem követelünk tőlük egyebet, mint azt, hogy egyszerű kilélegzést végezzenek, mit épen úgy megtehetnek, mint mi; és ha a kilélegzés alkalmával az ajkak és a fogak valamely betű képzéséhez szükséges helyzetben lesznek, akkor ő a megfelelő hangot ki fogja mondani. Erre nézve a gitár jó például szolgál. Ha újjunkat a gitár húrjaira helyezzük, hogy a húrokat megrezgetve, bizonyos hangokat kapjunk, akkor bárki rezgetti meg a húrokat, mindaddig ugyanazokat a hangokat fogjuk kapni, míg mi újjunkat a húrokon tartjuk. Épen úgy, ha a siketnéma szájának azt az alakot adja, melyet mi szájunknak valamely betű kiejtésénél adunk, azután kiereszti a levegőt, ugyanazt a hangot fogja kiejteni, mint mi. Ennek következtében azután, ha így megtanulta

kimondani a betűinknek megfelelő valamennyi hangot, akkor már tud olvasni. Az olvasást könnyű megtanulni, mely könnyűség a betűk egyszerű nevével van összefüggésben. Elegendő, ha növendékünk a szónak minden betűjét oly sorrendben, amint le vannak írva, gyorsan kimondja és minden szó után megfelelő szünetet tart, akkor olvasni fog. Mielőtt azonban a hangokra megtanítjuk, meg kell ismertetni vele a betű nyomtatott alakját és az *újj-ábécét*, melyet e szakasz végén közlünk.*) Minden rajz felett, mely a kéz és az újj állását mutatja, az illető betű van, még pedig kis és nagy alakjában, hogy a tanuló mind a kettőt ismerje. A betűk nyomtatott alakja és az újjak jele különösen hasznos a siketnémára, mert el tudja majd azokat képzelni, ha azokra szüksége lesz.

Az ó-korban — úgy látszik — nagy súlyt fektettek a jelekre, még pedig nemcsak azokra, melyeket a kézzel, hanem azokra is, melyeket más testrészekkel csináltak. *Juan Babtist Porta „De Furtivis Litterarum“* című művében leírja, hogy mily jeleket használt a betűk és számok helyett. Bizonyos testrész bizonyos betűt jelentett, így például az *A*-t a fül (*Auris*) érintése jelentette, a *B*-t a szakáll (*Barba*), a *C*-t a fej (*Caput*), a *D*-t a fogak (*Dentes*), az *E*-t a máj helye (*Epar*), az *F*-t a homlok (*Frons*), a *G*-t a gége (*Guttur*), a *H*-t a vállak (*Humerus*), az *L*-t a nyelv (*Lingua*), az *M*-t a kezek (*Manus*), az *N*-t az orr (*Nasus*), az *O*-t a szemek (*Oculus*), a *P*-t a szájpadlás (*Palatus*), a *Q*-t az öt újj (*Quinque digiti*), az *R*-t a vese helye (*Renes*), az *S*-t a szemöldök (*Supercilium*), a *T*-t a halánték (*Tempus*) és végül a *V*-t a has (*Venter*) megérintése jelezte. A *K*, *X*, *Y*, *Z*-re nincsenek jelek, mert e betűket, mint a könyv első részében mondtuk, a latinban nem alkalmazzák.

De térjünk vissza a mi tanításunkra. A némának minden betű jelét jobb kezével kell képeznie és hogy feladata könnyebbé tétessék, a tanár ugyanezt tegye. Ha a tanuló egy jelt utánozott már, akkor a tanár bal kezével megmutatja a betű alakját és ezt az eljárást mindaddig ismétli, míg a két *ábécé* jól be van tanítva. Hogy a tanár biztos legyen abban, hogy a cél el van érve, elővesz egy könyvet, melyben újjával különféle betűkre mutat és ezt a némának az *újj-ábécé* szerint ismételnie kell.

Oly családokban, hol siketnéma van, nagyon kíváncsok, hogy olyanok, kik olvasni tudnak, ismerjék az *újj-ábécét* és ez által közlekedjenek vele. Fontos azonban, hogy más jeleket ne használjanak, továbbá, hogy ne engedjék meg a siketnémáknak ezeket használni. A kérdést az *újj-ábécé*, vagy írás által intézzük hozzá, neki azonban nem szabad ezeket használni, hanem csak a *hangos beszédet*. Ha beszélés közben tévedne, akkor a hibát nagy gonddal kell kijavítani, mint azoknál tesszük, kik valamely idegen nyelvet tanulnak és azt úgy tanulják meg jól, ha a beszélés közben tett hibákat nagy gonddal kijavítjuk.

*) Az *újj-ábécét* a francia fordítók sem közlik, csak annyit jegyeznek meg arról, hogy nagyon kevésben különbözik az *Abbé de l'Épée* által alkalmazottól.

IV. FEJEZET.

A I, Y, Z és a tilda újj-jele.

Az *újj-ábécé*-ben minden rajz felett az illető betűnek megfelelő kis és nagy alakja van elhelyezve, hogy a kettő közt lévő különbség fel legyen tüntetve.

Megjegyezzük, hogy az *I* és a *J* kifejezésére csak egy jel van, de ha az elsőt (*I*) akarjuk kifejezni, akkor a kéz mozdulatlan marad, míg a másodiknál (*J*) a kis újjal balról jobbra egy félkört irunk le, mint az a képen jelezve is van. Az *Y* és *Z* kifejezésére is csak egy jel van, de előbbinél (*Y*) a kéz mozdulatlan, míg utóbbinál (*Z*) a kis újjal a *Z*-hez hasonló cik-cakos mozdulatot teszünk. A *tilda* kifejezésére nincs külön kézmozdulat, hanem ha azt alkalmazni kell, akkor az újjal egy vonalat irunk le. Nem kell azonban ezt a többi betűvel egyidejűleg tanítani, ugyanezt mondhatjuk a *J*-ről is. Ami a *Z*-t illeti, erről akkor fogunk beszélni, ha a hangzó betűkről fogunk szólni.

Hogy ellenőrizzük, hogy a siketnéma az *újj-ábécét* jól elsajátította, a következő táblázatot fogjuk alkalmazni, mely a nagy és kis betűket ábrázolja:

A, B, C, D, E, F, G, H, I, L, M, N, O, P, Q, R, S, T, V, X, Y, Z.
a, b, c, d, e, f, g, h, i, l, m, n, o, p, q, r, s, t, v, x, y, z.

Rámutatunk minden betűre és megkivánjuk a némától, hogy azt kezével ismétlje, azonban a betűket nem sörjában mutatjuk, hanem össze-vissza. Ha a tanítvány tévedne, akkor ki kell javítani a hibát olyformán, hogy rámutatunk a betűre és megcsináljuk a jelt, melyet ő nem tudott. Ezen eljárás mindaddig ismétlendő, míg a gyermek a jeleket jól és biztosan tudja. Ha ezt az eredményt teljesen elértük, akkor rátérhetünk a betűk kiejtésének tanítására, miről a következő fejezetben lesz szó.

V. FEJEZET.

Hogyan tanítsuk a némát a betű kiejtésére.

Hogy a némát a betűk neveire megtanítsák (ami az olvasás tanításával összefügg), a tanítónak tanítványával egyedül kell lennie, mert e munka a legnagyobb figyelmet igényli és ezért el kell távolítani mindent, ami a figyelmet elvonhatná. A tanárnak a világosságban úgy kell elhelyezkednie, hogy a növendék láthassa szájüregét. A tanítást az őt magánhangzóval kell elkezdni, mert ezek könnyebbek, mint a mássalhangzók. A magánhangzók megtanulásánál a néma nem fog nehézségre találni, e siker által felbuzdulva, nagyobb kedvvel fog a többi betűk tanulásához hozzálátni.

Aki e tanításnak akarja magát szentelni, annak nagy türelmének kell lennie. Ha valamely hang kifejtésénél három, vagy négy kísérlet nem sikerül, akkor nem szabad azt tovább feszegetni, hanem kedvezőbb pillanatban kell arra újra visszatérni. Ezt bevárva, más betűre térünk át és nem engedjük, hogy a gyermek visszariadjon és kedvét elveszítse. Ne csodálkozzunk, ha a siker elérése fáradságba kerül, mert a kitűzött célt elérni nagyon nehéz. E fáradság azonban nem fog oly nagy

feltűnni, ha meggondoljuk, hogy mily nehéz egy hangszert összhangzásba hozni oly hangszerrel, melyet nem hallunk. A siketnéma is hasonló helyzetben van, mert hangját összhangzásba kell hoznia a mi hangunkkal, melyet ő nem hallhat. De ha az általunk kijelölt eljárást türelemmel párosítjuk, akkor a célt elérjük. A könnyebbség kedvéért és hogy ne legyünk kénytelenek újjunkkal a gyermek szájába nyúlni, egy bőrből készített nyelvet használhatunk, mellyel a nyelvnek minden mozgását bemutatathatjuk és mely mozgásokat a néma saját nyelvével fog utánozni, midőn e mozgásokat tanítójának szájában is látja.

Mielőtt egy betűt kimondatunk, szükséges megmutatni a némának e betű újj-jelét és irott alakját, hogy biztosan tudja, mely hangot fogunk kifejezni.

VI. FEJEZET.

Mely állásban kell a néma szájának, nyelvének, fogainak és ajkainak lenni és mily mozgásokat kell e különféle szerveknek az egyes betűk létrehozásánál véghezvinni?

A.

E betű kiejtésénél a némának száját nyitva kell tartania és a levegőt szabadon kibocsájtani, anélkül, hogy a nyelv, vagy az ajkak bárminémű mozgást végeznének. A tanító szája elé tartja a növendék kezét és ily módon érezteti vele a kiáramló levegőt. Ennek az eljárásnak az a célja, hogy a gyermekkel észrevétezzük, hogy valamely betű kiejtéséhez nem elegendő a száját kinyitni, hanem szükséges egyidejűleg a levegőt is kibocsájtani. Ha a néma a kívánt hangot kimondja, helyeslőleg intünk, ellenkező esetben megértetjük vele, hogy tévedett, ami a fej, vagy a jobb kéz mutató ujjának *nem*-et jelző mozdulatával történik.

E.

E betű kiejtésénél az ajkakot vissza kell húzni, a száját félig nyitva tartani és a nyelvet mozdulatlanul hagyni.

I.

A fogak egymáshoz nagyon közel vannak és a nyelv ezekhez van támasztva.

O.

Az ajkak a fogaktól eltávolodnak és oly kerek alakot öltenek, mint a betű irott jele, a nyelv mozdulatlan.

V (U).

Az ajkak ugyanolyan helyzetben vannak, mint az O-nál, de még jobban eltávolodnak a fogaktól, oly módon, hogy belső részük kissé kifelé van fordulva. A szájnak nyílása nagyon kicsiny és a kibocsájtott levegőnek oly ereje van, hogy a száj elé tartott égő gyertya lángját eloltja, vagy meglobogtatja.

B.

Az ajkak csukva vannak és a kibocsátott levegő nyomása alatt lassan felnyílnak. A nyelv mozdulatlan.

C.

A száj kevésbé van nyitva, mint az *A'*)-nál, a nyelv töve fölfelé hajlik és az inyt érinti, honnan gyorsan visszahúzódik, hogy a kiáramló levegőnek útát engedjen. A tanítónak száját jól ki kell nyitnia, hogy a néma a nyelv állását jól lássa és azt utánozni tudja. Ha azonban mégsem sikerülne, hogy a néma nyelvét a kellő helyzetbe hozza, akkor a tanító segíthet a kezével, vagy használhatja a már említett bőrnyelvet. Ez utóbbi alkalmazása könnyebb és tisztább.

Itt a gutturális *C*-ről (*K*) beszélünk, melyről e mű első részében már volt szó. Ami a gyöngébb *C*-t (*dsz*) illeti, erre akkor térünk majd vissza, ha a *Z*-ről lesz szó.

D.

A nyelv a fogakhoz és a felső foghúshoz van támasztva, hogy a száját elzárja és a levegő kiáramlását megakadályozza, de eltávolodik onnan, ha a kibocsátott levegő e pontot érinti. Hogy a néma megértse, hogy a nyelvnek nem szabad mozdulatlanul a foghúshoz támasztva maradni, hanem a légáramlat megérkezésekor onnan el kell távolodnia, a bőrnyelvhez kell ismét fordulnunk. Ezt kezünkben úgy helyezzük el, hogy a leírt alakja legyen. Azután fölötte levegőt fújunk, hogy ez által a nyelv hegye leereszkedik. Ily módon növendékünk megérti majd, hogy nyelvét le kell eresztenie, ha a levegőáramlat annak hegyét éri.

F.

Hogy e betű nevét kimondja a néma, a levegőt akkor kell kibocsátania, midőn a felső fogakat az alsó ajakra helyezi és nyelvét mozdulatlanul tartja.

G.

Mint könyvünk első részében már említettük, e betűt kétféleképpen ejtik ki; mind a kétféle kiejtésre meg kell a némat tanítani. Az elsőt, melyet a *ga*, *go* és *gu* kiejtésénél alkalmazunk, megkapjuk, ha szájunkat kissé fölnyitjuk, mint a *C*-nél. A nyelv közepén fölfelé hajlik és így a szájpadlást érinti, hol a levegőáramlat érinteni fogja. A tanítónak gondot kell fordítania arra, hogy a tanuló gégejét láthassa és annak emelkedő és leszálló mozgását megfigyelhesse.

A betűnek második kiejtése az, midőn a *g* után *e* vagy *i* következik (*ge*, *gi*). E hang kiejtésénél a nyelvnek szintén görbületet kell képeznie, csakhogy a görbület kissé a foghús fölött érinti a szájpadlást és ebben az állásban még akkor is magmarad, ha a levegő kitódul.

Ugyanígy ejtik ki az *i*-t is, ha *j* (jota) gyanánt használják. Hogy azonban elkerüljük a zavarokat, a *g*-nek második kiejtését ne tanítsuk

*) A szövegben előforduló egyes betűk néha kis, néha nagy alakjukban fordulnak elő. Fordításomban ebben a tekintetben is szorosan a francia fordításhoz alkalmazkodtam.

egyidejűleg az elsővel. Jobb lesz ezt akkor megismertetni a némával, ha a *j*-re tanítjuk. E gyöngye *C*-ről és a *Ç*-ről (cedille) annyit mondhatunk, hogy ezt a *Z*-vel lehet tanítani.

H.

A *H* egyszerű, hangtalan kilélegzéssel képeztetik és a szájnak ugyanaz az alakja van, mint az *A*-nál. E betűnek azonban más hangja van, ha azt egy *C* előzi meg, például ebben a szóban *muchacho*. E hang nem tartozik sem a *h*-hoz, sem a *c*-hez. Ezért azzal most nem foglalkozunk, hanem később visszatérünk arra.

L.

E hangot úgy ejtjük ki, hogy a nyelv hegyének felső részével a szájpadlást érintjük, olyformán, hogy a nyelvvel félkört képezünk, melynek közepét a kiáramló levegő egy része érinteni fogja, míg a másik rész az oldalakon kimegy. A nyelv a levegő nyomása alatt lefelé hajlik.

M.

Az ajkaknak zárva kell maradniuk, hogy a levegő az orron át hatoljon, ahelyett, hogy a szájon keresztül menne. E hang képzéséhez más mozgás nem szükséges.

N.

A nyelv hegyének alsó része a szájpadlást a foghús fölött érinti. A száj kissé nyitva van, az ajkak kissé eltávolodnak egymástól. A levegő a szájon és az orron keresztül hatol ki.

P.

Az ajkak zárva vannak, mint a *B*-nél, csak hogy az elzárás erősebb. Hogy a némának e különbségről fogalma legyen, szükséges, hogy a tanító ezt saját száján mutassa meg és e közben jobb kezének hüvelyk és mutató ujját összeszorítja és növendékét készíti, hogy ugyanazt tegye ajkaival. A levegő kiáramlása itt megakad és ha az ajkak gyorsan kinyílnak, erős és nem zengős levegő áramlik ki és ez lesz maga a betű. A gyermek könnyebben fogja e hang kiejtését megtanulni, ha tenyerén érzékeltejük a kiáramló levegő erejét.

Q.

E betű a *c* és *u* hangokból van összetéve és kétféleképpen tanítható.

Az első mód abban áll, hogy a *c*-t és *u*-t előbb külön hangoztatjuk, azután egyesítve, anélkül, hogy a két hang közt szünetet engednénk. Hogy a némával megértessük, hogy a két betűt elválasztani nem szabad, a két kezét gyorsan egymáshoz kell közelíteni, azután összekulcsolni.

Másodszorban úgy kell kiejteni, hogy a tanuló nyelvét a *c* kiejtéséhez szükséges állásba hozzuk, míg az ajkak olyan állásba hozandók, mint az *u* kiejtésénél. Az így kibocsájtott levegő a *Q* kiejtését fogja eredményezni.

R.

E betű kiejtésénél a nyelv hegye a szájpaddás közepe felé emelkedik és a szájüreg belseje felé kissé visszahajlik: a kiáramló levegő megrezegteti a nyelvet. A némával meg kell értetni, hogy e hang kiejtésénél a nyelvnek a szájpaddást csak érinteni szabad, mert ha erősen odanyomja, akkor a nyelv nem tudja eléggé gyorsan a rezgő mozgásokat végezni. Hogy az *R* kiejtését könnyebben elérhessük, a már említett bőrn nyelvhez hasonló papirnyelvecskét készítünk. A nyelvecske hegyét felfelé hajtjuk, ami nyelvünknek a szájban való helyzetét mutatja. Azután a tanító a nyelvecske meghajlitott végére fúj, mely a papir könnyűsége folytán rezegni fog. E kísérletből a néma meg fogja érteni, hogy nyelvének a kiáramló levegő folytán épen ily módon kell rezegnie.

S.

E betűt könnyű kiejteni, elegendő a nyelv hegyét a foghúsrá, egész közel a felső fogakhoz helyezni.

T.

A nyelv hegye a felső fogsorhoz van támasztva, honnan, ha a légáramlat érinti, gyorsan lefejl, mintha köpni akarnánk.

X.

E betű kiejtésénél a néma két hangot használ, a *c*-t és az *s*-t, épen úgy, mint a *c*-t és *u*-t használja a *q* kiejtésénél. *Q* és *X* tényleg kettős betűk, de midőn ez utóbbit használják, akkor a *c* és *s* jobban kiérződik, mint a *c* és *u* a *Q*-nál.

Az *X*-et úgy ejtjük ki, hogy a nyelvet fokozatosan a *c* és az *s* állásába hozzuk, olyformán, hogy a hang *c*-vel kezdődjék és *s*-szel végződjék. A *c* és *s* egyesítése könnyebben eszközölhető, mint a *c*- és *u*-é, mert a szájjállás a két előbbinél *szomszédosabb*, mint a két utóbbinál.

Y.

E betűre úgy tanítjuk meg a némát, hogy megmutatjuk neki az *i*-t, melyet már ismer, azután megértetjük vele, hogy az *y*-t ugyanúgy ejtik ki.

Z.

E betűt úgy ejtjük ki, hogy a nyelv hegyét a fogak közé tesszük, amely helyzetben kell maradnia abban a percben, midőn a levegő kiáramlik.

Ç (c cedille).

Ezen betűt idáig halasztottuk, hogy a *Z* után taníttassék. Miután e hang nagyon ismeretes, könnyű lesz a *Ç*-t tanítani, mert ez úgy hangzik, mint a *Z*. Ezt kell csak a némával megértetni. Az egyedüli különbség, ami a *Z* és *Ç* közt van, a *selypítés* erősebb, vagy gyöngébb voltában áll. Ez azonban csak egy oly árnyalat, melyet a siketnémának nem kell mindjárt ismernie. Később, ha ügyesebb lesz, meg lehet e

különbségre tanítani, továbbá arra, hogy nyelvét az alsó fogakhoz támassza, miáltal a *Ç* kiejtésénél a hang gyöngébb lesz. A *Ç* után következik egy más *c*, cedille nélkül. E betűre rámutatva, a tanító felszólítja tanítványát, hogy e betűt mondja ki. A tanítvány úgy fogja kimondani, mint azt a *ca* (ka) szótagnál tanulta. Ekkor helyeslőleg intünk, azután megmagyarázzuk neki, hogy a *c* *cedille nélkül* az *e* és *i* előtt úgy hangzik, mint a *Ç*.

I (J).

Kasztíliai nyelvünkben az *I*, ha *a*, *o*, *u* előtt áll, akkor *J* gyanánt használtatik, mint *ja*, *ja*, *ju*. E szabály alóli kivételeket *Antonio de Nebrija* felsorolja és azt tanácsolja, hogy bizonyos esetekben a *J*-t *Y*-nal helyettesítsük; ezt a nézetet azonban *Sebastian de Covarrubias* nem osztja, mert írásaiban sohasem használja az *Y*-t.

A *J* (jóta) hangja ugyanaz, mint a második *G*-é, melyről már szólottunk.

(~) (Tilda.)

E jel két különféle hangot ábrázol: ha az *n* fölött van (*ñ*), akkor egy külön hangot képez, ha az *a*, *e*, *i*, *o*, *u* magánhangzók fölött áll, akkor a (hiányzó) *n*-t pótolja. Ha a siketnéma a szavakat olvassa, erre figyelmeztetni kell. Ami az *ñ* hangot illeti, ezt úgy képezzük, mint az *n*-t, elegendő, ha a nyelvet nagyobb kiterjedésben illesztjük a szájpadráshoz, mint azt az első könyvben mondtuk.

Itt adjuk azon betűk sorozatát, melyek összeköttetésükben a némákra egy kevés nehézséggel járnak. Ugyanabban a sorban levő *c* (cedille nélkül) úgy hangzik, mint a *ç* (cedille-l); ugyanez áll a *j*-re és *g*-re, ha egy sorban állanak. Ami a *cha-t**) illeti, mint az a *muchacho* szóban előfordul, ezt úgy képezzük, hogy a nyelv felső oldalát a szájpadráshoz illesztjük, azután abban a percben, midőn a száj kinyílik, hogy az *a*-t kimondjuk, kissé előretoljuk.

Hat szabály, melyre a néma az olvasás előtt megtanítandó.

ca, co, cu,
ça, ce, ci, ço, çu,
ga, go, gu,
ja, ge, gi, jo, ju,
cha, che, chi, cho, chu,
ña, ñe, ñi, ño, ñu.

Hogy a néma a szótagok kiejtését megtanulja, megmutatjuk neki a *c* újj-jelét, vagy nyomtatott alakját és kimondatjuk vele e betűt olyformán, mint azt tanulta, ha a következők utána. Ezután a két hangot összekötve, egyiket a másik után ejtetjük ki vele és hogy megértessük, hogy mit kívánunk tőle, két kezünket összekulcsoljuk, vagy a két betű köré egy kört rajzolunk, ami azt jelenti, hogy a két betűt a kiejtésnél nem szabad egymástól elválasztani. Ha a *ca, co, cu* szótagokat ilyformán betanítottuk, áttérünk a *ça, ce, ci, ço, çu* szótagokra, melyek mind

*) Megfelel a magyar *csá*-nak.

selypitők, mint már említettük. Gyakorlatképen és hogy meggyőződünk arról, hogy a tanítvány megértette és elsajátította e hangokat, minden rendszer nélkül egy sorba írjuk le azokat és a némáknak úgy kell kimondani, amint azok következnek, még pedig minden késedelmezés nélkül. Ha tévedne, vagy megtörténnék, hogy *ça*-t mondana *ca* helyett vagy megfordítva, akkor figyelmeztetjük tévedésére és megmutatjuk az előbbi táblázaton, hogy *ca* nincs abban a sorban, mint *ça*.

Ily módon tanítjuk be a többi sort is. Ha a néma ezeket tökéletesen ismeri, akkor a többi betű összeköttetése nem fog nehézségeket okozni. Tényleg könnyű a betűket kettőnkint összekapcsolni, mert ahogy minden csoportnak első szótagja hangzik, úgy hangzik a többi is, mint *ba*, *be*, *bi*, *bo*, *bu*, *da*, *de*, *di*, *do*, *du*. Az olvasásnál elegendő, ha minden betű egyszerű nevét megnevezzük, más nem szükséges.

VII. FEJEZET.

Hogyan tanítsuk meg a némát a betűket összekötni.

Ha a néma jól fogja ismerni a betűk kiejtését, vagyis mindegyiknek a nevét, továbbá a hat szabályt, melyről szólottunk, akkor megtanítjuk öt szavakat képezni. A legkönnyebb szavakkal kell elkezdni, melyekben a szótagok csak két betűből állanak, mint *vela* (gyertya), *bufete* (pohárszék), *guanta* (keztyűs), *espada* (kard), *cabeça* (fej). A szók úgy választandók ki, hogy oly tárgyak nevei legyenek, melyek a tanuló szeme előtt lehetnek, hogy ha a szót ki tudja mondani, mindjárt ismertessük meg annak jelentésével.

Ha például a némával ki akarjuk mondani e szót: *vela* (gyertya), mely nagyon könnyű, miután két szótagból és minden szótag két betűből áll, akkor a tanító először a *V* újj-jelét mutatja meg, vagy leírja e betűt és felszólítja a tanulót, hogy mondja azt ki. Azután az *e* hangot mondatjuk ki vele és jelezzük, hogy kösse össze a két betűt, melyek egymásután gyorsan kimondva, a *Ve* szótagot képezik. Hasonlóképen fogunk eljárni a másik két betűvel, az *l* és *a*-val is, és megkapjuk a *la* szótagot. Most a *ve* és *la* szótagot össze kell kötni. Ezen eljárásnál a tanító ugyanazon jelt fogja használni, melyet két betű összekapcsolásánál alkalmazott. Azután gyors egymásutánban fogja a *ve* és *la* szótagokat kimondani, olyformán, hogy a két szótag kiejtése között szünet ne legyen; ezt az eljárást mindaddig meg kell ismételni, míg a tanuló a *vela* szót jól ki tudja mondani. Ha a tanuló már erre az eredményre jutott, akkor helyeslőleg intünk neki és megmutatjuk neki a tárgyat, melynek nevét imént kimondotta.

Ha a tanuló ily módon megtanulta ezt az egy szót, akkor a többi nagyon könnyen fogja kimondani. De, mint már mondtunk, kezdetben rövid szókat kell kiválasztani, melyekben a szótagok csak két betűből állanak. Később három és négy szótagból álló szavakat taníthatunk, mint *guante*, *bufete*, *tapele* (szőnyeg); azután oly szavakat, melyekben a szótagok kettőnél több betűből állanak; ha a tanuló már egyet kimondott, a többinek kimondása nem fog oly nehézséggel járni, mint a kezdet. Ekkor aztán elérkezett az olvasás tanításának ideje. Itt is lassan kell kezdeni, hogy a növendék minden hangot oly sorrendben

mondjon ki, amint az le van írva és ha tévedne, ami elő fog fordulni, miután az olvasottat nem érti, akkor megismételtetjük vele az olvasást, különösen figyelmeztetve őt az egyes szavak közötti szünetekre; egyidejűleg megtanítjuk őt a *pont* és *vessző* értékére, ami nem nagy fáradságba kerül. Hogy az olvasottat nem érti, az nem fontos; ez oly dolog, melyre később tanítjuk; egyelőre csak az a célunk, hogy tanítványunk a hangok összekapcsolását megtanulja, hogy lehessen érteni, amit mond. Ebben az esetben oly helyzetben lesz a néma, mint az, aki nagyon jól tud latinul olvasni anélkül, hogy latinul értene. Nem lehet mindent egy időben elvégezni, csak ha már jól fog tudni olvasni és jól fogja ismerni az újj-jeleket, térhetünk át annak a tanítására, amivel a következő szakasz foglalkozik.

VIII. FEJEZET.

A beszéd három részre bontható fel. E három rész felsorolása.

Miután a néma már tud olvasni és így abban a helyzetben van, hogy nyelvünket megtanulja, megtanítjuk őt a beszédre, bizonyos szabályokat alkotva magunknak. A halló-beszélőnek az anyanyelv megtanulásánál nincs szüksége külön tanítóra, hisz mindannyian, kik velünk beszélnek és kiknek beszédét halljuk, ebben a tekintetben tanítóink, a siketnémánál azonban ez az eset nincs meg. A siketnémának, fogyzatkozásánál fogva, e szakadatlan tanításból semmi haszna nincs; azért rövid és határozott szabályokat kell találnunk, minőket itt felállítunk, hogy e fogyzatkozást orvosoljuk.

Minden nyelv — úgy a beszélt, mint az írott — mondatokból van összetéve, a mondatok szavakból, a szavak szótagokból és a szótagok betűkből. Ez utóbbiak képezik a dolgok kiindulási pontját, mint azt az első könyvben hosszasan fejtegettük, hol a szótagokról is beszéltünk. Most tehát a beszéddel, mondatokkal és ezek különböző részeivel fogunk foglalkozni. E részek száma kicsiny lesz és nem fogadjuk el a latin grammatikusok beosztását, mert a siketnémák tanítását könnyűvé akarjuk tenni.

Francisco Sanchez Brocente „*Minerva*“ című művében a beszédet három részre osztja fel, u. m.: *nevekre, igékre és kötőszókra*. E tudós azt tanítja, hogy a héberek szintén három beszédrészt ismernek, u. m.: *neveket, igéket és szólásmódot**), mely felosztást megtaláljuk az araboknál is e szavakban: „*Phael, Ifmi, Herph*“, valamint minden keleti nyelvben. Ugyanez az író azt mondja, hogy egy tudós *Cosdras* perzsa királlyal vitatkozva, igyekezett bebizonyítani, hogy valamennyi nyelv a héberből származik és hogy eredetileg a görög és latin nyelvben is csak három beszédrész volt. Ugyanez a véleménye van *Plutarcusnak* és *Szt Ágostonnak* és ebben a tekintetben megegyeznek *Aristotelesszel*.

Diogenes Laertes „*Zenon életé*“-ben öt beszédrészt sorol fel. *Quintilianus*, *Palemon*, *Erasmus*, az ó-kor grammatikusai; *Julius Caesar*, *Scaligero*, *Manuel Alvares* és mások nyolc beszédrészt sorolnak fel. *Antonio de Nebrija* ezekhez még a *gerundiumot* sorozza. *Servius*

*) Franciában ez utóbbi szó így hangzik: *Locution*.

tizenegy, mások kilenc, tíz, sőt tizenkét beszédrészt sorolnak fel. A vélemények nagyon elágazók, ámbár manapság legtöbbször azt fogadják el, hogy nyolc beszédrész van. Ami minket illet, nekünk *három elegendő*. E három részbe fogjuk a spanyol nyelvtant befoglalni, ennek segítségével célunkat könnyebben foguk elérni és a némák tanításánál a zavarokat el fogjuk kerülni.

Nevek, igék és kötőszók, ez a mi beosztásunk. *Nevek* alatt értjük mindazokat a szavakat, melyeknek nemük és (egyes és többes) számuk van; *igék* alatt mindazokat a szavakat, melyek személy, idő és szám szerint változtathatók. Végül *kötőszók* alatt értjük azokat a szavakat, melyeknek nincs nemük, sem számuk, nem változtathatók és melyeknek, mint elnevezésük mutatja, szerepük abból áll, hogy a neveket az igékkel összekössék.

IX. FEJEZET.

A „név“ magyarázata; a nevek különböző fajtái és az a mód, amely szerint tanítandók.

Nevek alatt értjük az oly szavakat, melyek a tárgyak, vagy azok tulajdonságainak megnevezésére szolgálnak. Két számuk van, u. m.: *egyes* és *többes*; ami a különféle eseteket illeti, melyeket a görög és latin ejtegetésnél találunk, ezek a spanyolban nincsenek meg. Az egyes számot akkor használjuk, ha egy személyről, vagy egy tárgyról van szó, mint *ember, ház, könyv*; a többes számot akkor használjuk, ha több személyről, vagy több tárgyról van szó, például *emberek, házak, könyvek*.

Oktatásunk céljából a neveket két osztályba sorozzuk: *összevont* (konkrét) nevek, melyek valamely tárgy megnevezésére szolgálnak és *elvont* (abstrakt) nevek, melyek elvont fogalmak kifejezésére szolgálnak. Az elsőt oly tárgyaknál használjuk, melyeknek anyaguk és alakjuk van, melyeket érzékeinkkel felfoghatunk és melyeket láthatunk. Ezeket könnyű lesz tanítani, mert csak meg kell mutatni azokat a némáknak és az újj-jelekkel megmondani nekik a tárgyak neveit és természetüknél fogva a néma teljesen meg fogja érteni e szavakat: *lő, ablak, szék* stb. Figyelemmel kell azonban lenni arra, hogy mindazt megmutassuk a némának, amit megnevezünk.

Az *elvont* neveket oly dolgokra alkalmazzuk, melyek nem láthatók; ezek ily fogalmak kifejezésére szolgálnak, mint *választás, érdem, különbség, hasonlatosság* stb. Miután ezek nem tárgyat és nem anyagot jelentenek: *elvontak*-nak nevezzük. Ide soroljuk azokat is, melyek szenvedélyeket jelentenek, minő például *szeretet, gyűlölet, megbánás, harag, kegyellenség*; végül pedig a legtöbb bűn és erény elnevezését is. E szavakat azonban nem lehet egyféleképpen tanítani. Azokat a szavakat, melyek a lélek szenvedélyeit fejezik ki, jelek által taníthatjuk. E jeleket azonban nem írjuk le, hiszen ez végnélküli munka lenne, mert számuk határtalan. Ezt a tanító találékonyságára bizzuk és bízonyára meg fogja találni a legmegfelelőbb jelt arra, amit tanítani akar. Az a néhány szabály, amit itt adunk, csak általános szabályok.

Ami azokat a szavakat illeti, melyek a lélek szenvedélyeit fejezik ki, ezekre nem lehet jeleket használni, ezeket másképen kell meg-

magyarázni, mert ezek teljesen anyag nélküli fogalmak, melyek kézzelfoghatólag nem mutathatók be és így kitennők a siketnémát annak, hogy azokat vagy egyáltalában nem értené meg, vagy hamis fogalmat szerezne azokról. Valamennyi fogalom közül pedig a legfontosabb, ami az üdvösséget illeti, hiányzana neki, t. i. az Isten és parancsainak ismerete és nem tudna fogalmat alkotni a bűnről. Azért a tanításnál a legnagyobb gondot kell fordítani és itt egy rendkívül könnyű és biztos módot jelölünk ki, melynek segítségével a némának úgy meg lehet adni mindezen szavak értelmét, hogy azokat épen úgy megértik majd, mint mi.

A siketnémák ugyanazon tehetségekkel lévén felruházva, mint mi, ugyanazon szenvedélyek iránt fogékonyak is. De a hallás hiánya folytán a tehetségek nincsenek kellőképen kiképezve. Miután mindennek, ami nála kiegészítésre szorul, a legnagyobb tökéletességgel és pontossággal kell megtörténnie, azért, hogy a szenvedélyeket és azok neveit megismertessük, várnunk kell mindaddig, míg arra kedvező alkalom kínálkozik. Vagyis más szóval, ha a némát elfogja valamely szenvedély, akkor megmondjuk neki: ennek neve *szeretet* vagy *gyűlölet* stb. Mindazonáltal míg egyrészt szükséges megismerni a szavakat, melyek a beszédben vagy könyvekben előfordulnak, másrészt azonban a fiatal gyermek nincs kitéve mindenféle szenvedélynek, így tehát, ha addig várnánk ezeknek a magyarázásával, míg a néma felnő, akkor a tanítás nagy késedelmet szenvedne. Hogy a bajon segítsünk, mi magunk fogjuk előidézni a körülményeket, melyeknél fogva aztán a némánál korához mért és ártalmatlan szenvedélyek fognak keletkezni. Őrizkedni kell azonban, hogy valamely súlyos hiba elkövetésére kényszerítsük; de minden hátrány nélkül megharagíthatjuk egy kissé, avagy felebrészthetjük benne a kívánságot valamely ártatlan dolog iránt.

X. FEJEZET.

A kötőszó magyarázata.

A *kötőszókkal* még az *igék* előtt foglalkozunk, mert az utóbbiak oly hosszas magyarázatot igényelnek, hogy előnyösebbnek tartottuk azt a végére hagyni. A *kötőszókhöz* soroljuk mindazon szavakat, melyek a latinban *igehatározó*, *előszó* és *indulatszó* név alatt fordulnak elő és melyek alakjuk és értelmükre nézve mindig változatlanul használatnak, mint például; *soha*, *ha*, *ma*, *által*, *hol*, *de* stb. E szavak a mondatokban az összekötés kifejezésére használatnak és nincs számuk. Mert nem lehet mondani: a *sohá*-k stb. E szavaknak nincs nemük sem.

E szavak értelmére a némák mindjárt megtanítandók, mihelyt azok a mondatban előfordulnak, hogy azokat a beszédben alkalmazhassák. E végből, ha a tanító tanítványához beszél, akár kérdést intézve hozzá, akár felelve neki, szükséges, hogy *egész mondatban* beszéljen, mintha csak érzékével társalogna. A gyermeknek *sohasem szabad jelekkel felelni*. Végül nem szabad olyasmit mondani neki, ami nem teljesen igaz, mert később rendkívül nehéz lesz a már megszerzett hamis fogalmakat helyesbiteni.

Itt adjuk azon szavak jegyzékét, melyek *kötőszóknak* tekinthetők,

hogy a néma gyakran olvashassa és emlékezetébe véshesse, ami reá nézve nagyon hasznos lesz. Sőt ha e szavakat betéve tudja, annál jobban fogja megérteni és annál könnyebben fogja alkalmazni azokat, mert ebben az esetben figyelmét nem kell a szavakra fordítania, hanem a helyre, melyet az a mondatban elfoglal és a szerepre, melyet az a mondatban játszik.

(Itt következik a kötőszók jegyzéke, melyben körülbelül ötszáz ily szó van abéce rendben felsorolva. — Fordító.)

XI. FEJEZET.

A szavak nemei a spanyol nyelvben.

Valamennyi spanyol név a következő tizenkét betű valamelyikében végződik: *A, d, e, i, l, n, o, r, s, u (ü), x, z*. A betűk egy-szersmind a nevek nemét is jelzik. A név vagy *hímnemű* vagy *nőnemű* és e szerint vagy az *el*, vagy a *la* névelő áll előtte, mint például *el hombre* (az ember), *el caballo* (a ló), *el árbol* (a fa), *el libro* (a könyv), *la ciudad* (a város), *la casa* (a ház), *la ventana* (az ablak), *la silla* (a szék).

Mindegyik névelőnek úgy az egyes, mint a többes számban négy alakja van.

Egyes szám:

<i>el</i>	(a, az, <i>hímnemű</i>)
<i>este</i>	(ez „ ”)
<i>esse</i>	(ez „ ”)
<i>aquel</i>	(ez „ ”)

Egyes szám:

<i>la</i>	(a, az, <i>nőnemű</i>)
<i>esta</i>	(ez „ ”)
<i>essa</i>	(ez „ ”)
<i>aquella</i>	(ez „ ”)

Többes szám:

<i>los</i>	(azok)
<i>estos</i>	(ezek)
<i>essos</i>	(ezek)
<i>aquellos</i>	(ezek)

Többes szám:

<i>las</i>	(azok)
<i>estas</i>	(ezek)
<i>essas</i>	(ezek)
<i>aquellas</i>	(ezek)

Az *el* névelőt akkor használjuk, ha oly tárgyról van szó, mely előttünk áll, például így mondjuk: *traedme el caballo* (vezesd elő a lovat), *yd por el coche* (hozd a kocsit).

Este névelőt akkor alkalmazzuk, ha a tárgy a beszélő birtokában van, például: *este gante* (ez a keztyű), *este papel* (ez a papír).

Az *esse* névelőt akkor használjuk, ha a tárgy annak birtokában van, akihez szölünk; például: *dadme esse libro* (add nekem ezt a könyvet).

Végül az *aquel* névelővel a távoli tárgyakat jelöljük meg. Az imént mondottak a hímnem egyes számára vonatkoznak, de alkalmazhatók a nőnem megfelelő alakjára és mindkét nem többes számára.

Hasonló módon használjuk a *lo* szótagot is, mely megegyezik az *el* és *la* névelővel; de e szótagot nem nevezzük névelőnek. Igaz ugyan, hogy némely szerző, mint például *Juan de Miranda* „*Observations sur la langue castelline*“ című művében és *Ambroise de Salaçar* „*Dialogues*“ a francia, illetve az olasz nyelv által akarja ezt meg-

magyarázni és azt állítja, hogy *lo* ugyanaz, amit a latin nyelvben *semleges nemnek* neveznek. Azonban ezek az írók ebben a tekintetben nem értek el eredményt, mert nyelvünkben a latin deklináció eseteit nem sikerült meghonosítani. Nincs semmi ok arra, hogy a spanyol nyelvben a *semleges nemet* alkalmazzák. A latin nyelvben a *semleges nem* a him- és nőnemtől lényegesen különbözik. Ez az eset azonban nálunk nem található meg, mert kivétel nélkül minden név az *el* vagy *la* névelővel összeköthető és így a *semleges nem* fölösleges. Azért a *lo* szótagot mindkét nemre alkalmazzuk; ennek négy alakja a következő: *lo, esto, esse, aquello*. A négy eset hasonló az *el* és *la* névelők egyes számához, többes száma azonban nincs, mi fölösleges is lenne, mert e négy alakban már a többes szám is befoglaltatik. Ha például azt mondjuk: *Dadme lo que esta alli* (add nekem azt, ami itt van), *tomad esso* (vedd el ezt), *gardad esto* (őrizd meg ezt), *alcançadme aquello* (add ide azt), akkor oly tárgyról van szó, melyeknek neve és száma nincs meghatározva. Azért nem lehet ily természetű szók előtt névelőt használni. Reánk nézve tehát csak az *el* és *la* névelő létezik, melyek közül egyik vagy másik használatos a spanyol nevek előtt. Most pedig állapítsuk meg a szabályokat, melyek segítségével a néma a nevek nemét megismerheti.

XII. FEJEZET.

A nevek neve; kivételek a szabály alól.

A tárgyak nevének neve nincs összefüggésben a tárgyak természetével, mert egy név sem kapta elnevezését a nemtől. E nevek *ad placitum* alkottattak és minden nyelvnek megvannak e tekintetben a maga különbségei. Amit mi spanyolok *piedra* (kő)-nek nevezünk, azt a latin *lapis* és *petra* névvel nevezi meg (mely szavak a görögből vették át), a héber *heben*, az arab pedig *lechachar* névvel. E négy név nagyon különböző, ami annak a következménye, hogy egyik sem jelöli meg a jelzett anyagot és e négy példa azt is mutatja, hogy mindegyiknek más neve van, dacára, hogy ugyanazon anyag megnevezésére szolgál. A latin *petra* nőnemű, *lapis* pedig (ha kivételképen is) himnemű. Ebből az tűnik ki, hogy az élettelen tárgyak neve a nevek szerint változik. A spanyol nyelvben (mint már említettük) a két nem *el* és *la* névelővel jeleztetik. Oly neveknél, melyeknek neve a természet által nincs meghatározva, az utolsó betű határozza meg a nemet.

Mindazon nevek, melyek *a, ad, ed, id, ud, ion, as, ez, iz* végűek, nőneműek. Miután pedig csak két nem van, minden más név himnemű. Ezen körülmény egyszersmind felmentene bennünket attól, hogy valamennyit felsoroljuk. Miután azonban a néma teljesen tudatlan, annak, aki ötet tanítja, nem kell attól tartania, hogy bőbeszédűvé válhatik. Mielőtt tovább mennénk, újból megjegyezzük, hogy oly nevek, melyek him- vagy nőnemű állatok megnevezésére szolgálnak, nemüknek megfelelő névelőt kapnak és a felsorolandó szabályok alá nem tartoznak.

A nőnem szabályai.

Nőneműek mindazon nevek, melyek *a, ad, ed, id, ud, ion, as, ez, iz* végűek.

Ez általános szabály alól néhány szó kivételt képez, itt adjuk azokat, melyeket *Antonio de Nebrija* spanyol szótárában találtunk.

Nevek, melyek az általános szabály szerint nőneműek lennének és mégis himneműek. -

A végűek: *el dia* (a nap), *el cometa* (az üstökös).

Ed végűek: *el cespel* (a pázsit)*).

A himnem szabályai.

Himneműek mindazon nevek, melyek *a, i, o, al, el, il, ul, an, en, in, on, un, ar, er, ir, or, ur, es, is, os, az, oz, uz, ax, ex, ox* végűek.

Nevek, melyek az általános szabály szerint himneműek lennének és mégis nőneműek:

Az *e* végűek közül: *la carne* (a hús), *la calle* (az utca).

Az *o* végűek: *la mano* (a kéz).

Az *al* végűek: *la sal* (a só)**).

Vannak azonban oly szavak is, melyek mindkét nemhez tartoznak, mert az *el*, vagy *la* névelővel egyaránt összeköthetők, például *el infernal seno* (pokoli mélység), *la infernal furia* (pokoli harag). Igaz, hogy itt az *el* névelő *seno*-val és a *la* névelő *furia*-val van összekötve és hogy *infernal* melléknév gyanánt használtatik, de azért, hogy melléknév, más alakja nincs és így mindkét nemben használják. Ugyanez áll az *alegra* (vidám) és *triste* (szomorú) szavakra is.

Vannak oly nevek is, melyek majd him-, majd nőnemben használtatnak; a zavarok elkerülése végett ezeket nem soroljuk a kivételekhez. Miután mindig a legrövidebb utat választjuk, azt hisszük, hogy helyesebb ezeket a szókat a két nem egyikéhez sorolni. A kik talán furcsának találják, hogy a nőnemű nevek sorozatában oly nevek is találhatók, melyek himneműeknek tekinthetők, vagy megfordítva: azoknak azt felelhetjük, hogy nagy tévedés lenne e szavakat mindkét nemhez sorozni, mint például e szavakat: *la orden* vagy *el orden* (rend), *le arma* vagy *la arma* (fegyver), ámbár ezt az eljárást a szokás szentesítette.

Hogy az ily szavak egyneműeknek állapittassanak meg, arra nézve egy könnyű eljárást követhetünk. Például, miután *la orden* és *la arma* a többes számban így képeztetnek: *las ordones* és *las armas*, nem pedig *los ordones* és *los armas*, ennél fogva e szavak nőneműek. Ilyen módon tehát minden kétséges szónál a többes számból fogjuk a nemet megállapítani. Mindazonáltal ezt a szabályt nem lehet azokra a nevekre alkalmazni, melyeknek úgy az egyes, mint a többes számban két nemük van, mint például: *la mar* vagy *el mar* (tenger), *la seña*l vagy *el seña*l (jel), *la desorden* vagy *el desorden* (rendetlenség), *la calor* vagy *el calor* (melegség); e szavak többes száma így hangzik: *Las*

*) A többi fölöslegesnek tartjuk felsorolni.

**) A többi kivételt itt is elhagyjuk.

mares vagy *los mares*, *la señales* vagy *los señales*, *las desordones* vagy *los desordones*, *las calores* vagy *los calores*.

Ezekre nézve megjegyezzük, hogy ez spanyol nyelvünk sajátja.

Hogy a némát a nemek szabályaira megtanítsuk, előbb az *acaba* (végződik) szó jelentését kell megtanulnia. Erre a célra több szót kell leírni, melyek különféleképen végződnek; ezután az újj-ábéce útján megkérjük a tanulótól, hogy mily betűben végződik egy szó, melyet vele kimondatunk. Eleinte nem fogja kérdésünket megérteni, amit vagy élő szóval fog megmondani, vagy vállvonogatással fogja tudtunkra adni. Akkor segítünk neki és megmutatjuk az illető betűt. Ezután egy más szóra térünk át, melynek utolsó betűje megint más és újból megkérdezzük. Ha jól felel, akkor helyeslésünknek adunk kifejezést, ellenben ha tévedne, tudtára adjuk ezt; tévedését kiigazítjuk és újra kezdjük az eljárást és addig folytatjuk, míg valamely könnynek minden szavánál meg tudja találni az utolsó betűt, mert nem kell azt hinni, hogy ezt a gyakorlatot csak írott szavakon szükséges végezni.

Ha a néma a fenti gyakorlatban teljesen jártas lesz, könnyen fogja a nemek szabályait felfogni. Elegendő lesz, ha ismert tárgyak neveit felsoroljuk és ezek elébe a megfelelő névelőt tesszük. Ekkor ezt mondjuk neki: *a*-ban végződő nevek elé a *la*, az *o*-ban végződők elé az *el* névelőt kell tenni. Akkor azután rámutatva a tárgyakra, melyeket előbb megneveztünk, fölszólítjuk, hogy azok nevét most már a névelővel mondja ki, mint: *la boca* (a száj), *la barba* (a szakál), *la espada* (a kard), *la silla* (a szék), *la puerta* (az ajtó), *la ventana* (az ablak), melyek nőnemű szavak; *el sombrero* (a kalap), *el zapato* (a cipő), *el cuello* (a nyak), *el dedo* (az ujj), melyek hímnemű szavak. A kivételek csak később következnek, midőn a szabályokat már jól fogja ismerni, mert ha ezeket most tanítanók, akkor a tanuló összezavarodnék.

Ha két-három gyakorlat után bizonyosságot szereztünk arról, hogy a néma jól felfogta ezt a dolgot, ugyanazokat a szavakat újból felsoroljuk, de most már a névelő nélkül. A tanuló megmondja például a *boca* szónál, hogy az *a*-ban végződik és kitalálja a szó nemét is. Ha ez sikerül neki, akkor a két szót, *la boca*, egyszerre mondatjuk vele. Így járunk el azután a többi szónál is.

Ha a gyermek ebben elég ügyes lesz, akkor a tanító hibás példákat fog felhozni, mint *la sombrero* vagy *el boca*. Ha a tanuló a hibát önmagától nem javítaná ki, figyelmeztetjük arra, hogy *sombrero* *o*-ban végződik, tehát hímnemű, *boca* pedig *a*-ban, tehát nőnemű. Ily módon tanítjuk meg őt a többi szó nemére is.

XIII. FEJEZET.

Szabály, mely szerint a némát a nevek többes számára tanítjuk.

A némának a tárgyak neveinek többes számát oly módon kell megtanulnia, mint az egyes számot tanulta; ezt külön tanulmány tárgyává kellene tennünk, ha nem rendelkeznének oly általános és határozott szabályokkal, melyek megengedik, hogy ezt minden nehézség nélkül tanítsuk. E szabályok a következők:

Spanyol nyelvünkben mindazon szavaknál, melyek *a*, *e*, *o* végzetűek, a többes számot az *s* által képezik. Például: *pluma*, *plumas* (toll, tollak), *guante*, *guantes* (keztű, keztűk), *libro*, *libros* (könyv, könyvek). Minden más névnek a többes száma *es* által képeztetik, mint *crueldad*, *crueldades* (kegyetlenség, kegyetlenségek), *dose*, *doseles* (mennyezet, mennyezetek), *leccion*, *lecciones* (feladat, feladatok). Nincs szó, mely e szabály alól kivételt képezne, csakis az egy *maravedí*, melynek többese *s* által képeztetik: *maravedís*.

E szabályok tanításánál a tanító néhány oly tárgynak nevét leírja, melyet a tanuló láthat, mint: *un sombrero* (kalap), *un guante* (keztű), *una silla* (szék), *un bufete* (pohárszék), azután rámutat a tárgyakra és azok leírt neveire, melyek egyes számban állanak. Amint a tanuló olvassa: *sombrero*, *guante*, rámutatunk az illető tárgyakra. Azután az egy kalap mellé még egy kalapot, a keztű mellé még egy keztűt teszünk, avagy más tárgyakat, melyeket például használunk fel. Azután rámutatva a két kalapra és a két keztűre, két újjat mutatunk neki, miáltal a kettes számot fejezzük ki. A tanuló azt fogja mondani: *kalap*, *keztű*, miután még nem tudja mondani: *két kalap*, *két keztű*. Akkor az írott szóhoz (*sombrero* vagy *guante*) még az *s* betűt írjuk, a néma azután olvassa az így leírt szavakat: *sombreros*, *guantes*, mire jóváhagyólag intünk, jelöl annak, hogy helyesen járt el. Hogy azonban ne képzelje azt, hogy ez a változás csak *két* kalapra, *két* keztűre vonatkozik, több példát fogunk felhozni és több egyenlő tárgyat fogunk bemutatni, előbb két újjat mutatva neki, azután mind az öt újjat, még pedig mozgatva, mely jel a némánál a *sok* kifejezésére szolgál. Egyidejűleg az újj-jelekkel a *sok* szót mondjuk ki.

Ha ezt az ismeretet a jelzett szemléleti módon elsajátította, a többit gyakorlat útján fogja megtanulni. Erre a célra az írás használata előnyösebb, mert ebben az esetben az írás többet ér, mint az újj-jelek. Leírjuk néhány oly tárgy nevét, mely nincs ugyan a tanuló szeme előtt, de amelyet jól ismer, mint például: *la vela* (a gyertya), *la cama* (az ágy) stb. Ha e szavakat olvassa, *egy* újjat mutatunk, hogy e szavakat *vela*, *cama* egyes számban mondja, azután, mint már fentebb mondtuk, mind az öt újjat mutatjuk, midőn e szavakhoz az *s* betűt kell hozzáfűznie. Ha azt megteszi, azt mondjuk, hogy jól van, ha nem tenné, akkor újjunkkal mutatjuk az *s* betűt. Ez az eljárás elegendő lesz vele megértetni, hogy a többes számnál e betű hozzáfűzése szükséges. De ezeket a gyakorlatokat csak oly szavakkal kell végezni, melyek *a*, *e* vagy *o* betűben végződnek. Ami a többi szavakat illeti, melyek többes száma *es* szótaggal képeztetik, ezeket úgy fogjuk tanítani, hogy e szavakból névsort állítunk egybe, de a névsor elején oly szavak lesznek, melyek *a*, *e* vagy *o* betűben végződnek és csak ezek után következnek oly szavak, melyek másképen végződnek. E szavakat, melyek egyes számban vannak, elolvastatjuk a némával, azután újjaink mozgatásával jelezzük, hogy azokat többes számban mondja ki. Ha azokhoz a szavakhoz érünk, melyeknek többes számát két betűvel (*es*) képezzük, újjainkkal ugyanazt a jelt fogjuk mutatni és kimondatjuk vele a szót. Nem baj, ha nem is helyesen fogja a többes számot képezni, ha például így fogja mondani: *tapiz* (szőnyeg),

akkor kijavítjuk a hibát és a leírt szóhoz az *es* szótagot fűzzük és megmondjuk a gyermeknek, hogy csak az *a*, *e* és *o* végzetű szavaknál képezzük a többes számot *s* betűvel, minden más szónál azonban az *es* szótaggal. Azután gyakorlat gyanánt különféle szavak többes számát képeztetjük vele, még pedig majd az első, majd a második szabály szerint. Ily módon azután teljesen megérti.

XIV. FEJEZET.

Mi az ige és miről ismerjük meg?

A beszéd harmadik részét igének nevezzük. Az igéket arról ismerjük meg, hogy az egyes szám első személyében — mint azt a latin grammatikusok mondják — *o*-ban végződnek. E szabály alól csak nagyon kevés kivétel van, mint: *do*y, *es*toy, *vo*y, *so*y, *se* (adok, vagyok, megyek, vagyok, tudok).

Hogy jobban megértessük, hogy mit jelentenek e kifejezések: *első személy, ige*, megjegyezzük, hogy az ige oly szó, melyhez a *yo*, *tu*, *aquel* (én, te, ő) névelőket kell hozzáfűzni. *Yo* (én) az első, *tu* (te) a második és *aquel* (ő) a harmadik személy. *Yo duermo* (én alszom) példában *duermo* az ige, melyhez a *yo* (én) névmás járul. Ezen igét a *tu* és *aquel* némmással is ragozhatjuk, mint: *tu duermes* (te alszol), *aquel duerme* (ő alszik) és ezt a ragozást az igeen kívül más szóval nem végezhetjük. Ellenben épen így mondhatjuk: *yo leo* (én olvasok), *yo corro* (én futok).

Az igét arról is megismerhetjük, hogy kifejezi, vajjon valamely cselekvés most folyik-e le, vagy már lefolyt, avagy le fog folyni. Ha azt mondom: *yo leo* (én olvasok), akkor a cselekvés abban a percben megy végbe, melyben beszélünk; *lei* (olvastam), azt jelenti, hogy a cselekvés már megtörtént és végül *leere* (olvasni fogok) azt jelenti, hogy a cselekvés csak be fog következni. Ezeket a fogalmakat nem lehet kifejezni sem azokkal a szavakkal, melyeket *neveknek* neveztünk el, sem a *kötőszókkal*.

Hogy a néma jól tudja azokat a változásokat, melyeken az igék keresztülmenni, két példát, melyet alább közlünk, könyv nélkül kell megtanulnia; e két példa szerint ragoztatnak a többi igék is; csak ha ezt jól fogja tudni, kezdjük el ezen újfajta szók tanítását. Ha a kasztíliai nyelv minden igéjének ragozását kellene megtanulnia, akkor ez a tanulóra nézve rendkívül nagy munka volna; hogy ezt elkerüljük, jelen esetben is úgy fogunk eljárni, mint ahogy a nevek többes számának tanításánál eljártunk, t. i. hogy általános szabályokat fogunk megállapítani és így két példa elegendő lesz, hogy megmutassuk, miként ragoztatnak az igék és hogy megismertessük a gyermekkel, hogy például: *duermo* (alszom) és *dormi* (aludtam) ugyanazt a cselekvést fejezi ki és hogy az egyedüli különbség az időben van: *duermo* jelen; *dormi* mult. Ha azonban a néma ezeket a részleteket nem ismeri, akkor valahányszor látni fog oly szavakat, melyeknek csak néhány betűje különbözik is egymástól, azt fogja gondolni, hogy értelmük is különböző. Ha azonban az igeragozás e két példáját jól fogja tudni, akkor megérti majd, hogy mindazon szavak, melyek némiképp

különféleképen iratnak, ugyanazt a cselekvést fejezik ki és hogy e különbségnek csak az a célja, hogy megismertesse a cselekvés időpontját.

Miután az *igék* cselekvést fejeznek ki, úgy kell azokat tanítani, hogy e cselekvéseket véghez is visszük, mint *futni, járni, nevetni* . . . Ami azokat az igéket illeti, melyek a lélek szenvedélyeit fejezik ki, ezeknél azt az eljárást fogjuk követni, melyet a hasonló *nevek* tanításánál kijelöltünk.

Minden igeragozási példa után a használatos spanyol igék jegyzékét adjuk, mely igék az adott példa szerint ragoztatnak. A tanulóknak ezeket könyv nélkül kell megtanulniok és egyidejűleg megmagyarázzuk azok jelentését is, hogy megértsék, ha a könyvben olvassák, avagy ha ezek a beszélgetésben előfordulnak.

XV. FEJEZET.

Hogyan értessük meg a némával az ige három idejét.

Hogy a néma az *igeidőket* megértse, szükséges, hogy ezek számát háromban állapítsuk meg: *jelen, múlt és jövő*; mert ha mindenben a latin nyelvtant akarnók követni, nagyon nehéz lenne megmagyarázni azokat az igeidőket, melyek *nem befejezett cselekvést* jelentenek. Teljesen elegendő az igeidők számát háromban meghatározni; igaz, hogy az ige némely változatát nem lehet szigorúan egyikbe sem sorozni, ilyen esetekben azonban a gyakorlatra kell bízni a helyes használat megtanulását.

Hogy tanítványunk jól tudja, mi a *jelen, múlt és jövő*, a napok neveit fogjuk használni. Ha megtanítjuk a hét napjaira, akkor minden nehézség nélkül meg fogja tanulni, hogy *ma a jelen, tegnap a múlt és holnap a jövő*.

Először is megmondjuk neki, hogy most *nappal* van és jellel figyelmeztetjük őt a világosságra; éjjel pedig arra figyelmeztetjük, hogy ezt *éjjelnek* nevezik; ügyelnünk kell arra, hogy e szavakat jól emlékeztetébe vesse. Másnap erre vonatkozólag kikérdezzük és így könnyen felfogja majd a *nappal* és *éjjel* értelmét. Ha ezt az eredményt elértük, akkor elérkezett annak ideje, hogy a hét napjait tanítsuk, még pedig a *vasárnapból* kiindulva. Megmondjuk, hogy e napot *vasárnapnak* nevezik és egyidejűleg oly kézmozdulatot teszünk, mely a *jelen*t fejezi ki, például oly kézmozdulatot, mint mikor taktust ütünk; azután azt mondjuk, hogy a holnapot *hétfőnek* nevezik és midőn e szót: *holnap*, kimondjuk, kezünkkel előre felé egy kört irunk le, mi azt fejezi ki, hogy ez még nem történt meg, vagyis ez a *jövő*. Egyelőre más napot nem nevezünk meg. Hétfőn ugyanazt a jelt megismételjük, mellyel előtte való nap a *má-t* jeleztük és azt mondjuk: a *mai* napot *hétfőnek* nevezik, a *holnapot* *keddnek* és a *tegnapot* *vasárnapnak*; a *tegnap* megjelölésére kezünkkel hátra, vállunk felé mutatunk és ez a jel a *mul-tat* jelenti. A néma ebből megérti, hogy ezzel az elmúlt napot akarjuk jelezni és egyszersmint felfogja a *tegnap* és a *holnap* értelmét. Ily módon járunk el a hét többi napjának neveinél is és ez által a néma megtanulja, hogy mi a *jelen, múlt és jövő*. Ha a három főidőnek változatait megtanulja majd azon a két példán, melyet alább bemutatunk, megismertetjük a többivel is, melyek ezen időknek megfelelnek.

Ha a tanuló az idők ismeretét elsajátította, akkor a személyek tanítása van még hátra. Hogy erre megtanítsuk, a tanító enni fog, vagy úgy fog tenni, mintha ennék és aztán önmagára mutatva. így szól: *én eszem*; azután a tanulót készíti, hogy egyék és így szól: *te eszel*; azután egy harmadik személyre mutatva, ki kissé távolabb áll: *ő eszik*. Jelezve valamennyi jelenlevő személyt, folytatja: *mi eszünk*; ezután így szól: *ti esztek*, miközben oly jelt használ, mely kivüle a többieket egybefoglalja; végül azt monója: *ők esznek* és többi távolabb álló személyre mutat.

Ily módon tanítjuk a többi időt is, mely esetekben a *mult* és *jövő* megfelelő jelet mutatjuk.

Miután a néma a három főidőnek változásait megtanulta, megtanítjuk a többi változásra is, melyek ugyanazt az időt fejezik ki, de más alakban. E változások némelyike más időt is fejez ki és értelmüket az előttük, vagy utánok álló szó néha megváltoztatja. Itt is a néma tehetségéhez kell alkalmazkodnunk és arra ügyelnünk, hogy a tökéletlen idők ne okozzanak nála zavart, ezeket a tökéletes idők által jól meg kell tanulniok; ami még fenmarad, azt a gyakorlat által fogják megtanulni.

XVI. FEJEZET.

A „tomo“ (veszek), „tomas“ (veszel) igének ragozása és az e szerint ragozott igék jegyzéke.

J e l e n i d ő.

(Első változat.)

Yo tomo = én veszek, te veszel stb.

(Második változat.)

Toma tu = végy, vegyen stb.

(Harmadik változat.)

Tomar = venni.

Tomando = bevő.

M u l t i d ő.

(Első változat.)

Yo tomè = én vevék, te vevél stb.

(Második változat.)

Yo tomana = én vevék, te vevél stb.

(Harmadik változat.)

Yo he tomado = én vettem, te vettél stb.

(Negyedik változat.)

Yo abia tomado = vettem volt, vettél volt stb.

(Ötödik változat.)

Yo hubiera tomado = Hogy vettem volt stb.

(Hatodik változat.)

Yo huibiesse tomado = Hogy vettem légyen stb.

J ö y ö i d ö.

(Első változat.)

Yo tomarè = én fogok venni stb.

(Második változat.)

Yo habré tomado = venni fogtam stb.

(Harmadik változat.)

Yo tome = hogy veszek stb.

(Negyedik változat.)

Yo tomare = hogy venni fogok stb.

(Ötödik változat.)

Yo hubiere tomado = hogy venni fogtam stb.

(Hatodik változat.)

Yo tomara = hogy vennék stb.

(Hetedik változat.)

Yo tomaria = hogy vennék stb.

(Nyolcadik változat.)

Yo tomatsa = hogy vettem stb.

(Kilencedik változat.)

Yo haya tomado = hogy vettem volna stb.

XVII. FEJEZET.*)

Azon igék jegyzéke, melyek úgy ragoztatnak, mint *tomo*, *tomas*.

(Ebben a fejezetben körülbelül 1200 ige van felsorolva.)

Mindazon igéket, melyek e fejezetben fel vannak sorolva, úgy ragozzák, mint a *tomo*, *tomas* igét. Ámbár van ezen igék közt olyan is, mely némely időben változtat némely betűt, mint *abarco*, *abarcas*, *abarque*; *abarranco*, *abarrancas*, *abarranque*, mely esetekben a *c qu*-vá változik; mások pedig a szó végén más betűt kapnak, mint *ahogo*, *as*, *ahoque*, de hangzásuk teljesen megfelel a *tomo*-énak, úgy, hogy azok ragozása a némának nem fog nehézséget okozni.

XVII. FEJEZET.

A *doy*, *estoy* és *soy* igék kivételek

A *doy* (adok), *estoy* (vagyok) és *voy* (megyek) az általános szabály alól kivételt képeznek. Ámbár a jelen időben épen úgy ragoztatnak, mint *tomo*, *as*, *doy*, *das*, *estoy*, *estas*, *voy*, *vas*, de a múlt idő első változatában így képeztetnek: *di*, *estuve*, *fuy*, és ez utóbbi a jövő idő első változatában így hangzik: *ire*. Ugyanezen idő hatodik változatában e három ige így képeztetik: *diéra*, *estuviera*, *fuera* és a nyolcadikban: *diesse*, *estuviesse*, *fuesse*.

*) A francia fordításban két fejezet van XVII-es számmal megjelölve.

Hogy a néma ez igéket ragozni tudja, minden változatnak első és második személyét itt adjuk, a többit úgy pótolhatja. *)

Ami a felsorolt négy változatot illeti, az a *voy* (menni) igénél három a *soy* (lenni) igéből lett kölcsönözve; a jövő időnek változata *yré* (menni fogok), sem a *soy*, sem a *voy* igéből nem származik.

A latinban az *eo* (megyek) ige szintén rendhagyó.

XVIII. FEJEZET.

A „*como, comes*“ ige ragozása és azok az igék, melyek hasonlóképp ragoztatnak.

Az igék jegyzékében felsoroltuk nyelvünk leghasználatosabb igéit és úgy osztottuk be, hogy két példa elégséges arra, hogy megmutassuk, miképen ragoztatnak. Az első példát már bemutattuk; ami a másodikat illeti, ehhez azon igék tartoznak, melyek úgy ragoztatnak, mint *como, comes* (én eszem, te eszel), vannak ugyan ezek közt olyanok is, melyeknek főnévi igenevük (infinitivus) nem *er*-ben, hanem *ir*-ben végződik. Hogy tehát a zavart elkerüljük, ezekről külön jegyzéket állítottunk össze.

A „*como*“ ige ragozása.

(Ezt az igeragozási táblázatot, mely hasonló a XVI. fejezetben előforduló táblázathoz, elhagytuk.)

A „*como*“ mintájára ragozott igék jegyzéke.

(A szerző itt körülbelül 150 igét sorol fel.)

A „*como*“ mintájára ragozott, de az infinitivusban „*ir*“ végzetű igék jegyzéke.

(A szerző itt körülbelül 100 ilyen igét sorol fel.)

A fenti szabály alól kivételt képező igék.

Van nyelvünkben egy bizonyos számú ige, melynek valamennyi ideje nem képeztetik oly szabályosan, mint azt a *como, comes, comi, comer* igénél láttuk. Így például a *decir* igét az általános szabály szerint így kellene ragozni: *digo, diges, dige, diger*, holott így ragoztatik: *digo, dices, dixe, decit*.

Elkerülendő azt, hogy a néma tévedjen, itt felsoroljuk valamennyi rendhagyó igét és azok összetételeit.

(Következik a rendhagyó igék és azok összetételeinek jegyzéke.)

Nagyon kell ügyelnünk arra, hogy a néma az e jegyzékben felsorolt egyszerű igék ragozását jól megtanulja, akkor azután az összetetteket könnyen fogja megtanulni.

*) E táblázatot kihagytuk.

XIX. FEJEZET.

A Soy, eres (lenni) ígéről.

Ennek az igének úgy a spanyol, mint a latin nyelvben oly különleges ragozása van, mely a többi igék ragozásához nem hasonlít és azért ezt külön kell tanítani. A három főidőt a már elebb bemutatott eljárás szerint kell tanítani. Így a tanító önmagára mutatva, azt mondja: *én vagyok*, ha azt mondja: *te vagy*, akkor a mellette állóra mutat; távolabb állóra mutatva mondja: *ő van*; ha azt mondja: *mi vagyunk*, egybefoglalja valamennyi jelenlevőt stb. Ez ige tanításánál a tanító nem fog nagyobb nehézségre találni, mint az *én eszem*, *te eszel* stb. betanításánál talált. Ha a néma ezen ige ragozását jól tudja, akkor néhány gyakorlati példában kell bemutatni, avégből, hogy felismerje, ha a beszélgetésben előfordul és egyidejűleg megtanulja azt használni.

(Következik a soy ige ragozásának táblázata, melyet mi elhagyunk.)

XX. FEJEZET.

Hogyan kell a némát a számolásra megtanítani?

Az igéknek jegyzékeit előbb azért közöltük, hogy a néma gyakran lássa, olvassa és betéve tanulja azokat és hogy egyidejűleg azok értelmét is ismerje. Ez azonban nem képezhet akadályt arra, hogy más tanulmányt is ne tanítsunk. Nem szükséges ugyanis, hogy mindazt, amit felsoroltunk, tudja, hogy tovább haladhassunk. Így tehát elérkezett az idő, hogy számolni megtanítsuk, még pedig a számok neveire és azok jegyeire.

Egy = 1, kettő = 2, három = 3 stb., egészen száz = 100-ig.

Ha a néma a számok nevét és a számjegyeket jól tudja már, akkor megismertetjük azok értékével. Erre a célra borsót használunk. Ugyanis egy bizonyos számú borsót veszünk és megmutatjuk a könyvben azt a számot, mely e mennyiséget kifejezi. Ezt az eljárást mindaddig kell követni, míg a tanuló meg tudja mutatni a borsókon a számot, melyre rámutatunk. Ha ezt az eredményt már elértük, akkor a következőképen fogjuk számolni tanítani:

Kétszer 1 annyi, mint 2. — Kétszer 2 annyi, mint 4. — Kétszer 3 annyi, mint 6 és így tovább a kis egyszerűget.

Egyelőre a számolásból ennyi elegendő, míg a tanuló ezt jól megérti és kimondani tudja. Később azután, mint mindenki, úgy a néma is megtanulhatja az összes számtani műveleteket.

XXI. FEJEZET.

Hogyan tanítsuk a némát az ellentétes fogalmakra.

Oly szavakra, melyek ellentétes fogalmakat fejeznek ki, mint *nagy és kicsi*, *magas és alacsony*, *széles és keskeny*, *hosszú és rövid*, *hideg és meleg*, *sötét és világos*, *jó és rossz*, *nehéz és könnyű*: a némákat olyképen kell megtanítani, hogy ne csak kimondani tudják, hanem értelmüket is fölfogják. Így járunk el a színek tanításánál,

midőn hasonló, de különféle színű tárgyakat mutatunk be, hogy a gyermek meg is érthesse azt, amit mond. Azután megtanítjuk a némat, hogy megkülönböztessen oly tárgyakat, melyek nagyon hasonlítanak egymáshoz, de egy pontban különböznek egymástól. E célra két hasonló tárgyat mutatunk be és megkérdezzük a gyermeket, hogy miben különböznek ezek egymástól? Első ízben azonban, miután nem érti a kérdést, nem fog arra felelni tudni, tehát mi felelünk helyette. A tanító az új-ábécével fogja megmagyarázni, hogy a két tárgy miben különbözik egymástól. Ha például két különböző nagyságú könyvről van szó, akkor a nagyobbikra mutatva, így szólunk: *ez nagyobb*. Ezután két egyforma színű, de különböző hosszúságú szalagot veszünk elő és megkérdezzük a gyermeket, hogy miben különböznek egymástól? Ha azt látjuk, hogy a feleletre nézve zavarban van, akkor a két darab szalagot szeme előtt összemérjük és így szemléltetjük, hogy az egyik hosszabb a másikinál és hogy ha ezt a különbséget nem tudná kifejezni, akkor mi mondjuk meg. Azután két más tárggyal megismételjük a kísérletet. Ha a néma ezúttal sem adna kielégítő választ, akkor ez azt mutatja, hogy értelmi képessége nagyon csekély és ebben az esetben mindaddig kell e kísérletet megismételni, míg meg nem érti.

Ha ez az eset bekövetkezik, akkor a tanulónak két egyenlő nagyságú, de különböző színű tárgyat mutatunk és a kérdezősnél a föntebbihez hasonló eljárást követünk, de jelekkel tudtára adjuk, hogy e két tárgy egyforma nagy. Akkor ő vagy azt fogja felelni: „Ez a tárgy zöld és ez a tárgy sárga“, vagy megismételve az előbb mondottat, így felel: „Ez hosszabb, mint amaz.“ Ez utóbbi esetben figyelmeztetjük tévedésére és megmérjük a két tárgyat, hogy az hasonló nagyságú. Ha azonban ez nem lenne elegendő arra, hogy a különbséget vele megértessük, akkor mi mondjuk: „A különbség abban áll, hogy ez zöld és az sárga.“ Ha ugyanezt a kérdést megismételjük, akkor most bizonyára helyesen fog erre felelni. Ekkor aztán elérkezett az ideje, hogy a tanulókkal új próbákat tegyünk, egyenlő tárgyakat mutatva be nekik, de amelyeknél a fent jelzett különbségek megvannak és ezt mindaddig kell ismételni, míg mindig kielégítő választ nem kapunk.

Ha ezt az eredményt elértük, akkor a némának *teljesen* hasonló tárgyakat mutatunk, mint két tányért, két gyertyatartót, mely esetben a tanuló felelete a következő lesz: „A két tárgy semmiben sem különbözik egymástól.“ Ha mégis igyekeznék a két egyenlő tárgyon különbséget jelezni (ami megtörténhetik, mert azt gondolja, hogy a tanult feleletek minden kérdésre ráillenek), akkor megmutatjuk neki, hogy tévedett, mert a szóban levő tárgyak teljesen egyenlők, mit vele meg is állapítottunk.

Ez a lecke könnyű és szükséges, hogy a néma megértse azt, mert ez a beszéd alapja és arra szolgál, hogy megértse, hogy a szavak gondolatainak kifejezésére szolgál. Gyakran kell a növendékekhez hasonló kérdéseket intézni és ha oly tárgyokról van szó, melyeknél első látásra nem tudunk különbséget felfedezni, akkor a tanító ezeket a tanuló kezébe adja, miáltal arra szoktatja, hogy a tárgyakat megfigyelje.

XXII. FEJEZET.

Hogyan gyakoroljuk be a némával a beszélgetést?

Az anyanyelvet szemlélet útján sajátítjuk el, azaz a gyermek a neki mondottakban felismeri azon cselekvések kifejezését, melyeket vagy ő hajtott végre, vagy végrehajtani látott. Azért tehát, hogy a néma képes legyen fölfogni minden dolgot, nagyon fontos lesz minden este számonkérni tőle, hogy mit művelt az egész nap. Ha a tanító nem lenne teljesen biztos abban, hogy a tanuló jól felfogja a kérdést, akkor oly módon kell kérdeznie, hogy a kérdésben némikép a felelet is befoglaltassék. Ha a tanító tudja, hogy a gyermek mit csinált egész nap, akkor, föltéve, hogy ez ismeri már a tárgyak nevét és a cselekvést ki tudja fejezni, azt is kell tudnia, hogy a hozzá intézett kérdésre ezt vagy azt kell felelnie és ezeket vagy azokat a szavakat kell használnia, hogy megtudjuk tőle, amit nekünk mondani akar. E végből nyelvünkben használatos kérdéseket kell hozzá intéznünk, mint: „Mit csinálsz most?” — „Mikor tetted ezt?” Ha a tanuló nem tudna felelni, akkor helyette feleljük: „Most olvasok, vagy írok, vagy játszom” stb., vagy azt is mondhatjuk: „Most nem csinálok semmit” — hogy megértessük vele, hogy nem szükséges mindig mondania, hogy valamit tesz. Azt is kell kérdezni tőle, hogy honnan jön vagy hová megy, miért, mikor és mit akar? . . . és így tovább, amint azt a körülmények magukkal hozzák, de gondunk legyen mindig arra, amit főntebb megemlítettünk, hogy oly módon intézzük a kérdést, hogy a tanuló felelni tudjon arra, vagy többé-kevésbbé legyünk segítségére, ha nem tudna felelni, mindaddig, míg oly gyakorlott lesz, hogy magától is kielégítő feleletet adhat.

Miután e gyakorlatok által a némát arra akarjuk képesíteni, hogy társalogni tudjon, szükséges az egyes kifejezések változataira is megtanítani, például meg kell vele értetni a különbséget, ami a *sétálni*, *járni* és *futni* szók közt van. E három szó ugyanazt a cselekvést fejezi ki, mely nagyobb vagy kisebb gyorsasággal vitetik véghez és ez a körülmény határozza meg, hogy az egyik vagy másik kifejezést használjuk. Ha ezt a gyermeknek megmagyaráztuk, megkérjük tőle, hogy miben különböznék e szavak egymástól és véghezviteljük vele mindig azt a cselekményt, melyet az illető szó kifejez. Ugyanezt fogjuk tenni a *menni* és *jönni* igével, az első a beszélőtől való eltávolodást, a másik pedig a hozzá való közeledést jelenti; *táncolni* és *ugrálni*: az elsőnél a karok és lábszárak mozognak és a kézzel verik a taktust, míg az ugrálásnál csak a lábszárak alsó része mozog. *Megfogni* és *elérni*: ez utóbbit magasabban fekvő tárgyra alkalmazzuk, míg az előbbi kezünk ügyébe eső tárgyra. Arra is meg kell tanítani, hogy *elérni* (*atteindre*) azt is jelentheti még: *ismét összehozni* (*rejoindre*). Megmagyarázzuk a *nyitni* és *zárni* és más hasonló szokat, melyek oly hasonló cselekményeket fejeznek ki, hogy a néma könnyen összetévesztheti.

XXIII. FEJEZET.

Mily könyveket olvasson a néma kiművelődésére? Vannak-e elég biztos szabályok arra, hogy a néma megtanulhassa a beszédet az ajkak mozgásából megérteni?

Ha a néma jól tudja mindazt, amit eddig mondottunk, elérkezett annak ideje, hogy könyvet adjunk kezébe. Erre a célra oly műveket kell választani, melyeknek tárgyuk egyszerű és könnyű. Amint a tanuló olvas, megkivánjuk tőle, hogy magyarázza meg, amit olvasott és ha ez nehézséget okozna neki, akkor segíteni fogunk neki. Ha oly szó fordulna elő, mely a lélek valamely szenvedélyét fejezi ki, akkor azt a tanácsot kell követni, melyet erre vonatkozólag egy előbbi fejezetben adtunk. Írásbeli kérdésekre a tanulónak írásban kell felelnie, de gondunk legyen arra, hogy mindig csak oly dolgokat kérdjünk tőle, melyeket ismer. E gyakorlatok által azt akarjuk elérni, hogy a néma hosszabb beszélgetést is képes legyen figyelemmel kísérni, hogy a kifejezéseket használni tudja és végül, hogy megtanuljon spanyolul beszélni; amily mértékben új szavakat tanul, meg fogja egyszersmind azok használatát tanulni. Ha téved és elhagy valamely kötőszót, ha összezavarja a nemeket és időket, akkor a tanítónak fel kell világosítania, még pedig nemcsak jelekkel, hanem írásbelileg is. Ha így járunk el, akkor a tanuló szellemi tehetségéhez képest fokozatosan nehezebb olvasmányokat adhatunk neki és nehezebb beszélgetést folytathatunk vele.

Vajjon megérthetik-e a némák az ajkak mozgásából a beszédet?

Azonkívül, hogy e tanítás nem szükséges, nagyon nehéz is lenne azt tanítani, mert ámbár úgy látszik, hogy lehetne határozott szabályokkal ily módszert megállapítani, azonban nem szabad képzelünk, hogy a néma mindenkit meg fog érteni, legföljebb, ha ily módon a tanítóját érti meg. Ugyanis, ha mi beszélünk, akkor a hangokat, melyek a betűknek megfelelnek, a száznak oly mozgásaival ejtjük ki, melyeket a néma már ismer. Nagyon jól ismeri e mozgások közt levő különbségeket, mely mozgások legnagyobb része — mint már mondtuk — a nyelvtől ered. Csakhogy a szájról való leolvasásnál a némának minden betű képzését kellene látnia, mint ahogy a kezét látja, midőn jelekkel szólunk hozzá. Ez utóbbi esetben, midőn az újjak mozgásával betűket képezünk, látja azt és elolvashatja. Azonban az túlságosan nagy követelés lenne, megkivánni mindenkitől, aki a némával beszél, hogy száját oly túlságosan nyissa ki, ami a rendes beszélgetésnél nem fordul elő és a rendes beszélgetésnél szájunkat nem is abból a szempontból nyitjuk ki, hogy a nyelvnek különféle mozgását szemléltessük. Azonfelül, ha a néma megpróbálna ily módon beszélni, akkor arcát fintorgatná, ami pedig nem szép. Másrészt elegendő lenne-e a leolvasásnál, ha csak az ajkak mozgását vennők tekintetbe? Bizonyára nem, mert ez oly dolog, amit nem lehet tanítani. Igaz ugyan, hogy számos néma elérte azt, hogy az ajkak mozgásából megérti a beszédet, de ez az eredmény egyedül rendkívüli figyelmének és korántsem a tanító tanításának köszönhető. E véleményünk támogatja az az igazságon alapuló körülmény, hogy azok, kik ezt megtanulták, nem a tanítótól tanulták meg, hanem a természet segélyével, szükségből. A természet ugyanis valamely hiányzó érzék helyettesítésére egy más

meglevő érzéket nagyobb finomsággal ruház fel, mely eset a némáknál is előfordul; végül azért is valószínűtlen, hogy az az eredmény, melyet felemlítettünk, valamely tanító által éretett el, mert ahogy nem taníthat senki sem oly betűket, melyeket maga sem tud olvasni, épen úgy nem adhat a némáknak szabályokat az ajakról való leolvasás dolgában, miután maga sem képes a száj mozgásait megérteni. A mondottak vezettek arra a következtetésre, hogy nincsenek biztos szabályok arra nézve, hogy a némákat a beszédnek az ajkak mozgásából való megértésére taníthatnók. Ha mégis vállalkoznék valaki erre és ezt el is érné, akkor ez nem a saját, hanem tanítványa ügyességére számítana és az elért eredményért magának tulajdonítva a dicsőséget, megfosztaná attól a némát, pedig ez egyedül őt illeti. Pedig ha látják a némát beszélni, olvasni, írni és a beszédet az ajkak mozgásából megérteni, akkor a közönség könnyen azt hihetné, hogy ez mind a tanítás által éretett el és a tanító is magának tulajdonítana ezért minden érdemet. Ámbár az emberi értelem csodákat művel, mint például, hogy megszólaltatja a némát — ami különben csak akkor látszanék csodának, ha a hallás és látás hiányoznék, — még sem lehet remélni, hogy léteznének biztos és kielégítő szabályok, melyek szerint e két érzéket helyettesíteni lehetne. Tényleg arra a tapasztalatra jutottunk, hogy a szem nem képes a nyelv mozgását megkülönböztetni, hacsak szájunkat formátlanul ki nem nyitjuk, ami pedig nagyon kellemetlen látvány. A leolvasás megtanulását tehát a siketnéma különös figyelmére kell bízunk és ebben ők oly eredményt érhetnek el, minőt mi hallók el nem érhetünk.

Hogy e tárgyat teljessé tegyük és e könyvet befejezzük, véleményünket *Lactantius Firmianus* nézetével támogatjuk, ki a következőképen fejezi ki magát: „A nyelv, a száj belsejében, mozgásaival a hangot szavakká változtatja, melyek a lélek tolmácsai gyanánt szolgálnak. A nyelv azonban egyedül, a fogak, az ajkak és a szápadlás segítségével nélkül e feladatot nem tudja teljesíteni. Ezen körülmény magyarázza meg, hogy miért nem tudnak a kis gyermekek addig beszélni, míg nincs foguk és hogy az aggastyánok fog nélkül rosszul beszélnek.“ Megállapíthatjuk tehát, hogy nem egyedül a nyelv képezi a beszédet és hogy ezt az eredményt a szápadlás, az ajkak és a fogak segítségével éri el. Hogy tehát a beszédet e mozgásokból megérthessük, látni kellene azokat nekünk, kiket ebben a tekintetben a természet nem támogat annyira, mint a némákat. És ha ők mégis megértik a beszédet (leolvasás útján), ez nem történhetik oly biztos-sággal, hogy valamely beszéd vagy társalgás menetét követhetnék; hanem csak oly használatos és közönséges kifejezésekre terjedne ki, melyek oly gyakran használatnak, hogy a néma megértheti anélkül is, hogy valamennyi mozgást látná, melyek azt képezik. Épen így fogalmat szerezhet valamely társalgás tárgyáról, ha a beszélő személy cselekedetét, magát a beszélő személyt, továbbá az időt és körülményeket megfigyeli.

Nem tartottuk célszerűnek, hogy a melléknevekre vonatkozólag szabályokat állítsunk fel, mert sok a kivétel és ezek felsorolása hosszadalmas lenne és csak zavarokat okozna, mit a legnagyobb

gonddal igyekeztünk elkerülni, hogy a néma (a beszédben) ne legyen gátolva, hanem minden késedelem nélkül beszéljen, mit nem tudnak azok, kik oly nyelvet tanulnak, melynek sok szabálya van, mint például a latin, vagy görög nyelvet. Ezért gyakorlatilag sajátíttatjuk el növendékeinkkel a melléknevet, melyeket a nevekhez soroltunk.

A számolás tanítására a rendes módszert kell alkalmazni; ha a gyermek a számokat százig már ismeri (oly módon, mint azt leirtuk), megtanulja valamennyit és a számtaunak valamennyi szabályát.

Ami az írást illeti, ennek tanítását akkor kezdhethjük meg, amikor a néma már olvasni tud. Hogy gyorsabban érjünk el eredményt, jó lesz, ha vele is, mint a kezdőkkel tenni szokás, sokszor iratjuk az *l, l, l, m, m, o, o* betűket. *Abécé*-nknek valamennyi betűje vagy egy vonal, vagy egy kör által képeztetik; van ugyan egynéhány, mely félkör alakú, azonban természetes, hogy ezek nem fognak nehézséget okozni, mert ha valaki egy egész kört tud csinálni, akkor egy félkört is fog csinálni tudni.

VÉGE

„A NÉMÁK BESZÉDRE VALÓ TANÍTÁSA MŰVÉSZETÉ”-NEK.

*

(Következnék a *tilkos írásra* és a *görög nyelvre* vonatkozó értekezés, de ezt nem közöljük.)

*

Utasítás

arra, hogy miként lehet e művészet idegen nemzetek hasznára.

A némaság, mellyel oly hosszasan foglalkoztunk, nagyon elterjedt fogyatkozás és hogy az ebben a könyvben megjelölt gyógymodot könnyen használhassák, azt hisszük, jó lesz megmondani, miként alkalmazzák azt igazi haszonnal az idegen nemzetek, mert erre nézve nem lesz mindig elegendő e műnek fordítása.

Ha a néma oly országban él, hol a mi latin betűinket használják, e könyv fordítása elegendő lesz; nagy gondot kell azonban arra fordítani, hogy az írott és nyomtatott betűk közt lévő különbséget megtanulja. Nálunk (t. i. a spanyoloknál) ez nem szükséges, mert a kétféle betű nagyon hasonlít egymáshoz. Ha a némát az *új-abécé* útján megtanították a betűkre, akkor meg kell vizsgálni, vajjon némely betűnek egyszerű hangja nem különbözik-e a spanyol nyelv hangjától. E vizsgálatnál azt a hangot kell tekintetbe venni, melyet az illető betű a szavak kiejtésénél kifejez, mert ez a hang az, melyre a némát (vagy a kezdő hallót) tanítani kell. Hogy a némát e hangra megtanítsák, szükséges, hogy a tanító saját száján mutassa meg a mozgásokat, melyeket aztán a némával utánoztat.

Ha a néma oly országba való, ahol a betűknek alakja és neve nem olyan, mint a mienknek, mint például a görögnek, latinnak, hébernek és másnak, akkor nem szabad a betűnek azt a nevét tanítani, melyet

akkor használnak, midőn a betű egyedül áll, kivéve, ha e név oly egyszerű, minőt a betűnek a szavak kiejtésénél adunk. Ha azonban ez az eset nem állana fenn, akkor keresni kell a betűnek azt az egyszerű elemét, melyet a kimondott és az olvasott szóban használnak. A görögben ugyanazok a hangok vannak, mint nálunk, mert ha a görög betűk neveiből az összetett részt elvesszük, akkor ugyanaz az értékük marad meg, mint a mi latin betűinknek, melyeket egyszerűsítettünk. Ugyanezt mondhatjuk a héber nyelvről is, mert az említett nyelvek egyikében sem használnák a betűk összetett neveit, hanem csak azok elemeit.

A héber nyelv majdnem azokat a hangokat foglalja magában, mint a latin; az egész különbség csak néhány betűre szorítkozik, melyek gutturálisabbak. Ezek tanításánál elegendő, ha a száj megfelelő állását megfigyeltetik. Azonban minden körülmény közt csak az egyszerű elemet kell venni, hogy a beszédben használt hangot kifejlesszük.

E szabálynak szemmel tartásával minden más nyelvet lehet tanítani és e könyvet használni, számolva mindig azon különbségekkel, melyek az egyes nyelvek és a spanyol közt a nevek neveit és az igék időit illetőleg vannak.

Összegezve a mondottakat, a némák beszédre való tanításánál egyszerű latin betűinket kell használni, vagy az idegen betűket a latin betűk egyszerű hangjára visszavezetni, mi a görögben könnyű, a héberben a gutturális hangok miatt kissé nehezebb. Más nyelvek betűit, a lehetőség szerint, a latin betűkhöz kell közelíteni (melyek, mint már mondtuk, *rövidek és úgy íratnak le, amint kimondatnak*) és így kell azokat a némáknak kiejteni. Ha némely nyelvben a betűk egyszerűsítésére vonatkozólag nehézségek merülnének fel, akkor e nehézségeket magának a nyelvnek és nem e művészetnek kell tulajdonítani.

VÉGE.

TARTALOMJEGYZÉK.

	Oldal
A fordító előszava	3
A könyvben idézett írók neve	4
A kasztíliai király szabadalomlevele	4
Manuel Mola atya, a Szt Domokos-rend tagjának és a madridi Atocha-templom hitszónokának bírálata	5
Főtisztelendő Antonio Perez atyának, a Szt Benedek-rendnek Madridban levő Szt Márton-zárda apátjának bírálata	6
Az aragoniai király szabadalomlevele	6
Dr. Miguel Beltran testvér, a Montesa-rend tagjának, Borriana Szt János perjelé- nek és a király káplánjának bírálata	7
A könyv ára	8
Ajánlás	8
Bevezetés	9

ELSŐ KÖNYV.

A betűknek elemeikre való felbontása

I. Fejezet. A kasztíliai nyelvben alkalmazott betűk latin betűk, melyeknek elnevezését a hagyomány módosította	11
II. Fejezet. A latin betűket feltalálták-e és ha igen, mily módon történt e feltalálás?	12
III. Fejezet. Ha a latin betűk más betűk utánzatai, melyek lehetnek ez utóbbiak és mily mértékben utánoztattak ezek?	14
IV. Fejezet. Ha a latin betűk nem a héber betűk utánzatai, hanem a görögök által találtattak fel, ezek közül ki találta fel és milyen nevet adtak azoknak?	16
V. Fejezet. Minden betűnek az a hang a neve, melyet megjelöl	19
VI. Fejezet. A hang elemzése	20
VII. Fejezet. Melyek az összetett betűk és mily szerepet játszanak ezek az olvasásnál?	22
VIII. Fejezet. A régi grammatikusoknak a betűkről írt magyarázata az egyszerű betűkre vonatkozik	22
IX. Fejezet. Hogyan osztották fel a betűket a régi grammatikusok és mely beosztás a legmegfelelőbb, hogy tanításunk művészetét a legjobban megértessük?	24
X. Fejezet. Hogy a halló gyermekek az olvasást oly nehezen tanulják meg, annak az az oka, hogy a tanításnál a betűk neveit használjuk	25
XI. Fejezet. A betűknek más elemzése, mely azok használatát meg- magyarázza	27
XII. Fejezet. Hogyan értendő a betűk összetett neveinek egyszerűsítése . A száj állása az egyszerű betűk kiejtésénél. Az ok, melynél- fogva a jelenlegi alakjukat adták, előnyben részesítve ezeket mások felett. A rövidítések, melyeket az egyes betűk kifejeznek, továbbá a betűk számértéke a latin és spanyol nyelvben	28
XIII. Fejezet. <i>A</i>	30
XIV. Fejezet. <i>B</i>	31
XV. Fejezet. <i>C</i>	31
XVI. Fejezet. <i>D</i>	32
XVII. Fejezet. <i>E</i>	32
XVIII. Fejezet. <i>F</i>	32
XIX. Fejezet. <i>G</i>	32

	Oldal
XX. Fejezet. <i>H</i>	33
XXI. Fejezet. <i>I</i>	33
XXII. Fejezet. <i>L</i>	33
XXIII. Fejezet. <i>M</i>	34
XXIV. Fejezet. <i>N</i>	34
XXV. Fejezet. <i>O</i>	34
XXVI. Fejezet. <i>P</i>	34
XXVII. Fejezet. <i>Q</i>	35
XXVIII. Fejezet. <i>R</i>	35
XXIX. Fejezet. <i>S</i>	35
XXX. Fejezet. <i>T</i>	35
XXXI. Fejezet. <i>V (U)</i>	36
XXXII. Fejezet. <i>X</i>	36
XXXIII. Fejezet. <i>Y</i>	36
XXXIV. Fejezet. <i>Z</i>	36
XXXV. Fejezet. <i>Ç</i>	37
XXXVI. Fejezet. <i>Jota</i>	37
XXXVII. Fejezet. <i>N (N tildával)</i>	37
XXXVIII. Fejezet. Mit kell az egyes betűkből elvenni, hogy egyszerű nevüket megkapjuk? Némely betű kiejtésének különféle módja	38

MÁSODIK KÖNYV.

I. Fejezet. A némaság okai; melyik a legkedvezőbb kor, melyben a némáknak beszéd-tanítása megkezdődjék?	39
II. Fejezet. A néma nem képes más módon beszélni tanulni, mint az e művészetben megjelölt módon	40
III. Fejezet. A betűkre a némákat jelek által kell megtanítani	42
IV. Fejezet. A <i>J, Y, Z</i> és a <i>tilda</i> újj-jele	44
V. Fejezet. Hogyan tanítsuk a némát a betű kiejtésére?	44
VI. Fejezet. Mely állásban kell a néma szájának, nyelvének, fogainak és ajkainak lenni és mily mozgásokat kell e különféle szerveknek az egyes betűk létrehozásánál véghezvinni?	45
VII. Fejezet. Hogyan tanítsuk meg a némát a betűket összekötni?	50
VIII. Fejezet. A beszéd három részre bontható fel. E három rész felsorolása	51
IX. Fejezet. A „név” magyarázata; a nevek különböző fajtái és az a mód, amely szerint tanítandók	52
X. Fejezet. A kötőszó magyarázata	53
XI. Fejezet. A szavak nevei a spanyol nyelvben	54
XII. Fejezet. A nevek neve; kivételek a szabály alól	55
XIII. Fejezet. Szabály, mely szerint a némát a nevek többes számára tanítjuk	57
XIV. Fejezet. Mi az ige és miről ismerjük meg?	59
XV. Fejezet. Hogyan értessük meg a némával az ige három idejét?	60
XVI. Fejezet. A „tomo” (veszek), „tomas” (veszel) igének ragozása és az e szerint ragozott igék jegyzéke	61
XVII. Fejezet. Azon igék jegyzéke, melyek úgy ragoztatnak, mint <i>tomo, tomas</i>	62
XVII. Fejezet. A <i>doy, esloy</i> és <i>soy</i> igék kivételek	62
XVIII. Fejezet. A <i>como, comes</i> ige ragozása és azok az igék, melyek hasonlóképp ragoztatnak	63
XIX. Fejezet. A <i>soy, eres</i> (lenni) igéről	64
XX. Fejezet. Hogyan kell a némát a számolásra megtanítani?	64
XXI. Fejezet. Hogyan tanítsuk a némát az ellentétes fogalmakra?	64
XXII. Fejezet. Hogyan gyakoroljuk be a némával a beszélgetést?	66
XXIII. Fejezet. Mily könyveket olvasson a néma kiművelődésére; vannak-e elég biztos szabályok arra nézve, hogy a néma megtanulhassa a beszédet az ajkak mozgásából megérteni?	67
Utasítás arra, hogy miként lehet e művészet idegen nemzetek hasznára	69

